LIBRARY OF PRINCETON
MAY 12 2004
THEOLOGICAL SEMINARY
BR
350
.J67
C72
1845

LIBRARY OF PRINCETON
JUN 5 1922
THEOLOGICAL SEMINARY

LEVENSBESCHRIJVING

VAN

DAVID JORIS.

DOOR

A. M. CRAMER,
Predikant onder de Doopsgezinden te Middelburg
en Vlissingen.

(Uit het *N. Archief voor Kerkel. Geschied.* D. V.)

1845

J. Buys. delin. Reinᵗ Vinkeles, sculp. 1788

Het Nederlandsche publiek ontvangt in de volgende bladen eene eenvoudige levensbeschrijving van den beruchten Aarts-ketter, DAVID JORIS. Toen ik voor eenige jaren het leven van MENNO SIMONS bewerkte, trok ook deze man mijne aandacht, die in het begin vrij wat opgang onder de Doopsgezinden maakte. En gelijk ik toen gaarne iets naders en zekers van hem had willen weten, vooral daar ik zag, hoe geheel uiteenloopend hij beoordeeld werd, zoo kwam het mij voor, dat zijne geschiedenis wel eens opzettelijk onderzocht en beschreven mogt worden. Daarenboven achtte ik, dat dit thans het best geschieden kon, nu men met vernieuwden ijver, maar doorgaans meer onpartijdig en oordeelkundig dan vroeger, de Kerkelijke Geschiedenis beoefent. — Ik ben dan zoo gelukkig geweest, de voornaamste bronnen, en wel in aanmerkelijken getale, in handen te krijgen, van de Bibliotheek der Doopsgezinde Kerk te Amsterdam, en van de Heeren: Ds. J. J. VAN

VOORST aldaar, J. D. HESSELINK te Groningen, en Ds. BLIJDESTEYN, thans te Sneek, — aan wier heusche hulpvaardigheid ik bij dezen mijnen hartetelijken dank toebreng! Zoo is dan dit nog al met moeite bewerkte Stukje ontstaan. Dat het niet geheel overbodig of nutteloos was, mag ik daaruit afleiden, dat de Hooggeleerde Heeren uitgevers van het *Archief* hetzelve wel in hunne Verzameling hebben willen opnemen. Denkelijk zal nu nog in het volgende deel van het *Archief* eene tweede Afdeeling dezer geschiedenis eene plaats vinden, behelzende iets over de *Schriften* en *Leerstellingen* van DAVID JORIS, en over zijnen *Aanhang* in latere tijden.

Voor het overige vertrouw ik dat men den eenvoudigen, *kronijkmatigen* vorm dezer levensbeschrijving niet ongepast zal achten voor eene veelal zoo onbekende en zoo raadselachtige geschiedenis. Mij kwam dezelve voor, de meest geschikte te zijn voor mijn hoofddoel: *om D. JORIS naar waarheid te doen kennen.* — Slechts spaarzaam, en bescheiden, heb ik mijn oordeel er bij gevoegd, omdat hetzelve, na lang weifelend en rijp onderzoek, zeer ongunstig geworden is. — En om deze *monographie* meer met de Algemeene Kerkgeschiedenis in verband te brengen, daartoe zou, indien ik er al de krachten en den tijd voor had, te groote uitvoerigheid vereischt worden.

Ten slotte laat ik hier nog volgen eene opgave der

voornaamste *bronnen*, waaruit, zoe verre ik weet, deze geschiedenis geput moet worden. Men heeft hier niet over schaarsheid te klagen, gelijk helaas! ten opzigte van MENNO SIMONS het geval is. Maar zoo gaat het niet zelden in de Kerkelijke Geschiedenis — en in de wereld, — dat over boozen meer gesproken wordt dan over goeden!

1. Het bekendste en gewigtigste werk over D. JORIS is wel: *Historia vitae, doctrinae, ac rerum gestarum Davidis Georgii Haeresiarchae. Conscripta ab ipsius genere* NICOLAO BLESDIKIO. *Nunc primum prodit in lucem ex musaeo* JACOBI REVII. *Daventriae* MDCXLII. 189 *pagg.* 8° *min.* Aan het einde staat: *Ex autographo authoris descriptum an.* 1581. *mense Februario* (1). — Het is, gelijk de uitgever REVIUS in de Voorrede zegt, een brokstuk van een uitvoeriger werk van genoemden BLESDIJK over de geschiedenis der Doopsgezinden, maar behelst het leven van D. JORIS volledig. Over den Schrijver, NIKOLAAS MEINDERTS VAN BLESDIJK zal ik later moeten spreken, daar hij een schoonzoon van D. JORIS was, en eenige jaren lang een van deszelfs voornaamste discipelen. Niemand kon dus beter onderrigt zijn. Dan daar hij later afvallig, en eindelijk Hervormd Predikant in de Paltz werd, zoo kan ligt de bedenking opkomen, of hij niet partijdig geweest zij. Maar eene ernstige waarheidsliefde, en zekere verschoonende

(1) De Schrijver had het voleindigd in 1560. »*Scripta haec sunt in inclyta urbe Basiliensi, in mense Martio, an.* 1560." p. 188.

zachtheid omtrent zijnen schoonvader, hoe zeer hij ook deszelfs dwalingen verfoeide, straalt in alles door. Het boekje is in een' schoonen en waardigen stijl geschreven, en behelst bovendien de belangrijkste berigten omtrent de eerste tijden der Doopsgezinden. Het is echter zeer zeldzaam geworden: de goedheid van den Eerw. J. J. VAN VOORST te Amsterdam, heeft mij hetzelve ten gebruike verstrekt.

2. Eene tweede niet minder belangrijke bron schijnt mij te zijn eene levensbeschrijving, door G. ARNOLD, in het *vierde deel* (1) van deszelfs *Kirchen- und Ketzer-Historie* ingelascht, bl. 399—433, onder den titel: *David Joris sonderbahre Lebensbeschreibung. Aus einem Manuscripto.* De ongenoemde Schrijver doet zich als eenen geloovigen discipel en grooten vereerder van D. JORIS kennen, en zegt in den aanvang, zijne berigten opgesteld te hebben op begeerte van andere vrienden van dien meester. Dezelve loopen echter slechts tot omtrent het jaar 1540, en zijn vrij uitvoerig. Maar terwijl BLESDIJK meer de *openbare* geschiedenis van D. JORIS mededeelt, wordt hier de *geheime* voorgesteld, wat er in zijne ziel omgegaan, en hoe hij langzamerhand tot zijne geroemde hoogere inzigten gekomen zij. Ik kan zelfs het vermoeden niet van mij weren, dat het stuk onder medewerking des meesters opgesteld is, misschien in 1540 of daaromtrent. Aan

(1) Er schijnen niet meer dan drie deelen van ARNOLDS Historie in het Hollandsch vertaald te zijn, en zal ik dus dit vierde naar de Hoogduitsche uitgave (van den jare 1700) aanhalen.

de *echtheid* van hetzelve, d. i. of het, gelijk voorgegeven wordt, door eenen vriend van D. JORIS opgesteld zij, te twijfelen, vind ik geenen redelijken grond, maar wel voor het tegendeel. G. ARNOLD heeft het uit het Nederduitsch (misschien Plat-Duitsch) vertaald: doch dit is zeer gebrekkig geschied, zoodat de zin niet zelden duister, soms geheel onverstaanbaar is.

3. In de derde plaats moet hier genoemd worden: J. ACRONII *Frisii, Professoris Basileensis, ad N. N. popularem epistola, d. d.* 28 *Julii* 1559. (In S. A. GABBEMA *Epistolarum Cent. tribus*, N°. 67, p. 140—167.) ACRONIUS had D. JORIS eenige jaren lang te Bazel gekend, en hij deelt hier zoowel omtrent hem zelven als zijne leer berigten mede. Onder de eerstgenoemde schijnen echter sprookjes mede onder te loopen. — Ik heb dit stuk zelf niet gezien.

4. Eene andere bron is: *Davidis Georgii Hollandi Haeresiarchae vita et Doctrina. Quandiu Basileae fuit: tum quid post eius mortem, cum cadauere, libris, ac reliqua eius familia actum sit. Per Rectorem et Academiam Basilien. in gratiam Amplissimi Senatus eius Vrbis conscripta. Basil.* 1559. 4to. Ook: *Witebergae* 1559. 8vo. — Het werd drie jaren na 's mans dood door de Bazeler Universiteit op last van den Magistraat uitgegeven. Voor de geschiedenis levert het niet veel op, daar het kort is en voornamelijk loopt over D. JORIS verblijf te Bazel, en het proces, na de ontdekking van deszelfs aanhang ontstaan. Tevens behelst het de hoofdtrekken zijner leer in elf artikelen. Het stukje is in het Hoogduitsch, Hollandsch en Fransch vertaald, en meermalen uitgegeven.

5. Tegen het voorgaande gerigt is: *Tegen-berigt op een laster- en scheld-boekje, genaamd: D. Jorisz uit Holland des Aartsketters waarachtige Historie* enz. — Men vindt dit stukje bij G. ARNOLD, *Historie der Kerken en Ketteren*, II. bl. 563—583, terwijl het vroeger afzonderlijk uitgegeven was. Ook dit geeft voor de geschiedenis niet veel; en de wederlegging der genoemde elf artikelen is ook wel voor de leer zoo belangrijk niet als het verdedigings-schrift van D. JORIS zelven, mede door ARNOLD opgenomen, *aldaar* bl. 550--563.

6, 7, 8. Bijzonder belangrijk komen vervolgens nog voor twee stukken van den beroemden U. EMMIUS Het eerste heeft ten titel: *Grondelicke onderrichtinghe van de leere ende den geest des Hoofdtketters, David Joris* enz. *Middelburg* 1599. 142 bl. kl. 8vo. (1). — Daartegen gaf een *Davidjorist*, onder den verbloemden naam van D. ANDREAS HUYGELMUMZOON, in den jare 1600 een tegenschrift uit (groot 13 vellen druks, U. EMMIUS *D. Joris Geest*, bl. 6) onder den titel: *Wederlegginge van de grove onbeschaamde unde lasterlyke loghenen von Ubbo Emmen* enz. Ik weet niet, of hetzelve nog wel ergens aanwezig zij. — Maar U. EMMIUS schreef daartegen in 1603: *Den David-Jorischen Gheest in Leven ende Leere* enz. *'s Gravenhaghe* 1603. 422 bl. kl. 8vo. In beide stukken, vooral in het laatste, doet

---

(1) Het was reeds 1597 te Groningen in het Platduitsch uitgekomen, onder den titel: *Ein grundlyk Bericht* enz., doch de Hollandsche vertaling zal nog wel ligter aangetroffen worden.

hij zich als den bitteren vijand en hevigen bestrijder van D. JORIS en deszelfs aanhangers kennen. Daarom heeft hij deszelfs geschiedenis en niet minder zijne werken met veel ijver nagespoord en onderzocht, en zijn bij hem vele belangrijke aanwijzingen te vinden; waarbij men echter in 't oog dient te houden, dat hij een verklaarde vijand is.

9. Nog heeft MOSHEIM in deszelfs: *Anderweitiger Versuch einer — — Ketzergeschichte.* Helmst. 1748. 4to, eenige stukken betrekkelijk tot D. JORIS uit het Bazelsche Archief medegedeeld, die ik echter, in vergelijking met bovengenoemde bronnen, niet zoo belangrijk vinden kan als de groote geschiedschrijver.

Hier heb ik wel de voornaamste bronnen voor D. JORIS geschiedenis opgenoemd. Voor de volledigheid zij er nog de volgende lijst bijgevoegd van stukken, waarin even eens over hem gehandeld wordt, doch die waarschijnlijk (want ik heb ze niet alle gezien) niets nieuws behelzen:

1. *Kleyn Munster. Des groot-roemigen David Jorisens roemrijke en wonderbare schriften.* — D. V. COORNHERTS *Werken.* Amst. 1630. fol. D. III. bl. 26—45. Legt zich meest toe op eene wederlegging zijner leer.

2. J. WIGANDUS, *de Anabaptismo.* Heeft zeer weinig.

3. *Grouwelen der Hooftketteren. Leyden* 1632. 8°.

4. *Historia von D. Georgen, durch* J. STOLTERFOTH. *Lubeck* 1635. 4to. — Is eenvoudig eene vertaling der Bazeler Historie (boven N°. 4) met bijgevoegde vermaningen en uitweidingen.

5. R. JESSENII, *Aufgedeckte Larve D. Georgii, nebst dessen Lehre u. Büchern.* 1670.

6. *Kurzer Auszug aus des berufenen Ketzers D. Georgii Lehr u. Leben.* 1699.

7. *Historia D. Georgii et ejus asseclarum, Lipsiae* 1701. (Behelst aan het einde iets wegens de D. Joristen in Holstein op het laatst der XVIIde Eeuw: overigens eene onbeduidende dissertatie).

8. *Wahrhaftige Historie David Georgen's Lebens u. Lehre. Ulm* 1717.

9. Van algemeene Kerkelijke Geschiedschrijvers hebben nog al uitvoerig over D. JORIS gehandeld: DAN. GERDES, *Hist. Reform., Gron.* 1759. III. p. 116—124. VENEMA, *Hist. Eccles.* VII. p. 448—461. SCHROECKH, *Kirch.-Gesch. seit der Reform.* V. s. 442—444. u. 469—478. HENKE, *Allgem. Gesch. d. Chr. K.* III. s. 148 f. en HAGENBACH, *het Wezen en Geschiedenis der Hervorming*, IV. bl. 279—285.

10. *Levens van Nederl. Mannen en Vrouwen*, I. D. (1774.) bl. 120—138.

LEVENSGESCHIEDENIS

VAN

DAVID JORIS.

I.

DAVID JORIS *jeugd. Hij neemt deel aan de pogingen ter Hervorming hier te lande, en voegt zich eindelijk bij de Doopsgezinden. Van het jaar 1501—1533.*

DAVID JORIS werd geboren in den jare 1501 of 1502 (1); waarschijnlijk te *Brugge* in Vlaanderen, en althans *niet* te *Delft*, zoo als doorgaans gemeld wordt (2). Zijn vader was JORIS (GEORGIUS) DE

(1) G. ARNOLD, *Hist der Kerken en Kett.*, II. bl. 537. U. EMMIUS, *D. Joris Geest*, bl. 192.

(2) Dit gerucht is buiten twijfel daaruit ontstaan, dat hij te *Delft* woonde toen hij bekend begon te worden, gelijk ook zijne familie, althans van moeders zijde, daar gevestigd was. Maar in de levensbeschrijving bij ARNOLD, IV. bl. 400, wordt uitdrukkelijk berigt, dat zijne moeder van hare familie verwijderd was, toen zij hem ter wereld bragt. Ik

KOMEN, ook JORIS VAN AMERSFOORD genoemd, zijne moeder (uit een deftig geslacht te Delft) MARITJE, JAN DE GORTERS dochter (1). Over den staat, waarin zijne ouders verkeerden, zijn de berigten verschillend: allen komen daarin overeen, dat de oude JORIS een *Kamerspeelder* of *Rederijker* was; sommigen maken hem daarbij tot een niet onbemiddeld Koopman, — misschien echter meest, om hunnen geëerden meester niet van te geringe afkomst te doen zijn. Hun zoon was bij den doop JAN genoemd, en had dus eigenlijk JAN JORISZ moeten heeten; ook werd hij bij de huwelijks-geboden te Delft als JOHAN VAN BRUGGE afgekondigd (2); maar omdat de knaap, met zijnen vader het land doorreizende, bij het vertoonen van die geestelijke komedies of zinnespelen, dikwerf de rol van Koning DAVID vervulde, zoo kreeg hij daarvan zijnen meer gewonen naam (3). Aan die naams-

---

gis, dat het te *Brugge* geweest zij, omdat hij zich naderhand JAN VAN BRUGGE liet noemen, en althans in zijne jeugd in de Zuidelijke Provinciën zich opgehouden heeft. Ja het kan zijn, dat zijne ouders voortdurend aldaar zich opgehouden hebben, en dat zijne moeder eerst na den dood van haar' man weder naar Delft terug gekeerd is, waar zij tot een aanzienlijk geslacht behoorde.

(1) BRANDT, *Hist. d. Ref.* I. bl. 134. ARNOLD, t. a. pl.

(2) BRANDT, t. a. pl. ARNOLD, II. bl. 568.

(3) BRANDT, *ald.* — Het berigt bij ARNOLD, IV. bl. 400, dat hij den naam DAVID kreeg, omdat zijn vader die rol speelde, schijnt mij wat meer versierd.

verandering hechtte hij naderhand groot gewigt (1), en voor hem is dezelve ook buiten twijfel van zeer groot gewigt geweest, gelijk wij later zien zullen. Ja, wie zal ons zeggen, welk eenen invloed dat voorstellen van den Israëlietischen Koning in deszelfs buitengewonen levensloop, van den herdersstaf tot den Koningstroon, op de vorming van het jeugdig gemoed gehad hebbe? — Overigens is het bekend, dat de zinnespelen der Rederijkers (bij de toenmaals heerschende welvaart en kunstliefde in deze landen algemeen beoefend en bij het volk zeer geliefd) veel bijgedragen hebben tot bevordering der Hervorming, zoowel door het ontdekken en schertsend bestraffen van de gebreken der geestelijkheid, als door het verspreiden van betere godsdienst-begrippen. De Schrijvers van de *Geschiedenis der Ned. Herv. Kerk* (2) hebben dit aangetoond; en het was niet zonder reden, dat KAREL V door herhaald verbod hunnen vrijen, misschien somtijds losbandigen geest zocht te beteugelen. Zoo werd, naar het schijnt, de jonge JAN, of zoo als wij hem nu voortaan noemen zullen, DAVID JORIS, al spoedig in de toenmaals heerschende partijschappen en veelbesprokene twisten ingewikkeld, en leerde hij de Godsdienst niet slechts als eene heilige en gewigtige zaak, maar

(1) U. EMMIUS, *D. Joris Geest*, bl. 230.

(2) YPEIJ en DERMOUT, I. bl. 58 verv.

ook als eenen twistappel, misschien als een spel beschouwen.

Van zijne jeugd is ons weinig bekend. Volgens de levensbeschrijving bij ARNOLD was hij dikwijls ziekelijk, en daarbij van eene gemoedelijke, maar tot zwaarmoedigheid overhellende geaardheid. Hij kon het niet verdragen, eene onwaarheid begaan te hebben; maar hij herinnerde zich ook zelden regt opgeruimd geweest te zijn. In 't geheel was hij, naar het schijnt, van een teder en prikkelbaar gestel. Op school maakte hij weinig vorderingen, daar hij in plaats van leeren veelal mannetjes teekende. Hij was anders ook nog op de Latijnsche school geweest.

Tot zijn beroep en middel van bestaan koos hij het *Glasschrijven* (1). In het aanleeren dezer kunst, maakte hij buitengewone vorderingen, zoodat hij weldra een goed loon verdienen kon. Hij was er anders gedurende een paar jaren af geweest, terwijl hij, nadat zijn vader met twee broeders en

---

(1) Men denke hierbij juist niet aan de kunst om die schoone gebrandschilderde of enkaustieke glazen met doorschijnende kleuren te vervaardigen, maar om, òf met een' diamant figuren en letters in het glas te snijden, òf met dekverwen daarop te schilderen. Althans uit zijne levensbeschrijving blijkt, dat hij zijne kunst overal waar hij kwam, uitoefenen kon; terwijl ik denk dat voor het brandschilderen een grooter toestel vereischt werd. Het kan echter wel zijn, dat hij ook deze kunst verstond.

vier zusters aan de pest gestorven waren, tot steun zijner moeder mede in den winkel werkzaam zijn moest, en naderhand nog bij een rijk koopman op het kantoor was. Tot zijne kunst teruggekeerd, reisde hij — een ondernemende gast — van Antwerpen uit, eerst naar Frankrijk en vervolgens zelfs naar Engeland, om dezelve uit te oefenen, doch keerde weldra weder naar Antwerpen terug. In het jaar 1524 vestigde hij zich als Glasschrijver te Delft (1). Misschien is hij ook omstreeks dien tijd in het huwelijk getreden. Zijne vrouw was DIRKJE WILLEMS, »eene dertele linnennaaister," zegt zijn scherpe tegenschrijver UBBO EMMIUS (2): op welk gezag is mij onbekend. Zij bleef hem tot aan het einde bij, daar zij drie dagen voor hem stierf.

Nadat in 1519 LUTHER's kloeke stappen hier te lande bekend werden, en vooral nadat sedert 1522 zijne ondernemingen, door de overbrenging des Nieuwen Testaments in de landtaal, bij het algemeen eenen sterken steun vonden, schijnt ook D. JORIS, toen omstreeks 20 jaren oud, weldra deel aan de groote beweging genomen te hebben. Die beweging ontstond echter uit zeer onderscheidene drijfveêren. Was het bij velen, zoo als bij derzelver eerste aanleggers, heilige begeerte naar waarheid en geregtigheid, waarvoor zij alles gewillig opofferden, bij

(1) STARCK, *Gesch. d. Taufe u. Taufges.*, s. 240.
(2) U. EMMIUS, *Geest* enz. bl. 5.

anderen was het nieuwigheidszucht, streven naar eer en onderscheiding, medeloopen met de toongevers, eigenbelang. Zoo zeer wij de Hervorming als een werk van God te beschouwen hebben, zoo groote en dankbare hoogachting wij aan derzelver ware voorstanders verschuldigd zijn, zoo zeer zoude men, met het laatste te miskennen en alles onbepaald te willen prijzen, der waarheid te kort doen. Welke drijfveêren dan bij D. JORIS voornamelijk gewerkt hebben, moeten wij bij het stilzwijgen der geschiedenis, vooreerst althans, in het midden laten.

Het eerst betoonde hij zich als eenen werkzamen voorstander der nieuwe leer door het uitgeven van liedjes » handelende van bijbelstof," en andere kleine geschriftjes, die met begeerte gelezen werden (1). Omstreeks het jaar 1528 beging hij eene

(1) BRANDT, bl. 135. ARNOLD, bl. 537. — Indien het waar is (en ik zie niet waarom daaraan te twijfelen), wat BRANDT berigt t. a. pl. dan is die werkzaamheid uit eene zeer onreine en slechte bron voortgesproten. » In dit jaar getuigde DIRK VINCENT, Brouwer in de Kandelaar te Delft, voor d'Overheit, uit den monde van LAURENS RYKERTSSOON, Glasschrijver, dat DAVID JORIS hem dus hadt aengesproken: LAURENS, *wy sien dat de geestelykheid in goeden doen is, en met luttel arbeidts rykelyk den kost wint. Wy hebben de Schrifture alsoo wel gelesen als sy. Laet ons in 't stuk van de Religie mede wat by de handt neemen. En als wy soo verre zyn, dat de menschen willen geloven 't geen wy des aangaande voorstellen, dan syn wy verre en ryk genoeg.*"

nog stoutere daad, door Priesteren, die in plegtigen optogt met de gewijde hostie over straat gingen, afgodendienaars te schelden, en het volk tegen hen te vermanen (1). Men kan dit zekerlijk verschillend opvatten: het schijnt echter ruim zoo zeer naar oproerigheid als naar heiligen ijver te smaken. Hoe dit zij, hij werd in de gevangenis geworpen en moest daar lang zitten. Ja, zonder de gunst van eenige Schepenen zou het hem het hoofd gekost hebben; want in Holland was toen de Inquisitie al aan den gang en reeds ketterbloed vergoten. Nu werd hem de misdadige tong met een priem doorsteken (2), hij gegeeseld en voor zes jaren uit Holland gebannen. Hij begaf zich naar Vriesland, dat eerst nieuwlings geheel onder KARELS gebied gekomen was, en waar dus 's Keizers bloedplakkaten nog wel niet zoo gestreng gehandhaafd werden. Hie schijnt hij zich van 1528 tot 1534 te hebben opgehouden.

In Vriesland, zegt men, is hij met de Wederdoopers bekend geworden, en heeft hij zich aldaar, in het jaar 1533, met de *Melchior-Hoffmannisten*, nog meer bepaaldelijk met de aanhangers van JAN MATTHYSZOON verbonden (3). Hoezeer ik de nadere

(1) BRANDT en ARNOLD, t. a. pl. STARCK, bl. 240.

(2) Ik heb nergens eenig blijk gevonden dat deze strafoefening hem naderhand in de spraak merkelijk belemmerd hebbe.

(3) STARCK, bl. 241. ARNOLD, bl. 537. BRANDT, bl. 135. OBBE PHILIPS *bekentenisse*, in de vertaling van JEHRING, bl. 127.

bijzonderheden hiervan niet weet, zoo kan dit toch zeer wel waar zijn. In die jaren maakte de wederdooperij hier te lande, ook in Vriesland, grooten opgang. Het waren wel meest Melchior-Hoffmannisten, en door de Apostelen van JAN MATTHYSZ werd de sekte zeer uitgebreid (1). In 1531 had M. HOFFMAN reeds van Emden zendelingen naar de Nederlanden afgevaardigd, die onder andere te Amsterdam aanhang vonden; maar hun voortgang werd door doodstraffen gestuit. In het laatst van 1532, of het begin van 1533, kwam JAN TRYPMAKER, door HOFFMAN aan het hoofd zijner gemeente te Emden gesteld, doch van daar verdreven, naar Amsterdam. Deze werd wel spoedig gevangen genomen en in den Haag nevens eenige anderen onthoofd; maar de Doopsgezinde gevoelens waren toen reeds, gelijk de geschiedenis uitdrukkelijk getuigt, verre verspreid. Er waren zeer velen die begeerden gedoopt te worden: doch M. HOFFMAN, die te Straatsburg gevangen zat, had van daar in Junij 1533 ge-

(1) Er waren (dit moet ik hier bijvoegen, om den oorsprong der Doopsgezinden niet enkel uit die onzuivere bronnen af te leiden) hier te lande reeds Doopsgezinden, vóór dat M. HOFFMAN zelfs in Oostfriesland bekend was. In 1527 toch werd reeds JAN WALEN van Krommeniesdijk, met nog twee anderen, in den Haag levend verbrand. En vooral waren er vóór JAN MATTHYSZ reeds vele Doopsgezinden, zoodat zijne zendelingen onder andere te Leeuwarden reeds eene vergadering van 13 of 14 mannen aantroffen. Zie O. PHILIPS, (die onder dezelven was) *Bekentenisse.*

schreven, men moest met den Doop twee jaren stilstaan. Toen verhief zich in September 1533 JAN MATTHYSZ, een bakker van Haarlem en, nadat TRYPMAKER onthoofd was, voorstander te Amsterdam. Hij wierp zich als Profeet op, noemde zich HENOCH, den tweeden getuige, en zond in de volgende maand, om zijnen aanhang uit te breiden, twaalf Apostelen uit (1). Van dezen kwamen twee, BARTHOLOMEUS BOEKBINDER en DIRK CUYPER, naar Leeuwarden, doopten daar eenigen, en stelden OBBE PHILIPS, een kosters zoon, als leeraar aan. OBBE PHILIPS heeft naderhand zijnen broeder DIRK en MENNO SIMONS de handen opgelegd en hen uitgezonden om te leeren; ook DAVID JORIS (2).

Het zou nu voor de geschiedenis van dezen van groot belang zijn, de nadere bijzonderheden van het toen voorgevallene, en wat eigenlijk het geloof en het oogmerk dier Vriessche *doopers* was, te weten. Maar wij moeten ons vergenoegen met in algemeene trekken eene schets daarvan te geven. In M. HOFFMAN waren reeds al de beginsels der doopers, zoo-

---

(1) Dit alles is het duidelijkst uiteengezet bij J. HAST, *Geschichte der Wiedertäufer, bis auf ihren Stürtz zu Münster* (Munster 1836), bl. 258 verv. 258. 262. 274. — een boek, door een Roomsch man, maar met de grootste onpartijdigheid, met verstand en liefde geschreven, en dat ik voor het beste werk over de vroegste geschiedenis der Doopsgezinden en Wederdoopers houde.

(2) O. PHILIPS, *Bekentenisse*, en and. t. a. pl.

wel goede als slechte, vereenigd. Hem zweefde voor den geest, dat de Christelijke gemeente, naar de bedoeling des Heeren en de instelling zijner Apostelen, eene reine en heilige vergadering behoorde te zijn. Daarom wilde hij alleen geloovigen gedoopt hebben, tot een teeken der wedergeboorte en intrede in het Godsrijk. Moet nu het Godsrijk, ook volgens het Evangelie, hier op aarde reeds opgerigt worden, hij gaf daarvan echter vrij zinnelijke voorstellingen, hoezeer ik niet vinde, dat hij reeds van eene gewelddadige invoering, gelijk naderhand de Munsterschen, sprak. Maar wel liep hij met zijne gemeente zeer hoog; 't geen in eenen tijd, toen dezelve nieuw was, en vooral bij eenen man van vurige verbeelding en die veel te strijden had, niet zeer te verwonderen is. Van daar dat BRANDT hem noemt: »een zeer hevig krijter en die 't al wat met hem niet eens was, verdoemde." Daarbij geloofde hij, dat God zich ook nog door gezigten en ingevingen aan de menschen openbaarde; waarbij hij echter, nog in een ten jare 1530 uitgegeven geschrift, als noodzakelijk vereischte stelde dat men dezelve aan de Heilige Schrift beproefde, ten einde niet bedrogen te worden (1). Hij maakte veel werks van de prophetische boeken des O. en N. Verbonds, en schijnt zich veel van derzelver beeldspraak be-

(1) HAST, bl. 260, uit ADR. VAN EEGHEM, *Verh. van de wet der nature*, bl. 86.

diend te hebben; maar bezat daarbij eene wegslepende welsprekendheid. Van zijne bijzondere gevoelens, over de afkomst van CHRISTUS ligchaam, over de erfzonde en verkiezing, over 's menschen vermogen ten goede, enz. behoef ik hier niet te spreken: het zij genoeg, in 't algemeen den geest zijner leer geschetst te hebben. — De beginsels nu, door HOFFMAN verspreid, werden onder zijne aanhangers verder ontwikkeld, maar op eene zeer verschillende wijze. Allen waren ingenomen met het denkbeeld van eene reine en heilige gemeente, een Godsrijk op aarde — immers daar moet toch iets geweest zijn, waarvoor deze menschen zich aan het gevaar blootstelden om volgens 's Keizers plakkaten gestraft te worden. Maar JAN MATTHYSZ begon er aan te denken, dat het nieuwe Godsrijk op de puinhoopen der bestaande ordeningen, Staten en Overheden zou gevestigd worden, ofschoon hij er ook toen nog niet aan gedacht hebbe om zelf zulks te bewerkstelligen (1). Maar wel was hij er ijverig op uit om een aardsch rijk te stichten en uit te breiden. Aan anderen, stillere dweepers, behaagde meer het denkbeeld van ingevingen: dezen gaven zich aan allerlei dweeperijen over (2). Maar er waren er ook, die, van die buitensporigheden zich vrij houdende, met ernst naar het Koninkrijk Gods

(1) HAST, bl. 276. MESHOVIUS, pag. 136.
(2) O. PHILIPS, *Bekentenisse*, bij JEHRING, bl. 207.

zochten (1). Ja, men mag denken dat dit eerst bij den grootsten hoop de meening geweest zij, gelijk ook enkele leeraars er voor uitkwamen.

Tot welke van deze drie soorten nu DAVID JORIS in den beginne behoord hebbe, is uit de geschiedenis niet blijkbaar. Daar hij echter gezegd wordt van een zacht karakter geweest te zijn, zal hij zich wel niet bij de oproerigen gevoegd hebben, en, daar hij althans in latere jaren weinig blijken van dien heiligen ernst vertoont, denkelijk ook niet tot de laatstgenoemden te rekenen zijn. Voor hem blijft derhalve de klasse der dweepers over, onder welken hij ook naderhand zeker een der voornaamsten, ja, het hoofd werd.

(1) O. PHILIPS, die, in latere jaren tot beter inzigt gekomen, zijne *Bekentenisse* uitgaf, getuigt daarin uitdrukkelijk, hoezeer hij anders zichzelve waarlijk niet verschoont, dat hij en zijn broeder DIRK zoowel van die droomen als van gewelddadigheden altijd een' afkeer hadden gehad. Zie in de vertaling van JEHRING o. a. bl. 126 verv. of § 34.

II.

DAVID JORIS als Leeraar onder de Doopsgegezinden, tot op zijn vertrek naar Bazel, 1533—1544.

Kort nadat DAVID JORIS in 1533 in Vriesland gedoopt was, zegt men, heeft hij zich weder naar Holland terug begeven. Een paar jaren heeft hij zich bedekt gehouden (1). In de geschiedenis der verschrikkelijke oproeren, door de Wederdoopers, terwijl zij te Munster hunne rol speelden, ook hier te lande aangeregt, wordt zijn naam niet genoemd. LAMB. HORTENSIUS berigt wel, dat de Munsterschen zeiden, er waren vier Profeten: twee ware, JAN VAN LEIDEN en DAVID JORIS; en evenveel valsche,

(1) Uit dezen tijd en de eerstvolgende jaren heeft de Levensbeschrijver bij G. ARNOLD, Dl. IV, vele inderdaad merkwaardige berigten van de omzwervingen zoowel als de zinsverrukkingen des dweepers. Voor mijn oogmerk zou het te uitvoerig worden dezelve mede te deelen (wat wegens den duisteren stijl ook nog al moeijelijk zou zijn), maar ik maak de onderzoekers van de bewegingen der Wederdoopers daarop opmerkzaam.

MAARTEN LUTHER en *de Paus van Rome ;* en uit hem heeft ook BRANDT dit overgenomen, maar dit schijnt een misslag te zijn (1).

Intusschen is het toch zeker, dat hij gedurende dien tijd veel aanzien onder de Doopers verkregen had. Nadat Munster den 24 Junij 1535 veroverd was, werd derzelver toestand hier te lande boven alle beschrijving verward en rampzalig. Hun getal moet toen verbazend groot geweest zijn : maar de haat van Overheid en Volk, van Roomsch en Onroomsch, rustte op hen. Onder hen waren duizenden, die slechts buit, zingenot, heerschappij gezocht hadden, of althans dwaalziek aan dweepers het oor hadden geleend : dezen trokken thans terug om weder de heffe des gewonen volks te vermeerderen. Maar onder de standvastige Doopsgezinden bleven er, behalve misschien sommigen, die nog met ingevingen dweepten, velen, die het denkbeeld van een aardsch rijk aankleefden, gelijk ook velen, die voor de proefhoudende beginselen des Christendoms zich alles te getroosten nog evenzeer gezind

---

(1) Bij de uitvoerigste berigtgevers van de Munstersche historie, KERSSENBROECK en HAST, heb ik er niets van gevonden, en MESHOVIUS, die toch zeer goed met de zaken bekend was, spreekt het uitdrukkelijk tegen, pag. 183. Ook is er in de opgave van HORTENSIUS eenige onzekerheid. Hij schrijft pag. 36 : » quatuor extitisse prophetas : duos viros, Joannem et Davidem Leidensem : *horum posteriorem, Delphensem multi fuisse memorant.*"

waren. Velerlei twisten en eene scheuring, daaruit zeer spoedig ontstaan, zouden nu in den zomer van 1536, op eene groote synode te Boekholt, in het sticht van Munster, beslecht worden (1). En dáár nu speelde DAVID JORIS eene hoofdrol; hoezeer het niet duidelijk is, met welk gezag hij daar verscheen (2). Eerst kort te voren schijnt hij door zijne oefeningen of predikatien aanzien onder de Doopsgezinden verkregen te hebben (3).

Indien vrede te stichten altijd loffelijk ware, op welke gronden zulks ook geschiede, dan zou D. JORIS hier grooten lof verdienen. Hij toch hereenigde de verschillende partijen der Doopsgezinden, die haast als licht en duisternis tegen elkander over stonden. Aan den eenen kant waren het de aanhangers van VAN BATENBURG, die nog altijd van een aardsch rijk en afschaffing der Overheid droomden en gezind waren zulks met het zwaard door te zetten; aan de andere zijde de weldenkenden, die meer den geestelijken aard van CHRISTUS Koningrijk erkenden en dat uit te breiden beöogden. De laatsten noemt men gewoonlijk aanhangers van MENNO: juister zoude men ze denkelijk aanhangers van OBBE

(1) STARCK noemt het jaar 1538, en geeft zooveel bijzonderheden op, dat ik vroeger meende, hij had hierin het meeste gezag. Doch uit de geschiedenis van D. JORIS blijkt ten opzigte der tijdrekening het tegendeel duidelijk.
(2) STARCK, bl. 266.
(3) U. EMMIUS, bl. 50.

PHILIPS noemen, daar eerstgemelde toen nog zulk een groot aanzien niet bezat.

DAVID JORIS bragt de Batenburgers tot bedaren. Hij sprak wel hunne denkbeelden, van een rijk der uitverkorenen en van de Overheid, niet regtstreeks tegen, maar zeide, dat de tijd nog niet gekomen ware om dat rijk op te rigten, en dat men tot daartoe de overheden en alle ongeloovigen in het bezit der magt laten moest, welke zij zich toegeëigend hadden. Hij beweerde niet regtstreeks, dat het voor de geloovigen ongeoorloofd is, met het zwaard de ongeloovigen te bestrijden, maar hij vermaande hen dit niet te doen, opdat niet gezegd mogt worden, dat zij roovers, moordenaars en oproermakers waren (1). Hij bragt het hiermede gelukkig zoo ver, dat zij zich vereenigden, en aan hem opgedragen werd een verdrag op te stellen, in dezer voege (2). » Naardien de partijen in vele en voorname leerstukken der Doopsgezinden eens gevoelens waren, en het verschil alleen in twee Hoofdstukken bestond, zoo had men zich van alle heviger twist te onthouden, en ondertusschen te bidden, dat God ook in dat verschil zijn licht ontstake en den weg ter eendragt aanweze; ten andere had men zich te wachten van wraak, —— kerkrooverijen en diergelijke schelmstukken; daarenboven moest men 't gebruik van den

(1) STARCK, bl. 264.

(2) BRANDT, bl. 132 verv. U. EMMIUS, bl. 50. ARNOLD, bl. 537.

wederdoop, bij de Batenburgers voor een tijd geschorst, dengenen welker godvruchtigheid blijkelijk ware, mededeelen." Kort daarna gaf hij een boek in 't licht, waarin hij zijn werk verder poogde te bevestigen, in die verscheidenheid van gevoelens tusschen beiden gaande. Ook is er blijk, dat hij te dien einde in Holland nog onderscheidene Zendbrieven uitgeschreven heeft (1).

Het valt niet te ontkennen, DAVID JORIS had hier een groot, maar, gelijk de ondervinding leerde, hij had geen duurzaam werk tot stand gebragt. Daartoe had hij verder moeten gaan; had, met ernst en liefde tot de goede zaak, moeten onderzoeken, wat er in de voorstellingen der Batenburgers waars ten gronde lag, en waarin zij te ver gingen, onder welke voorwaarden de gematigder Doopsgezinden hen als broeders behoorden te erkennen, en ook alzoo door hen moesten erkend worden. Dan had hij aan alle Doopsgezinden, die toen, onschuldig zoowel als schuldig, in den zwaarsten druk verkeerden, troost en blijdschap aangebragt, en ware voor vele verdwaalden wel een heilzame wegwijzer geworden, als een ware vredemaker: althans hij had zich zelven als een man van beginselen betoond. Zoo deed MENNO, die zijn eerste hoofdwerk (zijn *Fondamentboek*) daarmede begon, dat nu wel degelijk de tijd daar ware, om het Koninkrijk

(1) U. EMMIUS, bl. 50.

der hemelen op te rigten, maar daarbij aantoonde, dat dit rijk niet aardsch, maar van eenen geestelijken aard was. DAVID JORIS liet de menschen denken wat zij wilden, liet hen misschien wel bij dwalingen, die hij duidelijk erkende, maar overreedde hen slechts om zich stil te houden. Dat kon echter in die tijden van geestdrift het allerminst gelukken. De partijen gingen dan ook spoedig weder even ver uiteen, als te voren, en beschuldigden hem van weêrskanten, terwijl men vermoedde, waarschijnlijk toen nog ten onregte, dat hij voor zich eenen eigenen aanhang zocht op te rigten (1).

Intusschen, hoe die zaak dan ook afliep, dezelve had op hem, op zijne denkwijze en zijnen verderen levensloop eenen grooten en beslissenden invloed. Dat zijne oefeningen of predikatien de toehoorders zoo wegsleepten, dat hij op die Synode zulk eene groote rol gespeeld had, zulk een hoofdpersoon geweest was, schijnt zijne eigenliefde zeer gevleid, en hem geheel in beweging gebragt te hebben. Liefde is en blijft toch de krachtigste hefboom van alle vermogens in den mensch, al is het ook niet de regte liefde! Daar kwam nog bij, dat eene zekere vrouw, ANNEKEN VAN DEN BRIEL, door het lezen zijner Zendbrieven tot bevordering van vrede onder de Doopsgezinden bij uitstek gesticht, hem zeer aanspoorde om voort te gaan (2). Zij schreef

(1) STARCK en BRANDT, t. a. pl.
(2) U. EMMIUS, bl. 50.

aan hem: »dat zij God dankte voor de gegevene gave, hem verder vermanen moest om met zulke vermaningen ter Godzaligheid en den vrede te vorderen en voort te gaan, zich te laten vinden de Werpschoffel in de hand des Heeren, den Voerman Israëls, den Wijngaardenier, onder de dertig helden Davids den dappersten, onder de naamhaftigen den naamhaftigsten enz. God zoude zijnen trouwen arbeid in den wijngaard des Heeren trouwelijk beloonen."

In plaats nu van door zulke toespraak wezenlijk tot getrouwen arbeid bemoedigd te worden, maar ook des te ernstiger toe te zien, dat zijne werkzaamheid en grootere invloed te meer heilzaam mogten zijn, schijnt de man daardoor tot de dwaaste inbeeldingen verleid te zijn. Hij achtte zich nu tot iets zeer groots geroepen, tot een bijzonder werktuig in Gods hand. Twee jaren later dorst hij reeds in 't openbaar schrijven, dat in dien brief het ambt voorgeteekend was, 't welk hij uitvoeren zoude (1). Maar ook reeds in die dagen schijnt hij meer over den inhoud van dien brief, dan over den inhoud van Gods woord, nagedacht en gemijmerd te hebben, en zoo was zijne ziel wel gestemd, om de buitensporigste invallen voor waarheid en openbaring te houden. Doch ik wil de geschiedenis niet

(1) In de voorrede van het gesprek, in 1538 met de Hoffmannisten te Straatsburg gehouden: »Daer na sint my thokamen Brieve van einer Frouwen aen my geschreven: in welken verteekent und angegeven was, dat Ampt, welcke ick voeren zulde." U. EMM. t. a. pl.

vooruitloopen, ik verlang mij ook niet in den zielstoestand van eenen dweeper te verplaatsen, maar zal voortgaan met eenvoudig te verhalen wat er gebeurd zij — althans door hem verhaald werd.

Acht of tien dagen na ontvangst van dien brief, in het midden van December des jaars 1536 (1), beweert hij in de stad Delft onderscheidene *visioenen* of gezigten, zoowel bij dag als bij nacht, gehad te hebben. Het eerste was dit: »aan zijne werktafel zittende zij hij gedreven om daarvan op te staan, door den Geest Gods aan zichzelf ontrukt en als in zwijm gevallen. In dien zwijm hebbe hij alle bondgenooten of Baptisanten (doopers) zien aankomen gelijk blinkende jonge onnoozele kinderkens: en voor die en hem (als eenen onder hen) kwamen alle Heeren en Regenten, ja de gansche Aarde, verschrikten, vielen neder en bedreven grooten jammer als zij hem en de kinderkens aanzagen, begeerende hunne vriendschap, enz." — Daar D. JORIS bijbelkundig genoeg was, zoo vermoed ik, dat de bekende droom van JOZEF wel het eerste denkbeeld tot dit gezigt gegeven hebbe, en door de levendige verbeelding van den schilder verder versierd zij. Ware zijn hart maar zoo rein geweest als dat van dien vroomen jongeling, om enkel de stem van God te hooren! Maar dan had hij dat gezigt wel niet gezien. Ik meen toch uit hetzelve tevens duidelijk te proeven, dat de ziener, hoewel den *Batenburgers* niet toevallen-

(1) U. EMMIUS, bl. 54. 55. 192.

de, toch ook op lange niet van hun dwaalbegrip genezen was: van dat denkbeeld eens nieuwen rijks op aarde, hetwelk JAN VAN LEYDEN en anderen met een' jammerlijken dood en duurder nog, hadden moeten bekoopen!

Ware het ons hier niet te doen om de geschiedenis, dan zoude ik de beschrijving der volgende gezigten liever in de pen houden. »Daarna" schrijft hij, »heeft hij aan de wand niet dan naakte wijven gezien, en die aanziende zij in hem gesproken: Heere ik mag 's alles zien. Daarna zij het geschied, dat hij, op zijn bedde in geestelijke betrachtingen gekomen en in dezelve ontrukt zijnde, zag hij dat zij uit vrouwen verwandelden in duiven en hij in eenen duffert, en zij duif-bekkeden te zamen, namelijk, zij alle met hem, enz." Uit deze visioenen wilde de onkuische man bijzondere leerstellingen aangaande het huwlijk afleiden, en dorst reeds een of twee jaren later, toen hij andere Doopsgezinden tot zich overhalen wilde, zeggen, dat deze gevoelens hem niet uit de Heilige Schrift maar door bijzondere openbaringen waren aangekomen (1).

Van dienzelfden tijd verhaalde hij ook drie gezigten betreffende zijne *zending*, of zijn gezag. In het eerste hebbe God hem bij der hand gegrepen. In het andere tot hem gezegd: gij zijt mijn knecht, ja mijn zoon, die alle mijnen wil volbrengen, en

(1) U. EMMIUS t. a. pl.

mijn werk van aanvang begonnen uitvoeren zult. In het derde zag hij eenen bloedstroom uit zijn hart ontspringen, drie of vier vingeren breed, als eene fonteine. — Ja wel meer dan hartebloed heeft de onzalige mensch toen, vrees ik, uitgestort, de waarheid en den vrede voor altijd daaruit verbannen en zijn geweten als met een brandijzer toegeschroeid!

Terwijl wij van zulke verbijstering met droefheid en afschuw den blik wegwenden, is de bedenking bij mij opgekomen, of het niet beter zij, den ongelukkigen in den nacht der vergetelheid begraven te laten? Maar God is heilig en regtvaardig, en in de Christelijke Gemeente, het rijk van CHRISTUS, wordt alles met wijsheid en genade bestuurd. In deze overtuiging ga ik voort, om de ook voor onze dagen niet onbelangrijke geschiedenis te vervolgen.

Men gevoelt dan ligt, dat van dezen tijd af zijne werkzaamheid eenen nieuwen, overmagtigen aanstoot, en eene bepaalde rigting ontving. Wij zien eenen volmaakten dweeper voor ons, en wel eenen dweeper van de ergste soort, bij wien hovaardij en grove zinnelijkheid tevens grooten invloed oefenden. Om het beeld te voltooijen, moet ik er nog bijvoegen, dat hij die gezigten na veel vasten en bidden ontvangen had. In latere jaren achtte hij, dat toen in 1536 binnen Delft eene nieuwe menschwording plaats gehad, de Heilige Geest zich met eenen

mensch, met hem DAVID JORIS, vereenigd had (1). Tot zulk een uiterste was hij waarschijnlijk thans dadelijk nog niet gekomen. Maar dit is ligt te begrijpen, dat hij nu terstond begonnen zij, om aan het werk, door God, zoo hij meende, hem opgedragen, te arbeiden, het nieuwe rijk te stichten, of met andere woorden, een' eigenen aanhang voor zich te verzamelen, waarvan de Batenburgers vroeger hem misschien ten onregte verdacht hadden.

Hij begon dan boekjes en brieven aan de Doopsgezinden van allerlei denkwijze uit te zenden, ten einde hen tot aanneming zijner bijzondere gevoelens en tot erkentenis van zijn gezag over te halen. Dan, slechts bij weinigen vond hij gehoor. Den hevigsten wederstand vond hij bij VAN BATENBURG. Deze woestaard (2) zocht met het zwaard goed te maken, wat hem aan oefening in het schrijven en redeneren ontbrak. Hij dreigde: DAVID JORIS zou binnen korten tijd door zijne hand omkomen, of *hij* ware niet de regte voorstander van het volk Gods. Dan, door zijne oproerige en woeste handelingen en ondernemingen geraakte hij in handen

(1) U. EMMIUS, bl. 56.

(2) D. JORIS verstond, dat de Batenburgers de vier Engelen (Openb. hoofdst. 7) waren, wien magt gegeven was om de aarde te schaden, hij daarentegen de vijfde, die hun zulks moest beletten. BLESD. pag. 22, die zich daarbij beroept op den *eersten* brief van D. JORIS aan VAN BATENBURG.

der overheid, en verloor het leven (1). Hierdoor verkreeg D. JORIS vele aanhangers. De Batenburgers, huns meesters voorspellingen verijdeld ziende, voegden zich nu bij hem. Zoo liet God deze booswichten in hunne dwaasheid verharden. Van onderscheiden kanten kwamen er velen naar Delft, om geschenken (2) te brengen, gelijk weleer de Israëlieten tot den Tabernakel van MOZES en den Tempel van SALOMO. D. JORIS werd hierdoor in het vertrouwen op zijne goddelijke zending zeer bevestigd en zeide, dat dit hem in zijne vorige visioenen voorzegd was (3). Hij ging dan ijverig voort om zijnen aanhang te versterken.

Wat hij nu den zijnen leerde, wat denkwijze en geest onder hen heerschte, daarvan vernam men weldra ontzettende proeven. Den 2den Jan. 1538 werd door gansch Holland een plakkaat afgekondigd: »dat niemand DAVID JORISZOON en MEINDERT VAN EMDEN (4), leeraars onder de Wederdoopers, zoude herbergen, op pene van gehangen

---

(1) Dit schijnt in 1537 voorgevallen te zijn; naar het verhaal van BLESDIJK te oordeelen, pag. 63. Overigens zijn van dezen woelgeest, hoe berucht hij ook was, niet vele bijzonderheden bekend. Hij was een bastaard uit het edel geslacht der VAN BATENBURGEN (BRANDT, bl. 132) en voorheen Burgemeester van Steenwijk geweest.

(2) Misschien vroeger geroofd.

(3) BLESD. pag. 62, 63.

(4) Deze MEINDERT is mij verder geheel onbekend.

te worden in zijne eigene deur: maar die hen aanbragt zou van elk genieten honderd gulden, en van andere Herdoopers veertig gulden." Dit plakkaat werd den 26sten Februarij daarna weêr vernieuwd (1). Men kan hieruit reeds opmaken, dat het zelfs der Spaansche regering niet meer onbekend was, dat er eene nieuwe sekte gesticht werd. Te gelijkertijd werden er in den Haag vijf en dertig, en te Delft insgelijks onderscheidene van zijnen aanhang ter dood gebragt (2). Van de eerstgenoemden wordt uitdrukkelijk vermeld, dat zij met blijmoedigheid de doodstraf ondergingen. Ter laatstgenoemde plaats werd HENDRIK KOEL, van Gelder, den 10den Januarij onthalsd. Deze achtte, dat op D. JORIS de Heilige Geest rustte, en dat zijne schriften uit dien Geest kwamen: doch geloofde niet, dat DAVID voorhad steden of vlekken te verkrachten, of zijne zaken met den zwaarde uit te regten. DAMAS JACOBS, van Leijden, ten zelfden dage onthoofd, zeide te gelooven dat HENDRIK KOEL

(1) BRANDT bl. 133. Daar deze hierbij goede bronnen aanhaalt zoo kan men zich op de echtheid van zijn verhaal, en met name ook der *datums*, verlaten. BLESDIJK, pag. 77, meldt, dat den Wederdoopers een tijd van zes dagen gegeven was om de stad te verlaten en dat daarna eerst de vervolging begonnen werd. Ook M. DUNCANUS in zijnen brief aan ACRONIUS, Prof. te Bazel, medegedeeld door MOSHEIM, maakt van deze gebeurtenis gewag.

(2) G. ARNOLD, bl. 538. BRANDT, bl. 133. BLESDIJK meldt, dat te *Delft* 35 personen gevangen werden, pag. 80.

twee vrouwen had. HERMAN VAN KELDER (GELDER?) en THOMAS GERRITSZOON, van Logchem, den 7den van die maand met den zwaarde geregt, meenden ook dat men niet aan ééne vrouw gebonden was. Eene vrouw, den 24sten in de stadsgracht bij den Schooltoren in een' zak verdronken, had beweerd, dat zij zich der naaktheid niet behoefde te schamen, even min als Adam en Eva in den staat der onschuld. Hoe een zinnelijk dweepend gevoel door dien leugenprofeet opgewekt werd, dit blijkt ook nog uit een berigt van het volgende jaar 1539. Toen verhaalde een zijner jongeren: »dat hij na aangehoorde vermaning, door D. JORIS op eenen zolder onder weinige jongeren gedaan, van den Geest geroerd zij geworden, en eene inspreking in zijn hart bekomen hebbe van de gewisse ongetwijfelde goddelijke waarheid der woorden, die hij uit den mond des Profeets had gehoord. Voorts dat hij van den zolder afgekomen, en op de vloer staande, eenen zeer schoonen naakten, doch dooden man van achteren had gezien: eerst onder de aarde in eenen diepen afgrond zonder stand der voeten hangende; daarna zich boven de aarde verheffende; dewelke intusschen op de vloer staande, zij levendig geworden, zich heeft omgekeerd en in 't aangezigt laten zien; zij boven de mate schoon van ligchaam geweest, zeer fraai van gedaante, met eenen schoonen rooden baard, (zoo wordt, om dit tusschen beide te zeggen, D. JORIS doorgaans be-

schreven) — blank van verwe: en alstoen zij hem ingesproken »dat is DAVID!" En daarmede zij die gedaante weg gegaan als een mensch die eenig in de wereld was, en die in den hemel was, regerende het geheele aardrijk. Want zoo heerlijk trad hij daarhenen, dat de andere menschen hen dachten veel minder te zijn dan ons de wormen en dieren in der aarde: hij ging als die het alles onder zijne voeten had (1)." Men ziet, dat de jonger in één gezigt vereenigt, wat de meester nog slechts in onderscheidene visioenen gezien had, van de verheffing en heerschappij der Baptisanten en bondgenooten over alle rijken der aarde, en van D. JORIS als den bijzonderen gunsteling van God en hun opperhoofd. Men ziet ook wel, hoe de menschen door het gunstig, ja imposant voorkomen, dat hem bij uitstek moet eigen geweest zijn, weggesleept werden. Maar over de vermaning van D. JORIS, waarop zulk een gezigt volgde, kan men wel geen gunstig vermoeden koesteren: indringend en vurig moge dezelve geweest zijn, tot verlichting van het verstand, tot buiging van den wil ten goede, tot heiliging des harte had dezelve zekerlijk weinig gestrekt. Met zulke zinnelooze verbeeldingen en zelfbedriegerijen intusschen, — indien men vraagt, wat die menschen toch eigenlijk leerden en waarvoor zij zich opofferden — met allerlei afschilderingen van het nieuwe

(1) U. EMMIUS, bl. 371.

rijk, dikwerf grof zinnelijk opgevat, en van den hoogen staat van deszelfs onderdanen, gevoegd bij gewaande insprekingen des Geestes, schijnen de jammerlijk verdoolden elkanderen opgehouden en misleid te hebben. De moeder van den leugenaaar, nu toch eene bejaarde vrouw, en in hetzelfde jaar 1538 door het geregt onthoofd (1), zeide: »dat DAVID haar zoon zeer goddelijk leefde, niet zoekende dan kleinheid en den Heere na te volgen, en niemand leed te doen. Den Haag — waar hij zich in 't verborgen had opgehouden — had al lang in brand gestaan, en daar zou meer kwaads zijn geschied, indien haar zoon het niet had belet. Dit had ze van hem gehoord. Voorts had hij met zijne schriften den name en wille Gods onder de Christenmenschen zoo zeer bekend gemaakt, als nog niemand op aarde tot nog toe had gedaan, daar zij zich in verblijdde." — »Dan de Overheden," voegt de Geschiedschrijver hierbij, »hadden een ander gevoelen van DAVID JORIS, en deden veel moeite, om hem in hechtenis te krijgen" (2).

Toen de David-Joristen ingevolge de bovengemelde plakkaten met zulk eene zware vervolging bedreigd werden, hadden hij en de andere hoofden zich eerst voorgesteld, dat God nimmer toelaten zoude, dat een zoo bijzonder heilig volk zou verdrukt worden; en althans twijfelden zij niet, of de omge-

---

(1) BRANDT, bl. 134. Omdat zij van aanzienlijker afkomst was, werd het lijk in een Klooster begraven, en niet in het water geworpen. BLESD. pag. 81.

(2) BRANDT, t. a. pl.

bragten zouden in het leven terug keeren (1). Zij stelden echter aan de anderen vrij om de stad te verlaten, indien zij zich niet sterk genoeg gevoelden, om de martelingen door te staan; daarbij intusschen tevens zeggende, dat indien de geest nog zoo zwak in hen ware, het dan zoo veel te meer verkiesselijk was, om in een' geweldadigen dood het vleesch te overwinnen. Sommigen maakten van die vrijheid gebruik; maar eenigen keerden nog weder terug om zich op te offeren. D. JORIS bleef te Delft, althans eenigen tijd, maar wist zich zoo te verbergen, dat onder het gemeen het gerucht ontstond als of hij zich onzigtbaar maken kon (2). De gevangenen versterkte hij door brieven, waarvan er verscheidene bewaard en gedrukt zijn (3). Bij vele van die teregtstellingen was hij tegenwoordig. Hunne volstandigheid gaf hem stof tot beroeming, en hij wist het nu (daar de eerste verwachting van hem en de zijnen niet vervuld werd) met uitspraken der Heilige Schrift te beleggen, dat het alzoo had moeten zijn. In den tijd van twee jaren, in 1538 en 1539 werden er alzoo te Delft, Haarlem, Amster-

---

(1) Te meer moesten zij in hunne blinde geestdrift dit denken, daar zij een duizendjarig rijk op aarde verwachteden, vol van genot en zaligheid.

(2) DUNCANUS, bij MOSHEIM, bl. 430. Deze berigt verder, dat hij daarna Delft verlaten hebbe, en er niet weder geweest zij.

(3) BLESD. pag. 73. In de verzameling zijner *Zendbrieven.*

dam, Leiden, den Haag, Rotterdam, en in het Munstersche, omstreeks 100 van zijne aanhangers ter dood gebragt (1).

Ofschoon hij alzoo in het laatst overal moest omzwerven, gaf hij nogthans de hoop niet op, van nog eenmaal de wereld te zullen hervormen. Te midden dier vervolging (naar het schijnt in 1539 (2)), schreef hij eenen wijdloopigen brief (zekerlijk mede om de zijnen te beschermen) aan het Hof van Holland. BLESDIJK, die denzelven blijkbaar onder de oogen gehad heeft, geeft daarvan een uitvoerig uittreksel, pag. 81—86. En het komt mij, ofschoon het stuk nog al lang is, belangrijk genoeg voor, om hetzelve hier mede te deelen, als eene proeve van de bekwaamheid, de onbeschaamdheid, de verwachtingen, met één woord, van de dweeperij des Schrijvers. — Hij vermaande dan den Raad, om van de wreede vervolging zijner geloofsgenooten af te staan, en niet langer den Roomschen Anti-Christ te willen zijn door het vergieten van onschuldig bloed. De tijd ware nu op hande, dat God zulke mishandelingen gestrengelijk straffen zou aan het gansche land. En dit tijdstip zou nog bespoedigd worden, daar hij zich welhaast gedrongen zag, om het land,

(1) BLESD. pag. 81, die deze gansche vervolging uitvoerig, en blijkbaar met kennis van zaken, beschrijft, pag. 77—81.

(2) Omdat BLESD. zegt pag. 87, dat omstreeks ter zelfder tijd de brief aan den Landgraaf van Hessen geschreven zij, die zeker in het jaar 1539 behoort.

even als weleer de vrome LOTH Sodom, te verlaten. Hierbij haalde hij al de vreeselijke straffen aan, welke God, volgens het Oude en Nieuwe Testament, eertijds zijnen vijanden had aangedaan. — Vervolgens berispte hij hen wegens hun onverstand en hunne ondankbaarheid, in het vervolgen van hem en de zijnen; daar zij toch zeer wel wisten, dat hij in het geheel geen oproermaker, maar veeleel zoo eenvoudig en zacht als een lam was, en altijd stil geleefd had. Ja, door zijne raadgevingen en geschriften had hij meermalen opstanden verhoed, en alzoo aan het gemeene vaderland groote diensten bewezen. Zijne leer ware dus tot hiertoe gebleken heilzaam en noodig geweest te zijn enz. — Hij verzocht van hen, bij den Keizer een algemeen Concilie te bewerken, waarop hij niet alleen tegen de Roomsche Priesters, maar ook tegen de zich noemende Evangelischen met vrijheid handelen kon. Hij zou dan onwedersprekelijk aantoonen, dat zij geheel en al onkundig waren van het licht der wijsheid en de kracht der waarheid, de Vorsten misleidden, en hen regtstreeks in het verderf voerden, maar dat *hij* van God ware uitverkoren en opgewekt, om de waarheid over de gansche aarde te verlichten en te handhaven, opdat de wereld voortaan, bevrijd, op de geregtigheid en genade haars Scheppers hare hoop stelde. Want dat hij den vorst dezer wereld, namelijk den ouden mensch, door CHRISTUS overwonnen, aan zijne voeten onder-

worpen had. Hij had dus van deszelfs leden, namelijk den wijzen en magtigen, niets te vreezen; maar terwijl God in hem en de zijnen Zijne magt betoonde, zouden zij allen verschrikt uitroepen: Laat ons vlieden, want het is met ons gedaan: dewijl God dit nieuwe Sion heeft opgerigt, en op hetzelve zullen de armen Zijns volks vertrouwen (Jes. 14: 32). Want deze dag des Heeren zou over alle trotschen komen enz. Zij mogten zich dus wachten van de raadslagen der Schriftgeleerden en Farizeën, die niet dan moord ademden, en de gansche aarde bezoedelden. Wederstonden zij hun niet, door de onschuld te beschermen, dan zouden zij met hen omkomen. Want de tijd ware nu gekomen, dat de vorsten van hunne troonen, en derzelver heerschappijen omgeworpen, en in hunne plaats gesteld zouden worden die regt en geregtigheid oefenden op aarde. Dit voornemen Gods kon geen menschelijke magt of wijsheid verhinderen. Als een stormwind rukt Hij aan; de boog Zijns toorns is reeds gespannen, en de doodelijke pijlen er op gelegd tegen de goddelooze geweldenaars der aarde. Zeker zou dit voortgang hebben, indien zij niet door eene spoedige bekeering de bescherming der onregtvaardig verdrukten verwierven, en hen verdedigden tegen den grooten en bloedrooden draak, namelijk den Roomschen Anti-Christus. — Zij konden dus niet beter doen, dan hem en den zijnen vrijheid te vergunnen, om door handen-arbeid en op andere eer-

lijke wijze hun bestaan te winnen, en hun geloof onbelemmerd aan te kleven. Niemand der zijnen zou zich tegen de wetten in het minst vergrijpen, maar tot alle gehoorzaamheid bereid zijn. — Dit zou voor de gansche aarde zeer heilzaam zijn. Want de tijd ware nu ophanden, om het nieuwe Jeruzalem te herbouwen, den Tempel en deszelfs voorhoven en gebouwen geestelijk te herstellen: dit kon ook de magtigste Vorst niet verhinderen. God toch kon het leven ontnemen den Vorsten, en de Koningen verschrikken, al schenen zij ook Heeren der aarde te zijn: want binnen kort zou *het Lam* (1) verschijnen in zijnen toorn, en alle grooten en magtigen zich voor Hem verbergen en zeggen tot de bergen en rotsen (namelijk tot het volk dat zij tot nu toe verdrukt hadden) valt op ons enz. (Openb. 6.) Alsdan zou het voor de Regeerders zeer heilzaam wezen, indien er in hun gebied nog zulke bergen waren, onder welken zij schuilen konden. Het was eene groote genade Gods, die hun nog deze gunst aanbood enz. Zij mogten dus hun eigen heil bedenken: de uitkomst zou zekerlijk aantoonen, dat dit niet bloot menschelijke raadgevingen waren. Dit mogten zij aan den Keizer, het rijk, aan alle Vorsten bekend maken: hij hoopte hen spoedig te zien en met hen te spreken, zoo zijn God dit toestond. Hij ware geenszins van zinnen beroofd of gekrenkt.

---

(1) D. JORIS bedoelt hiermede denkelijk zich zelf.

Maar zij mogten toezien, dat zij deze gewigtige zaak niet verwaarloosden of verachteden.

Dit alles was met plaatsen uit de Psalmen en de Profeten (naar zijne gewoonte) rijkelijk doorkruid, en niet ongeschikt zamengesteld. — De man die den brief droeg, kwam door een toeval in handen van den Leidschen Magistraat, die het geschrift ook aan den Hove mededeelde. Eenige Raadsheeren begonnen hierop te vreezen, dat hij misschien in 't geheim een leger van Wederdoopers achter de hand had, daar zij niet begrijpen konden, hoe hij zonder eenigen anderen steun dan zijne droomen en gezigten den Keizer en deszelfs Raden durfde beleedigen. De briefdrager echter werd weldra onthoofd, waaruit D. JORIS genoegzaam ontwaren kon, hoe zijn schrijven was opgenomen (1).

Eene andere soortgelijke poging deed hij kort daarop (2) bij den edelen Landgraaf PHILIPS *van Hessen*, (wien een paar jaren te voren ook JAN VAN LEYDEN tot de Wederdoopers getracht had over te halen, denkelijk omdat hun bekend was, dat die Vorst, met hartelijken ijver voor de hervorming eene in die tijden buitengewone gematigdheid en zachtzinnigheid jegens andersdenkenden vereenigde). Hij zond aan denzelven een gezantschap met eenen uitvoerigen brief, wiens inhoud insgelijks door BLES-

(1) BLESD. pag. 81—87.

(2) In den herfst des jaars 1539. BLESD. pag. 101.

DIJK is medegedeeld, pag. 87–96. In denzelven beklaagde hij zich mede over de wreede vervolgingen, hem en den zijnen ten onregte aangedaan, waardoor het volk Gods bijkans uitgeroeid ware. Maar vooral roemt hij hier zich zelven, zeggende, dat hij door God uitverkoren ware, om aan het hoofd van Zijn volk te staan, om waarheid en vrede te brengen op aarde (terwijl er in die dagen, toen de Hervorming nog in het opkomen was, zoo veel strijd bestond). Dit zou weldra blijken, wanneer *de Zoon* nog wat toegenomen ware in wijsheid, grootte en genade: de Vorst mogt maar, gelijk weleer de Oostersche Wijzen, naauwkeurig onderzoeken, *van waar de Zoon geroepen zou worden* (1). De voorname strekking van den brief is dan ook om den Landgraaf te bewegen, dat hij D. JORIS bij zich mogt ontbieden, of nog liever, uit zijne schuilhoeken mogt komen halen, ten einde door en met hem de wereld te hervormen. Herhaaldelijk geeft hij dan ook hoog op van de groote geheimen, die hij had te openbaren, en hoedanige nog nimmer op aarde gehoord waren. Doch deelt hij van dezelve thans niets mede (naar den aard van zulke windverkoopers), zeggende alleen, dat dit blijken zou, wanneer hij eenmaal op eene groote zamenkomst met Godgeleerden den zin onderzoeken mogt der

(1) Uit *Egypte*, Matth. 3: 15. En Egypte was — volgens D. JORIS uitlegging — Nederland. BLESD. pag. 115, 118.

woorden: »Niemand kent den Zoon dan de Vader, en niemand kent den Vader dan de Zoon, en wien de Zoon het openbaren wil." In 't geheel zou de toekomst hem eerst regt in zijne waarde doen kennen. De Landgraaf mogt dan ook de nadeelige geruchten te zijnen laste niet gelooven (1), noch zijne tegenwoordige kleinheid verachten: de ware hervorming zou door hem tot stand gebragt worden, daar de Vorsten en Godgeleerden wel het uitwendige hadden kunnen veranderen, maar het inwendige door God-verlichte, geestelijke menschen hervormd moest worden, enz.

Dit was nog niet alles. Bij dezen brief had hij nog eenen anderen aan den Duitschen Keizer gevoegd (2), welken de Landgraaf bij gelegenheid bezorgen mogt. Daarin verlangde hij op nieuw, dat er eene algemeene Synode mogt gehouden worden, om den zin der woorden: Niemand kent den Zoon, enz. (Matth. 11 : 27) te onderzoeken. Alsdan zou blijken, wie en waar die Zoon was, alsmede, daar de Heer slechts in het enkelvoudige éénen aangeduid had, aan wien Hij Zijne openbaringen mededeelen zou, dat dit schrijver dezes briefs ware, door wien het licht verder aan de uitverkorenen moest medegedeeld worden. Overigens ware de Godverlichte wijsheid van JOZEF, DANIEL en ZERUB-

---

(1) Er waren vele vervalschte geschriften onder zijnen naam in omloop.

(2) BLESD. pag. 97—99.

BABEL ook langen tijd verborgen gebleven, tot dat de Monarchen hen in hunne verlegenheid opgezocht hadden, zoo zou ook de Keizer weldra, door ongelegenheden genoodzaakt, hem D. JORIS komen opzoeken. — Uit dit laatste vermoedt een geschiedschrijver niet ten onregte, dat hij niets minder beoogde, dan om Keizerlijk hofprofeet te worden (1).

De Landgraaf ontving den gezant, GEORG KETEL, van wien wij later nog meer hooren zullen, minzaam, en liet hem antwoorden, dat, daar zijn meester in Holland wegens het geloof scheen verdrukt te worden en elders toevlugt te willen zoeken, hij gelijk allen, in zijn land woning en bescherming vinden kon, indien hij zich opregtelijk met de Augsburgsche Confessie vereenigen wilde, ten ware hij in dezelve eenige dwaling met de Heilige Schrift aanwijzen kon (2). Overigens kon en wilde hij zich niet met het bestuur des Keizers over deszelfs Staten bemoeijen, gelijk hij aan denzelven ook geene bemoeijenis met zijne regering toestond. Dit antwoord voldeed D. JORIS in geenen deele, daar hij op grond van gezigten, zoowel vroeger aan hem zelven, als onlangs aan een' zijner discipelen

---

(1) STARCK, bl. 274.

(2) Daar de Landgraaf, sedert het Munstersche oproer, aan alle Doopsgezinden het verblijf in zijn land gestrengelijk ontzegd had (OTTII, *Annales*, 1536, pag. 85—93) zoo is het blijkbaar, dat D. JORIS zich *niet als een' zoodanigen* had doen kennen.

verschenen, er vast op gerekend had, dat hij nu algemeen erkend zou worden. Hij had ook den uitslag der bezending met ongeduldig verlangen afgewacht (1).

Hoe kon toch een man, in zulke verdrukking levende, zulke verwachtingen koesteren, en zoo snoeven? Eerst en vooral moeten wij in 't oog houden, dat hij een erge dweeper was. En deze zinsverbijstering werd bij hem gedurig onderhouden en versterkt door gestreng vasten en onmatig aanhouden in gebeden, waarin hij zich te dier tijd nog oefende; terwijl de onregtvaardige verdrukking (alle verdrukking wegens het geloof is onregtvaardig), waarin hij leefde, ook niet geschikt was, om hem tot verstandiger gedachten en denkwijze te brengen. Maar daarbij kwam, dat hij in het eerst door de uitbreiding zijner gevoelens gestijfd was in de overtuiging van derzelver deugdelijkheid. Wij hebben reeds gehoord, dat velen van de razende Batenburgers tot hem toetraden. Hij, daardoor bemoedigd, had hierop in den loop des jaars 1537 onderscheidene boekjes uitgegeven en alom verzonden (2). De overblijfsels der Munstersche Wederdoopers, die zich nog in het Oldenburgsche onthielden, vonden in

(1) BLESD. pag. 99—101.

(2) BLESD. pag. 64. Titels of onderwerpen dezer geschriften zijn onbekend. Misschien schuilen zij onder het groote getal zijner boekjes, die zonder vermelding van jaartal nog aanwezig zijn.

dezelve behagen, maar tevens veel, dat hun niet regt duidelijk was, waartoe zijne schrijfwijze aanleiding gaf. Zij schijnen hem dit, en tevens den wensch, te kennen gegeven te hebben, dat hij overkomen mogt, ten einde daarover met elkander te handelen. DAVID JORIS, begeerig om zijne gevoelens en zijnen aanhang uit te breiden, voldeed gaarne aan dat verzoek, en reisde, in het voorjaar van 1538 (1), met drie of vier zijner voornaamste discipelen derwaarts. Of de voorheen vermelde vervolging, die nu reeds aan den gang was, hem te gemakkelijker tot deze verwijdering uit Holland deed besluiten, weet ik niet. Na eenige verhandelingen met de genoemde Wederdoopers, die nog al eenigen tijd schijnen geduurd te hebben, kwamen zij overeen, en erkenden elkander voor Broeders. Onder deze Oldenburgsche Wederdoopers moeten nog al lieden van aanzien geweest zijn, die in burgerlijke zaken niet onkundig noch onbeschaafd waren en ook bij de Munstersch-gezinden in West- en Oost-friesland en Westfalen in aanzien stonden. Zij hebben zich weldra weder van hem afgescheiden (2).

Door de eerste uitkomst bemoedigd nam hij hierop eene proeve, om ook de Doopsgezinden te Straatsburg tot zijne partij over te halen. Dáár bestond toch toen nog eene groote gemeente, zelfs ook van

(1) BLESD. pag. 64, noemt dit tijdstip uitdrukkelijk.
(2) BLESD. pag. 75, 76, 77.

Fransch-sprekende Doopsgezinden (1); en zij stonden in groot aanzien bij de broeders in Holland, Braband, Vlaanderen, Engeland, en in de Rijnstreken (2). Kon hij dus hunne toestemming erlangen, dit zoude voor zijne oogmerken uitnemend dienstig zijn; en hij verwachtte immers op grond van gezigten, dat hij aan het hoofd der Baptisanten zou komen, met hen het uitverkoren volk Gods uitmaken, en de wereld hervormen (hoezeer hij zich anders van de Doopsgezinden meer en meer verwijderde, en alleen de dweeperij van sommigen onderhield en meer en meer voortzette). Hij bewerkte dan (3), dat er eene zamenkomst te Straatsburg vastgesteld werd tegen het einde van Junij (*St Jan*), als wanneer de jaarmarkt aldaar gelegenheid gaf om onbemerkt te vergaderen. Er kwamen dan ook uit de genoemde landstreken, tot zelfs uit Engeland, onderscheidene van de voornaamsten te zamen. D. JORIS begaf zich met eenige aanhangers van Delft derwaarts. Hetgeen toen ver-

(1) Die vooral door CALVIJN, in de jaren 1538 en 39, tot het Hervormd Kerkgenootschap zijn overgehaald, terwijl hij eene weduwe uit hen tot vrouw nam. BLESD. pag. 109. KROHN, bl. 369.

(2) BLESD. pag. 64.

(3) BLESD. pag. 64. KROHN, bl. 345. Volgens dezen laatsten wordt door een' David-Jorist berigt, dat zijn meester door Straatsburgers uitgenoodigd zij om over te komen. Doch uit het vervolg zal blijken, dat zij zoo hoog niet met een' dweependen Profeet liepen.

handeld en voorgevallen is, is met toestemming van allen schriftelijk opgeteekend, en BLESDIJK deelt het voornaamste daarvan mede naar eene beschrijving, door D. JORIS eigenhandig verbeterd. Ook KROHN heeft het in zijne geschiedenis ingelascht, bl. 345 verv. Het verhaal is ook zoo merkwaardig, zoowel ten opzigte van D. JORIS, als van de daar wonende Doopsgezinden, dat ik niet nalaten mag, hetzelve hier mede te deelen.

» De verhandelingen namen op den eigensten dag van zijne aankomst eenen aanvang. D. JORIS begon: Ik heb, waarde Broeders eene zoo verre reis, met groote moeite en kosten gewillig ondernomen, om van uzelven te hooren, wat gij in mijne leer nog verlangt, wat gij daarin goedkeurt of afkeurt, ten einde u verder en beter te onderwijzen, en alzoo het werk der herschepping, gelijk vroeger bij anderen, zoo ook in u te voltooijen. Zij antwoordden, dat zij wel eenige van zijne boekjes gelezen hadden, doch dezelve misschien niet regt hadden verstaan. Echter meenden zij er toch eenige zaken in gevonden te hebben, die zij niet goedkeuren konden, indien dezelve niet *met getuigenissen en voorbeelden der Schrift* duidelijker gestaafd werden, hetgeen zij dan nu van hem verwachteden. Hierop begon hij vrij lange vermaningen, wier hoofdinhoud hierop nederkwam: mijne leer is mij uit den hemel medegedeeld, maar van dien aard, dat niet dan geestelijk-gezinden dezelve begrijpen, laat staan, volmaken kunnen. Deze gezindheid verkrijgt niemand, dan die zich ernstig en ijverig aan-

houdend i n boetvaardigheid en gebeden om vergeving oefent, en brandende van begeerte naar schuldvergeving en verlossing daarin aanhoudt, ten bewijze van de opregtheid zijner smart overvloedige tranen stortende, en niet eindigt met bidden, smeeken, weeklagen, tot dat hij gevoelt, dat de zondenlust uit het binnenste zijner ziel is weggenomen enz. (1). Beproeft dan uzelven geheel, en onderzoekt ernstig, of gij u op de voorgestelde wijze tot godzaligheid geoefend hebt, en van het tijdstip af, dat gij in den doop een verbond met God aangerigt hebt, in dezen ijver volstandig gebleven zijt. Anders toch zijt gij ongeschikt om te beoordeelen, wat ik u voor te stellen heb. Nadat hierop over en weder iets gesproken was, zeide hij, dat zij van de reis geheel vermoeid waren, en verzocht het gesprek tot den volgenden dag uit te stellen, vermanende hen tot ernstige en vurige gebeden in den volgenden nacht. De Hofmannisten stemden dit gewillig toe.

Den volgenden dag wederom vergaderd zijnde, begon DAVID, na zijne gewone zegenbede hen te vragen, of zij het gisteren door hem gezegde regt hadden verstaan en wel overwogen? Alsmede, of zij in zich bevonden de vereischte gestalte te hebben. Dit toch te ondervinden ware geene zaak van gering gewigt. Zij antwoorden, dat zij vermeenden hem wel begrepen te hebben, dat zij ook sedert eenige jaren hun leven alzoo

(1) Moeten wij hier eenen dweeper beklagen, of eenen bedrieger verfoeijen? — Laten wij dit aan den alwetenden Regter over, maar elk zoeke in het Evangelie de waarheid, en houde die vast

ingerigt hadden naar de mate des geloofs hun geschonken, maar dat zekerlijk de zwakheid des geloofs, en de onvolkomenheid des geestes hun dikwerf, en ook nu nog, tot een' hinderpaal was. Hij hernam hierop: Ik kan moeijelijk gelooven dat gij mij regt verstaan hebt, en zulks smart mij zeer, daar ik zie, dat gij ongeschikt zijt, om mijne geheimenissen te begrijpen. Gij kent uzelven niet: ik moet dan wel door verdere vragen naar uw levensgedrag u de oogen openen. Ik vraag u dan: hebt gij de zonden uwer jeugd en vervolgens, zoo erkend, dat gij deswege naar geest en ligchaam beangst zijt? Zijn door overgroote smart wegens dezelve uwe oogen verduisterd, is het u donker geworden door de vrees voor Gods toorn? Zijt gij door het gevoel van den goddelijken toorn zoo ter neder geslagen, dat gij gestadig van droefheid overstelpt waart, dat door de gedurige vernieuwing van het gevoel uwer zonden uw ligchaam uitgeteerd werd, het bloed in water veranderde, en er naauwelijks vleesch op het gebeente bleef? Zulk eene boete moet noodwendig vooraf gaan, eer gij deze goddelijke waarheden inzien kunt (1). Zijt gij niet zoodanig, wantrouwt dan uw eigen oordeel, laat u als kinderen leeren door anderen, die zulks ondervonden hebben, en alzoo van God geroepen, verlicht en gezonden zijn, zoo als ik ben enz. De Hofmannisten antwoordden hierop, dat zij hunne zwakheid en gebreken zeer wel erkenden

---

(1) Hoe lang duurt het, eer hij met zijne leer voor den dag komt! — Overigens schijnt hij dezen weg tot de regte (!) erkentenis der waarheid uit zijne eigene geschiedenis afgeleid te hebben. Men zie vooral bij G. ARNOLD, D. IV.

en voor alle godvruchtigen beleden, dezelve vooral voor God beklaagden en om vergeving baden, die zij ook door het geloof ontvingen: maar dat zij daarom toch niet elke nieuwe leer terstond aannemen konden, hoe heilig de leeraar ook ware, tenzij dezelve eerst naar het Apostolisch onderwijs beproefd wierd, daar immers Apostel PAULUS, zoowel als JOANNES, bevelen de geesten en hunne uitspraken te proeven. Indien *hij* verstandig wilde te werk gaan, dan zou ook hij toch onderzoekende en welberedeneerde discipelen verkiezen boven onberedeneerde en ligtgeloovige, die zonder onderzoek heden aan hem geloof schenkende, het morgen aan een ander zouden doen. Onderzoek moest dus het geloof voorafgaan enz. — Dit noemde DAVID eene menschelijke wijsheid, filozofische nieuwsgierigheid en Joodsche ongeloovigheid. Wie niet wedergeboren is, zoo sprak hij, kan de H. Schrift niet verstaan, veel min uit dezelve over eene nieuw geopenbaarde leer oordeelen; naar de spreuk: » de zinnelijke mensch verstaat niet de dingen, die des Geestes Gods zijn." Mijne leer is mij onmiddellijk van den hemel geopenbaard, en niet door fijn vernuft uitgevonden, of door vlijtige lezing der H. Schrift verkregen: zij vereischt daarom discipelen, die zonder naar Profetisch en Apostolisch gezag te vragen eenvoudig gelooven wat de geest leert en verkondigt. De Hofmannisten verlangden daarop te weten, op welk eene wijze hij dan die openbaringen ontvangen had, welke hij zoo zeer roemde. Hij verhaalde dezelve daarop; dan zij bleven aanhouden, dat de leeringen, die hij daarop gronden wilde, met de H. Schrift moesten gestaafd worden. Nu haalde hij een'

gedrukt boekje voor den dag, en las daaruit voor, hoe hij zijne leer van *de belijdenis der zonde voor de Gemeente* met bijbelsche getuigenissen gestaafd had. Zij echter merkten daarop aan, dat deze uitspraken geenszins die nieuwe wijze van zonden-belijdenis bevestigden, maar op andere gevallen doelden. Zij konden deze nieuwe leer dus niet aannemen, inzonderheid daar de H. Schrift zoo ernstig waarschuwde, niet alleen tegen leeringen die tegen de Apostolische streden, maar ook, waardoor iets vreemds ingevoerd, of waardoor dezelve op eene andere wijze geduid wierd, enz. D. JORIS nam het zeer kwalijk, dat zij alzoo over zijne leer oordeelden, en schold hen uit als vleeschelijk gezinden, ongeloovigen, den goddelijken geest, die door hem sprak, ongehoorzamen en wederstrevenden, en voegde er bij, dat zij eenmaal deze hunne hardnekkigheid met bitter beklag zouden beschreijen. Ik heb, zoo sprak hij, niets achterwege gelaten, om u tot eene betere denkwijze en eenen volmaakteren staat van heiligheid op te leiden: maar door uwe schuld maakt gij u deze gunst onwaardig; ik zal mij dan van alle verder gesprek onthouden, en u aan uwe hardnekkigheid overlaten. Mijn geest zegt, dat zij, die deze geringere zaken verwerpen, onbekwaam zijn om mijne verhevener verborgenheden te verstaan, volgens de spreuk Joh. III: 12: *Indien ik u de aardsche dingen gezegd heb* enz. — De Hofmannisten beklaagden zich zeer over deze ligtvaardige veroordeeling, en over het overhaast besluit, om het gesprek af te breken. Het is immers mogelijk, zeiden zij, dat gij voor andere stukken uwer leer zekerder en blijkbaarder bewijzen kunt aanvoe-

ren, en ons daarvan overtuigen. En al mogt dat niet gebeuren, nogtans is er in een vriendschappelijk gesprek geen gevaar; ja het kan misschien voor uwe aanhangers zeer nuttig zijn, indien zij het gesprek lezende, in uwe woorden het licht der wijsheid en de kracht der waarheid, in de onze daarentegen eene vleeschelijke, dwaze en verkeerde denkwijze opmerken. — Hij antwoordde hierop: mijne aanhangers in Beneden-Duitschland verlangen of vragen niet zulke naauwkeurige bewijzen uit de H. Schrift, daar zij reeds metterdaad ondervonden hebben den invloed en de kracht des H. Geestes, uit deze leer in hunne harten afdalende. Het is overbodig nog verder met u te spreken, daar gij, aan mijne roeping en zending twijfelende, tevens mijne geheele leer verwerpt. Mijn geest laat mij niet toe, om verder in het gesprek voort te gaan, maar gebiedt mij u te vermanen, dat gij mijner aan u bewezene liefde en diensten gedenkt; want zoo gij u niet bekeert, zoo zal dit u een zwaarder oordeel op den hals halen. Wilt dan toch den ouden mensch niet langer voorstaan, maar door eene opregte belijdenis afdoen en verwerpen en u beijveren, om aan de kinderen gelijk te worden!

Zij verklaarden hierop: er zijn vele en gewigtige redenen, waarom wij ons niet verpligt kunnen achten om aan uwen geest of uwe leer een blind geloof te schenken. Reeds meermalen hebben onderscheidenen zich op dezelfde wijze tot ons gewend, op zulk eenen geest der herstelling aller dingen roemende: maar de uitkomst heeft getoond, dat het voorgeven van de

meesten hunner ijdel was. De H. Schriften waarschuwen ons voor het gevaar van valsche leeringen in de laatste tijden, en er zijn daarvan te zeer bekende voorbeelden, dan dat het noodig is zulks met bewijzen te staven. Wij verwerpen ook niet uwe geheele leer: integendeel wij hebben gaarne gehoord uwe vermaningen van de vreeze des Heeren, van de boete, van dooding des vleesches, van aanhoudendheid en vurigheid des gebeds, van de nederigheid, en wat verder met de H. Schrift overeenkomt. Maar wij kunnen niet met een goed geweten toestemmen en aannemen die nieuwe voorschriften van de openlijke belijdenis der zonden, van de noodzakelijkheid om de schaamte der geboorteleden af te leggen, van de veelwijverij, van de wegzending der vrouwen wegens verschil van geloof of ongeschikte zeden enz. Doch dewijl wij niet van u verkrijgen kunnen, om ook over de overige genoemde leerstukken verder te handelen, zoo laten wij de geheele zaak aan God over, en aan uzelven.

Toen D. JORIS alzoo wegging, volgde hem een der Hofmannisten (1). Deze schijnt bijzonder ten oogmerk gehad te hebben, om zich en zijne medebroeders te verdedigen wegens hunne schroomvalligheid, om op zijn woord hem terstond aan te nemen, en haalde daarbij aan, dat reeds onderscheidenen zich voor den ELIAS uitgegeven hadden, zoo als behalve M. HOFFMAN

---

(1) Dit berigt is niet bij BLESDIJK, maar bij KROHN bl. 360 verv., die het van den D. Jorist bij G. ARNOLD heeft. Het verhaal is intusschen tot mijn leedwezen niet zeer duidelijk.

ook J. CAMPANUS (JAN VAN KAMPEN?), MELCHIOR RINK en VAN BATENBURG. D. JORIS besloot dit gesprek met te zeggen: » dit zult gij mij ten minste niet nazeggen, dat ik mij voor ELIAS uitgegeven heb. Want wat ik ben, dat ben ik. De Heer mijn God heeft mij opgewekt, mij zijn Woord toevertrouwd en licht en erkentenis tot een heilig verstand geschonken, ja, mij bevolen, om dit voorheen aan te kondigen, dat elk van zich zelve uitga en tot CHRISTUS inkeere, om niet Gods straffen te dragen. God heeft mij wel niet gezonden om met water te doopen, noch ligchamelijk te heiligen. Maar Hij heeft mij gezonden om te bewerken wat te dezer tijd noodig is; namelijk hoe wij met God vereenigd en Hem aangenaam, of met zijnen Geest gedrenkt mogen worden." — Hij betuigde hierop nog ernstig, dat hij in den jongsten dag onschuldig wilde zijn aan hunne onwetendheid en verwerping.

Den volgenden dag (1) vervoegden zich nog eenige Hofmannisten bij hem, niet meer, om een opzettelijk gesprek met hem te houden, maar om ten aanzien van sommige punten, die hij in zijne geschriften onduidelijk voorgesteld had, eenige opheldering van hem te verzoeken. Ook nu voldeden zijne antwoorden hun niet. Ten laatste verhaalden zij hem, dat zij met eenige Joden, die onlangs tot hunne gemeenschap toegetreden waren (2), veel moeite hadden wegens het leerstuk

(1) BLESDIJK, pag. 71.

(2) Ook D. JORIS had onlangs een boekje *aan de Joden* geschreven. Hij verzocht bij deze gelegenheid aan de Straatsburgers, om het te willen vertalen; en, daar dezen zich met gebrek aan genoegzame kunde verontschuldigden, om

van de Drieëenheid, om hetzelve te bewijzen, en het onderscheid der Personen uit een te zetten. Zij vraagden zijne meening daarover. Hij antwoordde: » die vraag is vrij onnut. Zij behoort ook alleen voor dezulken, die in de beschouwing der bovenzinnelijke dingen geoefend, en van het aardsche geheel vrij zijn. Mijne gewoonte is het niet, in geheimenissen te willen indringen, maar ik wacht de openbaringen van den Heiligen Geest af, om niet door ijdele nieuwsgierigheid in zonde te vervallen." Zij hierop: » het is wel een afgetrokken leerstuk, maar toch noodig te gelooven. Men mag het als het begin en den grond der overige beschouwen." Terwijl hij nu deze hunne leerwijze zeer afkeurde, en door eenige gelijkenissen zijn gevoelen zocht te verklaren, zoo besloten eindelijk de Hofmannisten eenstemmig, dat DAVIDS leer omtrent dit onderwerp, gelijk omtrent de andere twistige punten, ware valsch, kettersch, op velerlei wijze verderfelijk, en alzoo door alle Christenen te vermijden enz. Dit alles is volgens zijn eigen getuigenis alzoo voorgevallen. Want het is uit een geschiedverhaal, door hem eigenhandig verbeterd, overgenomen. Op dat eenstemmig oordeel antwoordde hij niet anders, dan dat de Profeten en Apostelen en alle Godsgezanten van den beginne af op dezelfde wijze door een Farizeeuwsch, en letterlijk van CHRISTUS geest ontbloot, geslacht ontvangen

---

het ten zelfden einde aan M. HOFFMAN te bezorgen. Naderhand heeft hij nog eenen brief aan de Joden geschreven, KROHN, bl. 366. Overal en onvermoeid beproefde de Proselytenmaker om aanhangers te winnen.

waren. — Daar echter de verhandelingen van deze Synode, met wederzijdsche toestemming opgeschreven en naderhand uitgegeven werden, zoo schijnt D. JORIS gevreesd te hebben, dat dit bij zijne aanhangers eenen nadeeligen indruk maken mogt. Althans BLESDIJK meende in zijne eerstvolgende geschriften zekere bezorgdheid te bespeuren, om hen in het geloof aan hem te bewaren."

Zoo moest dan JORIS onverrigter zaak van Straatsburg terugkeeren, zelfs zonder eens M. HOFFMAN in de gevangenis te spreken. Hij had, dit anders zeer gewenscht, maar de Hofmannisten wilden hen daartoe niet behulpzaam zijn, ofschoon zij zelve toegang tot denzelven hadden. Dit gesprek schijnt voor de Hofmannisten een nieuwe grond tot afkeerigheid van alle dweeperij geweest te zijn (1), gelijk ook HOFFMAN zelf niet lang daarna van sommige te ver gedrevene gevoelens openlijk terug kwam, ja zich met de Hervormde Gemeente verzoende. Voor D. JORIS zal die afloop eene groote teleurstelling geweest zijn.

---

(1) Niet allen echter werden daardoor in hunne gezondere begrippen bevestigd, maar sommigen lieten zich naderhand door de heldere geleerdheid en den ijver, gepaard met zachtmoedigheid en toegefelijkheid, van BUCERUS overhalen, om *Hervormden* te worden; terwijl anderen zich òf aan de Zwitsersche òf aan de Nederlandsche Doopsgezinden aansloten, zoodat van lieverlede de Doopsgezinden uit die streken verdwenen zijn. BLESD. pag. 102—109. KROHN, bl. 369, 370. — Overigens schijnen de berigten van BLESDIJK eenigzins te strijden met hetgeen OTTIUS, *Ann. Anab.* pag. 93, §. 40. heeft; doch kunnen beiden wel overeen gebragt worden.

Maar hij vervolgde desniettemin den ingeslagen weg. Hier werd hij dan stellig door Doopsgezinden verworpen, en, indien dit in de Nederlanden nog niet gebeurd was — wat echter wel waarschijnlijk is — de grond gelegd tot zijne navolgende geheele afzondering van hen.

Ook de Oldenburgers, met wie hij eerst in de lente van dit jaar 1538 zich vereenigd had, scheidden weldra weder van hem af (1). Na zijne terugkomst van Straatsburg hadden zij eenige van hunne voornaamsten naar zijne schuilplaats afgevaardigd, om wegens eenige gerezene bedenkingen inlichtingen van hem te vragen. Dan, na over en weder vele gesprekken en geschriften gewisseld te hebben, verwierpen ook zij hem geheel. Misschien waren door de verhandelingen met de Straatsburgers ook hun de oogen open gegaan. Daarbij kwam, gelijk de geschiedschrijver aanmerkt, dat hunne hoofden welberedeneerde, en in burgerlijke zaken welbedrevene mannen waren. De leerstukken, wegens welke zij hem verwierpen, waren deze: 1°. dat de ontblooting der geboorteleden en de uitdrijving der natuurlijke schaamte dienstig ware tot verkrijging der volmaaktheid. 2°. dat in deze nieuwe gemeente alle zonden openlijk moesten beleden worden. 3°. dat de band des huwlijks voor de volmaakten niet meer verbindend zij. 4°. dat er geene andere wezenlijke kwade Engelen zijn, dan de aanvechtingen des gees-

(1) BLESD. pag. 75 sq.

tes door het vleesch. 5°. dat het tegenwoordige volk van God, buiten den persoon van JEZUS CHRISTUS, den toekomstigen Regter, thans nog eenen anderen nieuwen en algemeenen Schutsheer, Opperhoofd en Leider moest in acht nemen en gehoorzamen (1). 6°. dat het voor deze nieuwe leer van DAVID niet noodig zij, aan de Profetische en Apostolische leer beproefd, uit dezelve bewezen, of anders met teekenen bevestigd te worden. — Deze punten zijn door BLESDIJK uit de gewisselde geschriften opgemaakt.

In dezen tijd, in de jaren 1537—39 of 40, schijnt er onder de Doopsgezinden hier te lande eene groote loutering plaats gehad te hebben. Dat er vroeger bij velen hunner, ook die in gemoede God vreesden en het heil hunner ziel zochten, dweepachtige gevoelens heerschten, en ook van deze weldenkenden sommigen door verleiding en dwaling zich vergrepen hadden om de wapens voor hun geloof op te te vatten, blijkt uit het getuigenis van MENNO SIMONS (2). De razende Wederdoopers werden echter, in 1535 en 1536, te Munster en hier te lande ge-

(1) Wien zou D. JORIS daarmede bedoeld hebben?

(2) In die bekende plaats uit de eerste uitgave van zijn *Fondamentboek*, medegedeeld bij H. SCHIJN, *Gesch. der Doopsgez.* I. Aanhangsel. Zie ook O. PHILIPS *Bekentenis*, vert. door JEHRING, bl. 216, 17. Desgelijks de levensbeschrijving van D. JORIS bij G. ARNOLD, *Kirchen- u. Ketzer-historie*, IV. bl. 403.

lukkig overwonnen, en hunne dweeperijen, verwachtingen en voorspellingen in bloed verstikt. Maar de bloedige vervolgingen tegen alle bejaarddoopers bleven nog voortduren. Een groote hoop, die uit alle gezindheden zich alleen uit nieuwigheidszucht of hoop op gewin bij hen gevoegd hadden, verdween nu van zelve, gelijk zij gekomen waren (1). Zij waren op den duur tegen de proef der verdrukking niet bestand. Maar diezelfde verdrukking diende voor anderen tot eene heilzame loutering. De ijdelheid van overspannen verwachtingen en denkbeelden inziende, hielden zij echter aan de gezonde, in de Heilige Schrift gegronde Doopsgezinde begrippen vast, en luisterden nu te meer naar de welmeenende stem van verstandiger Leeraren. Er waren toch ook midden in die onrustige tijden nog altijd Broeders gebleven, die zich van alle oproerigheden en ongeoorloofde daden vrij gehouden hadden (2). Toen verhief vooral MENNO zijne stem. Zijn *Fondamentboek*, in 1539 uitgegeven, geheel in den Doopsgezinden geest, maar tevens vrij van alle dweeperij, helder, bijbelsch, hartelijk, ijverend, heeft toen voorzeker velen in

---

(1) Dit hebben bijzonderlijk YPEIJ en DERMOUT opgemerkt, I. bl. 124—130.

(2) OBBE PHILIPS getuigt dit, in zijne *Bekentenis*, bl. 126. Eene getuigenis zeker onwraakbaar, daar hij zich toen reeds van de Doopsgezinden had afgescheiden, en door hen als een afvallige beschouwd werd.

de regte waarheid en het zuivere geloof bevestigd en grooten zegen gesticht. Maar er bleven ook nog dweepers, die zelfs door bloedplakkaten niet van hunne verkeerdheden konden afgebragt worden. — Zoo verre kan de duivel de menschen verblinden! De meer ruwen en oproerigen onder dezen vielen VAN BATENBURG en dergelijke aanvoerders toe; de meer stillen waren eene prooi voor D. JORIS.

Het is dus eene aangename gewaarwoording te zien, hoe hij langzamerhand door de Straatsburgers en de Oldenburgschen afgewezen en verworpen werd, en te denken, dat dit ook bij de Doopsgezinde hier te lande plaats had. Van dit laatste hebben wij wel zoo vroeg geen geschiedkundig bewijs; maar MENNO en anderen waren te verstandig en heilig gezind, om zulke zedelooze begrippen, als zijne ter dood gebragte aanhangers te Delft aan den dag legden, of zelfs den schijn daarvan, in hunne gemeenschap te dulden. Doch D. JORIS wist, naar het schijnt, de zijnen op eene onbegrijpelijke wijze te verblinden en aan zich te boeijen.

Intusschen had ook zijne standvastigheid in dezen tijd een zware proef door te staan (1). Verworpen door de meeste Doopsgezinden, zag hij van zijnen getrouw geblevenen aanhang velen, en daaronder de voornaamsten, ter dood brengen. Hij zelf moest zich schuil houden, en verkeerde bestendig in le-

(1) BLESDIJK, pag. 110 sq.

vensgevaar. De Landgraaf van Hessen stelde zijne verwachtingen en hoop te leur. Daarbij kwam nu nog, dat hij met armoede bedreigd werd, daar toch de geschenken, die voorheen naar Delft, als tot den Tempel van Salomo, gebragt werden, verminderden en ophielden. Toen waagde hij eene sterke proefneming op den ijver zijner nog overgeblevene discipelen. Hij schreef hun verscheidene brieven, waarin hij zeer klaagde »over den onzaligen tijd, daar der godvruchtigheid en waarheid geene eer bewezen, geene hulp gedaan wierd, zoodat derzelver belijders bijna het brood langs de deuren verzamelen moesten; en dat wel voormaals de Koningin van Saba uit verre landen gekomen was, om SALOMO en zijne wijsheid met groote gaven te vereeren, wiens wijsheid nogtans in geenerlei wijze met de tegenwoordige, die alsnu voorgedragen werd, te vergelijken was." Zoo wist D. JORIS de schaduwen en figuren der letterlijke schrift wél te pas te brengen. Maar hij wist ook nog krachtiger taal te voeren. In een te dier tijd uitgegeven boekje verhaald hebbende, dat de Gemeenten in alle steden en dorpen ook onder de Heidenen hare Bisschoppen (!) verzorgd hadden, ging hij aldus voort: »Of gij nu wildet zeggen (gelijk gij moet) het is regt dat zulks geschiedt: zoo zegge ik: waarom gij dan zulks niet benaarstigt? Zwijgt hij (zegt gij), wij zwijgen ook; en doet niet alleen dat, maar zoudt u wel laten

dunken dat ik u behoorde te verzorgen en te voren granten (voor u strooijen)" (1).

Deze vermaningen hielpen. Met grooten ijver bragt men, vooral van eenige onlangs gewonnen rijke leden (edelen, kooplieden, burgers en boeren, doch waar? wordt niet gemeld), aanzienlijke sommen voor hem bijeen. Ja niet alleen dat, maar alle hunne bezittingen werden ter zijner beschikking gesteld en aan hem toegekend, zoodat hij de eigenlijke Heer, zij slechts als zijne bedienaars en rentmeesters geacht werden. Hij stelde het als eene geloofsleer voor, dat men alzoo zijne volkomene overgave aan God door zelfverloochening bewijzen moest. En vraagt men, hoe kon hij hen daartoe overhalen? Laten de menschen zich door iemand verleiden om zedelijkheid en godsdienst te verzaken en hun geweten te besmetten, dan krijgt de verleider zulk eene kracht over hen, om de blindste overgave te durven verlangen en verkrijgen. Men ziet het daarom wel meer, dat snoodaards, die anderen tot werktuigen hunner slechte oogmerken willen maken, hun alle zedeloosheid veroorlooven, ja hen daartoe aanzetten. D. JORIS liet zich nu verluiden, dat hij en zijne sekte voortaan voor wereldsche dingen niet meer te zorgen hadden. Doch deze rijkdommen, voegt BLESDIJK er bij, bl. 111, deden niet weinig afbreuk aan den ijver in het ge-

---

(1) U. EMMIUS, bl. 79 verv.

bed en de gestrengheid van levensregel, welke hij tot dus ver in acht genomen, en door welker vertooning hij nog onlangs die rijken tot zijne sekte overgehaald had; en naar mate zijne gestrengheid verminderde, nam zijne ligtzinnigheid, trotschheid ja ongebondenheid toe, waardoor hij de eenvoudigen onder de zijnen ergerde, en zijne wederpartijen stof tot zware beschuldigingen gaf. Wij zien het hier op nieuw, dat, terwijl *dengenen, die God liefhebben*, alle dingen medewerken ten goede, bij verkeerde menschen daarentegen tegenspoeden zoowel als voorspoed ten verderve strekken. — Deze groote verandering in D. JORIS uitwendig lot had plaats in het jaar 1540.

Door deze uitkomst moedig geworden, begon hij nu het plan op te vatten om een groot werk uit te geven, ten einde, daar tot hiertoe alle zijne pogingen om zich door de wereld als Profeet te doen erkennen mislukt waren, te beproeven, om daardoor tot zijn oogmerk te geraken. Hij noemde hetzelve het *Wonderboek*, om reden, gelijk hij zelf verklaart, dat allen, met name alle Vorsten en Grooten, wanneer zij hetzelve lazen, van verwondering over deze ongehoorde wijsheid zouden versteld staan. Hij was toch ten hoogste met zich zelve ingenomen, en liet zich door de loftuitingen zijner discipelen, welke hij zelf uitlokte, al meer bedwelmen. Het boek is een matige foliant: en van zijne schriften niet alleen het uitgebreidste,

maar ook buiten twijfel als zijn hoofdwerk te beschouwen. Hij werkte er met grooten ijver aan, en had er zelfs van te voren eene uitvoerige aankondiging van laten drukken, waardoor de nieuwsgierigheid der menschen zeer opgewekt werd (1).

Tegelijk dacht hij er nu aan, om de Nederlanden te verlaten, waar het hem te hard viel, om altijd in levensgevaar te verkeeren. Of hij zich, nog in 1540, naar *Oostfriesland* begeven hebbe, is onzeker, doch niet onwaarschijnlijk. Althans in dit jaar zond hij aan de Gravin weduwe ANNA van Oostfriesland eene *ontschuldiging* of verdediging tegen de sterkste geruchten die van hem omliepen, en ten deele ook in geschriften schijnen bekend gemaakt te zijn. Het stuk is door G. ARNOLD, in de *Historie der Kerken en Ketteren*, in zijn geheel overgenomen (2). Aan het einde is nog bijgevoegd eene korte proeve, hoe hij de kinderen (3) onderwees. Hetzelve laat zich veel gemakkelijker lezen dan zijne meeste schriften, en toont, dat hij een scherpzinnig en levendig Schrijver had kunnen zijn, indien niet zijn hoofd door dweeperij verward, en zoo als het mij toeschijnt, ook zijn hart diep bedorven geweest ware. Hij telt in het geheel 25 beschuldigingen op, juist niet in eene geregelde

(1) BLESD., pag. 112 sq. 126.
(2) Deel II. bl. 550—563.
(3) Of hij daardoor eigenlijke kinderen dan wel discipelen bedoelde is bij zijne beeldsprakige schrijfwijze twijfelachtig.

orde. De voornaamsten zijn, dat hij zich met CHRISTUS gelijk stelde, ja zich, als den derden DAVID, boven Hem verhief (1. 6. 7. 8. 9. 16. 22); dat hij vele stellige leerstukken der Heilige Schrift, zoo als wegens de Engelen, Duivelen, Christus Wederkomst, de Opstanding, den Hemel, ondergang der wereld, *allegorisch* opvatte (4. 5. 6. 14. 17. 24) en in 't geheel de Schrift als doode letter verkleinde en zijnen geest verhief (2. 22); dat hij den band des huwlijks oploste (12. 13); dat hij haat, bedrog en oproer jegens andersdenkenden begunstigde en aankweekte (10. 11. 18. 23); dat hij de gewijde plegtigheden minachte (19. 20. 21); eindelijk, dat hij een aardsch Messiasrijk leerde (15. 25). Zijne beantwoordingen zijn zeer verschillend, niet slechts ten opzigte van dezelver min of meer voldoenden inhoud, maar ook ten opzigte van derzelver mindere of meerdere verstaanbaarheid. Op sommige punten is hij duidelijk genoeg, zoo als omtrent den haat tegen andersdenkenden, waarvan ik gaarne gelooven wil dat hij vrij was; ook omtrent zijne verwachtingen van een aardsch Messiasrijk, dat hij als zeker stelde. Den kinderdoop schijnt hij vrij te stellen, hecht er in allen gevalle weinig gewigt aan. Zijne allegorische opvatting van stellige leerstukken laat hij wel niet varen, maar spreekt daar wat om heen. Wegens het huwelijk durft hij niet duidelijk spreken, maar schuift de schuld op misverstand. Maar het moeijelijkst heeft hij het

blijkbaar met de verheffing van zich zelve. Ondanks alle omhulsels echter komt de ware zin toch hier en daar uit. Hij zegt (N°. 8) »dat men D. JORIS als den derden DAVID zoude moeten waarnemen, heb ik zoo niet gezegd; maar den derden DAVID, namelijk den geest der eeuwige waarheid. Doch ik heb D. JORIS daar niet voor uitgeroepen, maar den gezalfden DAVID — — die in 't laatste verwacht wordt en toekomende voorspeld is." En N°. 22: »dat PAULUS leer stukwerk zij, heeft hij zelve betuigd, 't welk ik dan ook goed te zeggen hebbe. Doch aangaande dat ik het woord der hooge kennisse Gods (dat mij geopenbaard en kondig gemaakt is) hoog loove en geen stukwerk te zijn gezegd heb (gelijk PAULUS van zich zelven bekent), daar wil ik voor het aangezigt des Heelals wel op aan den dag komen. Men geve mij maar een weinig zachtmoedig gehoor." Het daarop volgende onderwijs der jeugd begint met de *Apostolische Geloofsbelijdenis*, maar voegt er terstond bij, dat een letterlijk geloof niet genoeg is (1), maar een geestelijk verstand vereischt wordt; en eindigt daarmede, dat men voor de Overheden bidden moet. — Men weet niet, of en welk een gevolg dit geschrift gehad hebbe. D. JORIS kon zeker veilig in Oost-Vriesland komen wonen, dewijl

(1) De regte aard van alle dweepers en over-verlichten, het eenvoudig geloof gering te achten. Doch het Evangelie eischt hetzelve, en wil daardoor ons tot alle waarheid leiden.

tot het jaar 1544 allerlei sekten aldaar geduld werden (1).

Ondertusschen, terwijl hij met het opstellen van zijn Wonderboek bezig was, kwam het gerucht in de Nederlanden, dat op den Rijksdag te Regensburg pogingen gedaan werden, om zoo mogelijk de Godsdienst-twisten in het Duitsche Rijk tot een gewenscht einde te brengen. Daar hij steeds voorgegeven had, dat de eensgezindheid door zijnen geest moest tot stand gebragt worden, zoo begreep hij hierbij niet stil te mogen zitten. Hij vaardigde dan weder den edelen GEORG KETEL derwaarts af, met eenen soortgelijken brief als dien aan den Landgraaf van Hessed; doch had zijnen gezant in last gegeven, om eerst naar den staat van zaken te onderzoeken, en indien de eenigheid niet scheen gevonden te worden, dan den brief achter te houden, en naar zijn beste weten te handelen. De jongeling vernam van BUCERUS, eenen der vergaderde Godgeleerden, dat het heilzame oogmerk door eenige Bisschoppen verijdeld was. Hij trachtte daarop aan dezen te beduiden, zonder den naam zijns meesters te noemen,

(1) BLESDIJK maakt noch van het genoemde geschrift, noch in 't geheel van D. JORIS verblijf in Oostfriesland eenig gewag. Misschien omdat hij deze zaak genoeg bekend achtte, (gelijk hij ook van zijn vertrek naar Bazel bijkans niets berigt) of om andere redenen. De overlevering zegt, dat de beruchte Ketter een' tijd lang te *Norden* gewoond hebbe, in het huis aan den Nieuwen Weg, waar thans de School is.

dat er in de Nederlanden een man was, wien God boven allen door den Geest verlicht had, zoodat men van hem de regte waarheid kon leeren. BUCERUS maakte daarop de bedenking, of het ook een dwaalleeraar zijn kon, gelijk er te allen tijde geweest waren. Doch KETEL, van zulke gevaren geheel onkundig (hij was aan het hof opgevoed), beweerde, dat men de kracht van dien Geest duidelijk zag in de bekeering veler menschen. Hij zelf was ook door D. JORIS van eenen loszinnigen levenswandel afgebragt. BUCERUS liet hem vertrekken met de verzekering, dat alle beter onderwijs hem zeer aangenaam wezen, en hij dus gaarne zien zoude, indien zijn meester overkomen en met hem handelen wilde. Hij gaf hem zelfs eenen brief aan dien ongenoemden mede. Doch D. JORIS, zijne poging alzoo mislukt ziende, gebood aan KETEL, om van deze geheele zaak onder zijne aanhangers geene melding te maken. Dit gebeurde in den zomer van 1541 (1).

Niet lang daarna kwam hij in aanraking met MENNO SIMONS, op eene wijze, die van het doorzigt en den ijver van laatstgenoemden gunstig getuigt. Ik mag niet nalaten, dit geval volgens BLESDIJK (2), die er blijkbaar zeer wel mede bekend was, uitvoeriger te verhalen. — »Terwijl dan het *Wonderboek* op de

(1) BLESD. pag. 122, 126.
(2) BLESD. pag. 126—137.

pers was (dus nog in 1542), kwam aan D. JORIS in handen een werk van M. SIMONS, waarin na eene verklaring der Doopsgezinde gevoelens de dwalingen der verderfelijke sekten bestreden werden. Ofschoon hierbij geene namen genoemd waren (1), zoo meende toch D. JORIS, dat hij mede bedoeld was. Terstond zette hij zich neder, om MENNO te bestrijden, zijn geschrift begon met deze woorden: »Gesp het zwaard aan uwe »heupe, ô MENNO, doe het harnas aan en grijp het »zwaard, neem schild en speer: want ik zal tegen u »op de kampplaats treden." Het geschrift was van dezen inhoud: MENNO leert, zonder van God gezalfd en gezonden te zijn, hij is derhalve een bedienaar der letter, die doodt, niet des levendigmakenden geestes. Dit blijkt uit zijne allerwege verspreide boekjes, in welke hij, behalve de leer der bloote letter en eener Farizeeuwsche geregtigheid niet anders zoekt, dan om allen, die van hem verschillen, te beschimpen en te veroordeelen, ten einde zich alzoo door hunne vernedering te verheffen; terwijl hij tevens gevaren en schande vreesachtig zoekt te ontkomen. Zulk trachten en doen past geenen Apostel en Godsgezant, naar PAULUS woorden: »Indien ik de menschen zocht te behagen, zoo »ware ik CHRISTUS discipel niet." Hierop stelde hij aan MENNO verschillende ingewikkelde vraagstukken

---

(1) Dit was blijkbaar M. SIMONS *Fundamentboek*, uitgekomen ten jare 1539. In den herdruk van hetzelve (waarvan de tijd der uitgave onzeker is) wordt DAVID uitdrukkelijk genoemd. Zie M. SIMONS *Werken*, bl. 64., en vooral H. SCHIJN, I. bl. 294 verv. Aanm. — Overigens kende D. JORIS toen reeds meer werkjes van hem. BLESD. pag. 127.

voor, welke deze verklaren zoude, zoo als: Wie hem gezonden had? Op wat wijze hij gezonden was? Welke teekens, bewijzen, en verzegelingen hij had van zijne roeping en dienst? Alverder: welke, en hoedanige de wegen zijn, die tot het eeuwige leven, en tot het verderf leiden? Welke ontmoetingen men op dezelve hebbe? Wat daar ginds voor verrigtingen en ondervindingen? Welke vruchten? Welken eindelijken uitgang? enz. (1).

Uit MENNO's antwoorden op deze vragen zal ligt blijken en aan den dag komen zijne onkunde en onervarenheid in Goddelijke dingen. Daarnevens roemde DAVID zeer de opregtheid van zijn hart; en dat God en Zijn geest met hem ware, hem leidde en bestuurde, en eene krachtige leer ingaf, hoedanig dan ook de wereld over hem of zijne leer oordeelen mogt: zoodat allen, die hem wederstreefden, zouden bevonden worden tegen Gods Geest te strijden. Eindelijk, daar MENNO te onwetend was om hem te wederstaan, hoe veel minder, hem te wederleggen, zoo vermaande hij hem,

(1) Dat was de manier van D. JORIS, om zijnen partijen, in plaats van handschoen, een aantal of onbegrijpelijke, of althans zeer moeijelijke en dikwerf onbepaalde vraagstukken voor de schenen te werpen. Terwijl een ander daarover bescheidenlijk oordeelde, of de grenzen van zijn verstand erkende, was de ligtvaardige man reeds lang met zijne beslissing gereed, en meende alzoo de overwinning behaald te hebben. Zijne jongeren, ofschoon zij zijne verhevene bespiegelingen niet volgen konden, schijnen dezelfde krijgskunde van hem geleerd, en zich eveneens tegenover onkundigen niet weinig op hunne *verlichting* te hebben laten voorstaan.

om op te houden van de bestrijding dezer hemelsche leer, indien hij niet Gods toorn over zich en zijnen aanhang verwekken wilde. — MENNO antwoordde hierop allerscherpst, en schreef hem (1) dat hij geheel bereid was tot eenen niet vleeschelijken maar geestelijken strijd. Tot hiertoe, zeide hij, ben ik in den strijd tegen alle mijne wederpartijders onverwrikt staande gebleven en heb hen overwonnen, dewijl ik niet met mijne, maar met Goddelijke wapenen gekampt heb, namelijk met de leer des Evangelies, die, door hoe velen ook aangevallen, nimmer overwonnen zal worden. Door lange oefening ben ik aan deze wapenrusting en dezen strijd zoo gewoon geworden, als om brood te eten; ja de leer des Evangelies is mij in plaats van rusting, harnas, kleed en mantel. Maar gij, DAVID, hebt deze rusting reeds lang verworpen en voor verlaten geacht, en in plaats daarvan gesteld uwe nieuwe verbeeldingen, spraakfiguren, filosophie en andere bedriegerijen en verleidingen des Duivels: te regt wordt gij daarom geacht voor eenen Antichrist, den mensch der zonde, den zoon des verderfs, een' valschen Profeet, zielenmoorder, bedrieger en vertreder der hemelsche leer en der instellingen van CHRISTUS. Ik sta alzoo verwonderd, ja versteld over de vermetelheid en onbeschaamdheid van dit uw geschrift, dat gij, na zoo vele Godslasterlijke artikelen in uwe boeken verspreid, en vele jaren lang voortgeplant te hebben, nog zoo weinig berouw daarover betoont, dat gij

(1) Deze brief is niet onder de *Werken van* M. SIMONS, en deszelfs inhoud, zoo verre ik weet, alleen uit het verhaal van BLESDIJK bekend.

dezelfde onzinnigheden nog heden schijnt te willen voorstaan. Het is een bewijs van duivelschen hoogmoed en antichristische onzinnigheid, dat gij uwe droomen, verbeeldingen, spraakfiguren en andere kunstenarijen waagt te verheffen boven de wijsheid des Heiligen Geestes, door welke de Profetische en Apostolische leer is voortgebragt. En verder, dat gij, stinkende mensch, gij, assche en schaduw, uwe dienst waagt te verheffen boven de dienst JESU CHRISTI des Zoons Gods, uwe leer boven de leer der Apostelen. Ik zwijg nog van de schandelijke loszinnigheid bij u en de uwen gevolgd, daar gij u naar de gebruiken en zeden der Paapschen, Lutherschen, Zwinglianen voegt, hunne plegtigheden bijwoont, ook van de deelneming aan hunne gastmalen, bruiloften en doopfeesten u niet onthoudt, maar aller zeden aanneemt. Verder, dat gij zijdelings de veelwijverij der Joden aanbeveelt en ook wel invoert, onder het voorwendsel van de bijwoning eener zwangere of onvruchtbare vrouw af te keuren, tegen PAULUS leere; ook andere onredelijkheden invoert onder den naam en het voorwendsel van *beproevingen.* Bovendien is het leven van u en de uwen niet minder bedorven en besmet, dan de leer, daar gij in kleederen en zeden eene wereldlijke trotschheid en overdadigheid aan den dag legt. — Dewijl gij alzoo u vermeet, om de eer, welke alleen aan den Zone Gods toekomt, u toe te eigenen, CHRISTUS leer voor vervallen te verklaren, de uwe daarentegen voor volmaakt en blijvende; dewijl gij verder uw anti-christisch ambt en beroep verheft boven het ambt van JESUS CHRISTUS en de Apostelen; daarbij, onder den schijn van gewaande nederigheid,

eene loutere duivelsche trotschheid, en onder het voorwendsel van volkomenheid, kuischheid en andere deugden te bevorderen onderscheidene ondeugden en schandelijkheden bedoelt en bevordert, namelijk onkuischheid, overspel, hoererij; eindelijk, daar gij den stand en vorm des Christelijken levens naar den aard der Lutheranen en Papisten in eene geheel wereldsche leefwijze verandert — zoo twijfel ik niet, of God (die Zijne eere geenen anderen toestaat) zal u weldra uw loon geven, en eenen uitgang, gelijk JAN VAN LEYDEN, der Munsterschen Koning, gehad heeft, en anderen voor hem, die zich de eer, aan den Zoon van God verschuldigd, toeeigenden. Houd dan maar op van aan mij te schrijven, bespaar papier en inkt; ik zal in 't vervolg wat van u komt niet eens lezen, totdat het openlijk blijke, dat gij uwe ongoddelijke leer verworpen en verdoemd hebt, èn aan CHRISTUS leer den verschuldigden lof en eerbied wederom toekent.

Twee dingen komen mij in dit antwoord opmerkenswaardig voor. Vooreerst MENNO's kloeke ijver voor de zaak der godsdienst, waardoor hij, dien man als eenen *verleider* erkennende, nu ook van geene toegevendheid, geene schikking tot vrede wil weten, maar hem met verontwaardiging bestraft en verwerpt. Die verontwaardiging is een blijk van de opregtheid en vurigheid zijns ijvers; en mij dunkt, hij behandelt den zielenmoorder zoo gelijk het behoort, daar ook CHRISTUS alzoo met de Schriftgeleerden en Farizeen handelde. — En ten andere, hij werpt hem echter niet van de Christelijke gemeenschap uit, hij *bant* hem niet. Dit is een duidelijk bewijs, dat MENNO hem niet meer als tot de

Doopsgezinden behoorende beschouwt. Want de *Ban* werd toen ook door MENNO reeds nadrukkelijk voorgestaan en geoefend, blijkens het werkje, dat hij in 1540 daarover uitgegeven had (1). Uit een stukje van D. JORIS daarentegen, in Oct. 1542 uitgegeven (2), blijkt duidelijk dat hij reeds door anderen gebannen was.

Het hevig antwoord van MENNO scheen D. JORIS zeer te treffen. Doch om niet den schijn te hebben, als of hij zulke zware beschuldigingen toegaf of niet wederleggen kon, zoo stelde hij terstond een nieuw geschrift op, hetwelk hij niet voor MENNO zelven, maar voor diens aanhangers bestemde. Het werd in Mei 1553 aan eenige van hunne voornaamste Leeraars in Oostfriesland ter hand gesteld (3). Hij beklaagde zich daarin over de hevigheid en hardheid van MENNO, die hem een vriendelijk gesprek geweigerd, en, in de plaats van eene verklaring en oplossing van sommige vraagstukken, scheldwoorden, lasteringen en banbliksems had toegezonden, zonder eenige voorafgaande vermaning, en zonder hem van eenige dwaling te overtuigen, naar den regel der Apostolische leer, welke hij zijn harnas en wapenrusting noemde. Men zag hieruit, ge-

---

(1) M. SIMONS *Werken*, bl. 337—350. CRAMER, *Leven van M. Simons*, bl. 72.

(2) *Van die groetinghe »ghenade ende vrede!"* Kl. Schr. II. N°. 9. Hij schrijft daar: »wat geldt het, dat *zij* den naam, een ander, welken zij uitgeworpen hebben, de daad in der waarheid hebben zal?"

(3) BLESD. pag. 132, 133, die het berigt, dat ook het vorig heen en weder schrijven in 1543 plaats had, zoodat ook het *Wonderboek* eerst in dit jaar schijnt uitgekomen te zijn.

lijk ook uit andere schriften en werkjes van hem genoeg, dat zijne wapenrusting alleen was de bloote letter, en die kwalijk begrepen. Zijne naaktheid en onbekwaamheid waren hierin blijkbaar, dat hij de kampplaats verliet, op de vlugt ging, alle onderzoek van verschillende meeningen ontweek, en ondertusschen, op de manier eener listige slang, na zijn doodelijk fenijn uitgespogen en verschrikkelijke scheldwoorden voortgebragt te hebben, de ooren maar toestopte, om niet zijne aanmatiging en ligtvaardigheid te hooren wewederleggen. Zij allen zouden zich eenmaal door die schijnbare en Farizeeuwsche vertooning van vleeschelijke deugden teleur gesteld en schandelijk bedrogen bevinden. Maar bij hem ware, ofschoon hij den schijn had van een tollenaar en groote zondaar te zijn, de wijn en olie te vinden voor lijdende zielen, niet bij MENNO, wiens leer zoowel als leven met het voorbeeld der Joodsche Farizeën en Levieten overeenstemde. Vervolgens verklaarde hij zich bereid, om voor MENNO te verschijnen (1) en onwedersprekelijk aan te toonen, dat het hem aan eene grondige kennis van 't geen hij leerde ontbrak, en dat hij derhalve door zijne trotschheid en onbezonnenheid verloren zou gaan, indien hij zich niet bekeerde. Indien hij dit niet door sterke gronden bewees, dan wilde hij gaarne wegens zijne beroeming diep beschaamd staan. En indien zij dit zijn beklag en vermanen veronachtzaamden en verwierpen, het voorbeeld huns meesters volgende, dan wilde

(1) Men merke op, de tegen MENNO's standvastigheid afstekende inkruipende laagheid nevens trotsche beroeming.

hij naderhand onschuldig en rein zijn van de straffe des verderfs, welke hij zich daardoor noodzakelijk op den hals zoude halen, enz."

Zoo zocht de ongelukkige man zich overal in te dringen, en allen te verschrikken door bedreiging der eeuwige verdoemenis, welke hij zelf niet schijnt gevreesd te hebben. Doch bij nadenkenden vond hij daarmede geenen ingang. Ook deze Leeraars verwaardigden hem met geen antwoord. Echter haalden zijne aanhangers omstreeks dezen tijd (1543) nog al eenige Doopsgezinden in Vriesland en Holland tot hunne gemeenschap over. BLESDIJK, die met al deze voorvallen goed bekend schijnt geweest te zijn, laat het onbeslist, welke de redenen daarvan waren, òf, dat zij door het verstandig en bescheiden voorkomen der Davidianen waren ingenomen; òf dat deze, hunne gevoelens veelal verbergende, er niet op aandrongen dat iemand zich van de bestaande Kerk-gemeenschappen afscheidde, en zij alzoo van vervolgingen bevrijd waren; òf eindelijk, gelijk zij door Mennonieten beschuldigd werden, dat zij uit vleeschelijke losbandigheid, door de Davidianen veroorloofd, verraders van de ware Godsdienst werden. Sommige van deze afgewekenen drongen naderhand bij D. JORIS zeer aan, dat hij hun vergunde om met MENNO en diens aanhangers een besprek te houden, meenende dat zij zulks eerder verkrijgen zouden (daar MENNO met hemzelve niets meer te doen wilde hebben) omdat zij bij hem

als afvalligen beschouwd werden. Met zijne toestemming zijn zij dan ook in 1546 te *Lubek* te zamen gekomen, en hebben buiten de stad een dispuut gehouden, waarvan de uitkomst toen in een uitvoerig Verslag beschreven, maar thans, mij ten minste, niet nader bekend is. Doch schijnt het nog al een vreedzaam einde genomen te hebben (1).

Was alzoo D. JORIS in zijnen aanval op M. SIMONS afgeslagen, eene nieuwe nederlaag leed hij kort daarop bij JO. A LASCO (2). Deze, in 1543 tot *Super-intendent* of Hoofd der Protestantsche Kerk en Geestelijkheid in Oostfriesland aangesteld, en brandende van ijver voor de zaak zijns Heeren, maakte er veel werk van, om de eenigheid des geloofs te bevorderen. Zoo had hij reeds een minnelijk dispuut met MENNO gehouden, om te zien of men zich zou kunnen vereenigen; echter met geen gewenschten uitslag (3). Dit schrikte hem echter niet af, om hetzelfde met de aanhangers van D. JORIS te beproeven. Hij verzocht dan eenigen, die hem als de voornaamsten te *Emden* bekend waren, in het huis van een' zijner Ambtgenooten tot eene

(1) BLESD. pag. 134: »Certis conditionibus tandem colloquium finitum, et illinc discessum est."

(2) Deze verhandelingen zijn uitvoerig verhaald door BLESDIJK, pag. 138—166. J. F. BERTRAM, *Historia critica Johannis a Lasco*, II. pag. 164—173. MEINERS, *Oostfr. Kerkel. Gesch.* I. bl. 261—277.

(3) MENNO SIMONS *Leven*, bl. 74 verv.

zamenkomst. Sommigen hadden hem dit ontraden, daar het gerucht liep, dat D. JORIS zelf niet regt voor zijne gevoelens wilde uitkomen, en zulks ook zijnen aanhangers verboden had; doch hij ging voort. Men sprak onderling eenige dagen. A LASCO had in 't begin zijne geloofsbegrippen hun met eenvoudige en ronde woorden voorgesteld; en daar men overeen gekomen was dat de Heilige Schrift de eenige Regter der verschillen is, zoo hadden eindelijk allen eenstemmig verklaard zich daarmede te kunnen vereenigen, ja, naar het schijnt, een door hem opgesteld formulier onderteekend, met deze uitzondering alleen, dat zij aan hunnen meester een bovenmenschelijk gezag, op eene buitengewone roeping berustende, wilden toegekend hebben. — A LASCO schreef kort hierna aan D. JORIS zelf eenen niet langen maar treffenden brief (door BLESDIJK woordelijk medegedeeld), waarin hij het voorgevallene berigt, zijne bedoeling rondborstig en bescheiden open legt, en van hem ernstig begeert, om de gronden te zeggen, op welke hij beweerde eene buitengewone roeping te hebben, daarbij verzoekende, dat hij zulks met eenvoudige, klare woorden doen mogt. — Deze brief is gedagteekend 4 Febr. 1544. Dat gesprek schijnt dus in het begin van dat jaar te hebben plaats gehad.

Intusschen had D. JORIS door de zijnen reeds van dat gesprek gehoord, en daarop uit eigen beweging eenen brief aan A LASCO gezonden, die eerst na de

verzending van den vorigen aankwam. Ook van dezen is ons de inhoud medegedeeld: A LASCO herhaalt denzelven in zijn daarop geschreven antwoord, waarschijnlijk om in korte woorden zamen te vatten, wat D. JORIS volgens zijne gewoonte omslagtig en duister geschreven had. Dat antwoord begint aldus:

»Aan onzen in den Heere JEZUS CHRISTUS zeer geliefden Broeder, DAVID."

»Ik heb onlangs uwen brief ontvangen, mijn Broeder! waarin gij schrijft dat het u aangenaam is dat wij met de uwen in het minnelijke over het geloof gesproken hebben, en tevens betuigt, dat gij u door deze vriendelijkheid gedrongen gevoelt, om ook uwe goede gezindheid jegens mij aan den dag te leggen, namelijk, dat gij mij niet minder dan uzelven beminnen zult, indien gij in mij dezelfde zucht tot de waarheid ontdekt, welke gij zegt in u te zijn. En dit wel tot die waarheid, welke niet bestaat in eene bloot historische kennis (zoo toch meen ik te moeten opvatten, wat gij de *letterlijke waarheid* noemt) (1), maar tot zulk eene, die, door den Heiligen Geest in onzen geest ingedrukt, zich niet onduidelijk in ons zelven bewijst: doordien namelijk diezelfde Heilige Geest in ons bewerkt, dat wij waardige vruchten dragen van de erkentenis dier waarheid, elk naar de mate zijner gaven.

(1) Of: »zoo toch meen ik den regten zin uwer woorden uit te drukken." BLESDIJK schrijft in het Latijn: sic enim tuae litterae veritatem interpretari putamus.

Gij voegt er bij, dat ik u niet mogt verachten, omdat gij in de talen en derzelver gebruik weinig geoefend zijt; maar u voor eenen broeder achten, naardien gij door dezelfde begeerte om de waarheid te erkennen en voor te staan gedreven wordt; vooral daar wij de ware liefde niet moeten afmeten naar de kracht van welsprekendheid, noch ook naar den uiterlijken rijkdom van vleeschelijke dingen, noch ook naar het bezit van talen en wetenschappen, maar veeleer naar de innerlijke bewegingen, door den Heiligen Geest in het hart gewerkt. Eindelijk wenscht gij, dat gij vrijelijk met mij even als met uwe aanhangers over geloof en godsdienst mogt kunnen handelen, ten einde het blijken moge, wie van ons beiden eene volkomener erkentenis hebbe van de waarheid, die, zoo als gezegd is, in geest, niet in de letter bestaat. Ook verlangt gij, dat ik u mogt berigten, wat ik van den Vader en den Zoon denke, in hoe verre ik desaangaande met u overeenstemme of niet; of wat ik anders op uwe schriften aan te merken heb, opdat gij mij uwe gevoelens verder mogt kunnen verklaren. Tevens biedt gij mij uw boek van de wonderbare werken Gods aan (1), zoodra het uitgegeven is, opdat ik uwe gansche leere wel moge overwegen, en indien ik inzie door u in de kennis der waarheid overtroffen te worden, mij ook door u tot die hoogere kennis laten leiden, wat gij ook wederkeerig van mij belooft, namelijk, om mij geheel en al te volgen, indien gij u door mij overtroffen ziet: ofschoon

(1) Het *Wonderboek*, doch welken titel A LASCO niet regt begrepen had. Het was dus in Jan. 1544 nog niet uitgegeven.

gij ook bestendig verzekert, dat ongetwijfeld de waarheid zelve in u is, welke, naar gij zegt, nu eindelijk aan het licht moet gebragt worden, waarmede wij ons intusschen veeleer behooren geluk te wenschen dan door dezelve geergerd te worden. — Dit is de voorname inhoud van uwen brief aan mij." — — —

Men ziet, aan beroemen liet D. JORIS het ook hier niet ontbreken, en niet zonder grond hebben sommigen vermoed, dat hij inderdaad den toeleg had om te beproeven, of hij misschien ook dien grooten man aan zijn snoer krijgen kon. Ook hier gaat hij even als vroeger te *Straatsburg* te werk, om namelijk wel hoog van zijne leer op te geven, maar voor als nog zeer weinig van die leer te ontdekken. Had iemand daar ooren naar, dan schijnt hij langzamerhand al meer voor den dag gekomen te zijn: maar bij denkende en degelijke menschen kon hij op deze wijze weinig ingang vinden. A LASCO had er dan ook weinig ooren naar, en beantwoordde hem fiksch. Doch wij moeten eerst nog eenen stap terug doen.

D. JORIS toch beantwoordde ook dien eersten brief van A LASCO, dat minzame en ernstige schrijven, waarin deze vooral aangedrongen had, dat hij de bewijsgronden voor zijne buitengewone roeping mogt ontvouwen. Wat antwoordde hij dan? Dat hij zeer verheugd was, over hetgeen hij zoowel uit het verhaal der zijnen als uit dien brief verstaan had: dit had hem eenige hoop gegeven, dat God door mid-

del van een vriendelijk besprek over het geloof de dagen zijner ballingschap en droefheid misschien verkorten wilde. Intusschen verzuimde hij niet, de uitnemendheid van zijnen geest bovenmatig te verheffen, en het wonderbare licht der waarheid aan hem geschonken. Doch op de voorgestelde vraag, daarop konde hij voor dit oogenblik niets antwoorden. Want de zaak ware te hoog en kostelijk, dan dat dezelve zoo aan een iegelijk kon voorgesteld worden, alvorens men tot het regt verstand daarvan voorbereid ware. Hij moest dezulken voorzigtig en met beleid behandelen. Zij moesten eerst tot geestelijke honger en dorst gebragt worden, en hunne voorraadskameren, die zij meenden vol te hebben, worden uitgeledigd, enz. — BLESDIJK had bij het opstellen zijner geschiedenis van dezen brief juist geene kopij ter hand, en zou denzelven anders uitvoeriger medegedeeld hebben. Doch, naar het schijnt, vele *zaken* missen wij hierdoor niet. — Gansch anders is de brief, dien A LASCO terugschreef (1). En aan lezers wien het om zaken te doen is, meen ik geene ondienst te bewijzen, met deszelfs inhoud hier nog mede te deelen, te meer, dewijl daarin ook eenige punten van DAVID

(1) In antwoord op dien eersten van D. JORIS, en voor dat hij op zijnen eersten aan hem van den 4den Febr. nog antwoord ontvangen had. A LASCO schijnt de zaak met ijver behartigd te hebben.

JORIS leer toegelicht worden.

»Na dan, gelijk wij boven zagen, eerst den hoofdinhoud van DAVIDS tweeden brief kortelijk opgesomd te hebben, ging hij voort met op nieuw aan hem, gelijk aan zijne aanhangers, de Kerkelijke gemeenschap aan te bieden, indien zij *met opregtheid* te werk gaan, en zich in de erkentenis der waarheid vereenigen wilden. Hij betuigt hierin alleen de eer van CHRISTUS te bedoelen, ja dat hij alleen verlangde, om niet anders dan in CHRISTUS bemind te worden. Op deze wijze wil ik u, DAVID, zeer gaarne voor broeder erkennen, en van u als broeder erkend worden; en, daarvan mogt gij verzekerd zijn, niets gaat mij meer ter harte, dan dat ik rekenschap gevende van mijne leer en mijn geloof, aan allen, die slechts mijne dienst in het Goddelijk Woord erkennen, genoegen moge geven; en om niets bid ik vuriger, dan dat wij allen met éénen mond en ééne ziel de regte kennis Gods en van ons zelven verkondigen en uitdrukken. Ik ben daarbij bereid, om mij van allen, die daartoe in staat zijn, beter te laten onderwijzen; maar op geen' anderen grond, dan dien der Profetische en Apostolische schriften, die steeds en allenthalve elkanderen bevestigen. Want PAULUS noemt dezelve het fundament der Kerk, gegrond op den uitersten hoeksteen CHRISTUS, en wil alles verworpen hebben, wat buiten dezen grond, al ware het ook door eenen Engel uit den hemel, geleerd mogt worden, enz. Van hetgeen ik echter èn van uwe aanhangers verneem, èn uit uwe schriften meen te verstaan, kan ik dit niet goedkeuren, dat gij u eene nieuwe en geheel buitengewone beroeping toe-

schrijft, waarin gij noch zoudt kunnen dwalen, noch anderen in dwaling brengen. Ook schijnt dit in uwen laatsten brief beweerde eenigzins aanmatigend, dat gij verzekeren durfdet, de waarheid zij bij u, en gij bij de waarheid: indien men deze woorden eigenlijk en letterlijk opvat. Zekerlijk stem ik toe, dat de waarheid bij ons is, voor zoo ver CHRISTUS door Zijnen geest in ons leeft en ademt. Doch eigenlijk is dit ten deele alzoo: namelijk voor zoo ver wij met onzen geest de waarheid aankleven en volgen, nadat de Heilige Geest derzelver erkentenis aan onze zielen heeft ingedrukt. Want er is ook een ander, veel magtiger deel aan ons, hetwelk ons dringt om te doen het kwade, dat wij niet willen, en gevolgelijk ook om te misleiden en misleid te worden. In dit opzigt noemt de Profeet ons allen leugenaars. — Verder schijnt gij in sommige geschriften het gevoelen voor te staan, dat Adam niet door een' ander verleid, maar door de aanloksselen zijner eigene natuur weggesleept, gezondigd hebbe, en dat ook wij zijne nakomelingen, wanneer wij Gods geboden verzaken en verachten en onze begeerten navolgen, denzelfden Adam voorstellen, ja den Duivel en Lucifer zelven, hoewel wij hem in onze woorden vervloeken: omdat die Lucifer zich in zekeren zin op den troon van God geplaatst heeft. Dit strijdt tegen het duidelijke verhaal der Heilige Schrift. — — Ik wil niet ontkennen, dat wij door de voorstelling van zinnelijke dingen ons somtijds tot geestelijke beschouwingen moeten laten opleiden, maar de geschiedkundige waarheid en het gezag der Heilige Schrift moet daarbij onaangetast blij-

ven. Al kunnen wij daarom niet ongepast ons vleesch eene Eva, en onze begeerlijkheid eene slang noemen, zoo kan ik toch bij de verklaring der geschiedenis van Adams val deze zinnebeeldige opvatting niet toestaan, waardoor de geschiedenis zou verdonkerd en de Schrift tegengesproken worden. — Eindelijk nog kan ik dit niet goedkeuren, indien gij meent dat wij nog in dit leven zulk eenen staat onzer natuur te verwachten hebben, waarbij de wet onzer leden, die ons zelfs tegen onzen wil onder de dienstbaarheid der zonde besluit, geheel zou zijn afgeschaft, en wij geheel en al naar den geest zouden leven; en dit wel door eene innerlijke *opstanding* van den dood, welke gij misschien de eerste noemt. Dit strijdt tegen de uitspraak 1 Joh. 1 : 10, waar gezegd wordt, dat wie zegt zonder zonden te zijn, God tot een' leugenaar maakt. Deze leer geldt voor alle tijden, daar het Woord Gods nooit veranderd kan worden, zoodat men hier te vergeefs een onderscheid der tijden zou willen stellen. Ook zou door dat gevoelen de eer van CHRISTUS offerhande verduisterd worden, welke toch volgens de Schrift, van eeuwigblijvende kracht en waarde is. — CHRISTUS heeft onze zwakheid op zich genomen, niet om ons in dit leven daarvan te bevrijden, maar om de schade daarvan door Zijn bloed weg te nemen. Wie zich dan eenigerhande volmaaktheid toeschrijven, hunne zwakheid niet erkennen noch de behoefte aan Zijne voorspraak, die worden door Hem uitgesloten, enz."

Op dezen brief gaf D. JORIS een uitvoeriger antwoord, daar het vorige zoo onbeteekenend geweest

was ; — doch onder geheel veranderde omstandigheden. Hij was intusschen uit de Nederlanden naar Zwitserland getrokken, om daar vrij van moeiten en vervolgingen voortaan in stilte te leven. De laatste brief van A LASCO kan nog in *Februarij* of in *Maart* geschreven en hem overhandigd zijn: den 1sten *April* trok hij weg, zonder nog terug geschreven te bebben.

III.

Van DAVID JORIS *vertrek naar Bazel tot op zijnen dood. Van 1544—1556.*

Wat mag de reden geweest zijn, waarom D. JORIS in 1544 uit Nederduitschland of de Nederlanden (want zijne laatste verblijfplaats is onbekend) naar *Bazel* vertrok? Daar er in dat jaar ook in *Oostfriesland*, waar anders tot dien tijd toe nog geene geloofsvervolging had plaats gehad, tegen de Doopsgezinden van allerlei aard eene zware verdrukking ontstond, zoo zou men ligt op de gedachte kunnen komen, dat hij daarvoor geweken zij. Dan die verdrukking begon eerst in den zomer, en was in het voorjaar nog niet te verwachten (1). Ik kan

(1) Zij werd te weeg gebragt doordien de edele G. KETEL (volgens den geloofwaardigen BRANDT, *Hist. d. Ref.*, I. bl. 144. *omtrent Pinksteren te Deventer* gevangen genomen) op de folterbank gedwongen om geloofsgenooten te noemen, slechts zulke Davidianen genoemd had, die zich in *Oostfriesland* onthielden; meenende hij deze daardoor in geene moeite te brengen, als in een ander land woonende. Dan het Hof van Braband, greep deze gelegenheid aan, om zijnen invloed in dat Graafschap te doen gelden, en de gehaatte

dus niet anders denken, dan dat hij het moede was, langer in angst en gevaar te leven, en dat de zedert 1540 verkregene rijkdommen den wensch in hem deden ontstaan, om daarvan een rustiger genot te hebben. Althans zou men dit uit zijn gedrag te *Bazel* afleiden. Waarom hij overigens deze stad, of in 't algemeen Zwitserland, tot zijne verblijfplaats verkoos, kan ik niet met zekerheid zeggen. Zoo veel laat zich inzien, dat hij wel een Protestantsch land moest zoeken, en, daar hij *onbekend* wenschte te blijven, dat hetzelve zoo ver mogelijk van de Nederlanden diende verwijderd te zijn.

Hoe hij te *Bazel* gekomen, en zich daar metterwoon gevestigd hebbe, daarvan hebben wij een omstandig verhaal, door de Universiteit aldaar op last der Regering uitgegeven in 1559 (1), op hetwelk BLESDYK heenwijst, en dus de geschiedenis slechts met een woord vermeldt, pag. 172. Dit verhaal,

---

Ketters in hunne rust aldaar te stooren. Het eischte de uitdrijving niet slechts van alle Wederdoopers, maar ook van A LASCO en andere Gereformeerde Predikanten. Toen brak, *in den zomer*, de vervolging tegen de eersten los: de laatstgenoemden wisten het onweder gelukkig af te keeren. Zie BERTRAM, *Hist. crit. Jo. a Lasco.* MEINERS, I. bl. 237. 275. H. SCHIJN, I. bl. 314 vv. MENNO SIMONS *Leven*, bl. 82.

(1) DAVID GEORGEN ausz Holand desz Erzkätzers warhafftige histori — —, von der zyt an als er gen Basel ist kūmen enz. Getruckt zu Basel im Jar M.D. LIX.

hoe ongunstig ook de opstellers over hem dachten, berigt in het begin eenvoudig het gebeurde, en is ook in 't vervolg niet zoo bitter, dat het verdiende zoo erg uitgekreten te worden, als in 1591 een tegenschrijver, onder den naam van D. ANDREAS HUYGELMUMZOON gedaan heeft (1). »Hij is dan *in het begin van April* met eenige vrienden en verwanten (misschien zoons) te *Bazel* aangekomen. Daar deed hij naauwkeurig onderzoek naar de gesteldheid en inrigtingen van staat en stad; waar toen de Hervorming reeds ingevoerd was. Na alles wèl vernomen te hebben, prees hij dat zeer, en begon over de moeiten en verdrukking te klagen, welke hij wegens de ware godsdienst moest lijden, daar hij voor de vervolgingen uit zijn vaderland (de Nederlanden) had moeten wijken, en nu in ballingschap omdwalen. Gaarne zoude hij zich dus, met zijne familie en met al zijn vermogen, in hunne stad met der woon willen vestigen. — Na alzoo eenige burgers gunstig voor zich ingenomen te hebben, wendde hij zich tot de Regeering met de ernstige bede om hem zulks om Gods en Jezus en des Evangeliums wille te vergunnen. Zij moesten weten, dat zij daardoor Gode eene bijzondere dienst zouden bewijzen, en dat hij en de zijnen bereid waren, om met goed en bloed der stad *Bazel* te

(1) Zijn werk is onder de *bronnen* dezer geschiedenis genoemd.

dienen. De Raad antwoordde hierop, dat zij aan vrome lieden, die wegens de godsdienst vervolgd wierden, geenszins hunne stad wilden ontzeggen, en zij mogten dus, zulks verkiezende, overkomen, en hunne familien medebrengen.

Hoe kon, voegt het verhaal er bij, een Eerzame Raad anders handelen. De man had een eerbaar voorkomen, eene fraaije gestalte, gelijk men van een vroom man verwachten mag, een welgesteld ligchaam, een' geelen baard, een paar graauwe oogen die hem in het hoofd glinsterden; zijne taal was ernstig doch met zachtheid gepaard, en al zijne bewegingen lieten niets dan vroomheid vermoeden. Hij en zijn gezelschap waren zoo gekleed, dat men aan geen kwaad kon denken. Kortom, het liet zich niet anders aanzien, dan dat het een dapper, eerlijk man was. Alles kwam te zamen ten zijnen gunste: de zaak welke hij verzocht, de persoon dien men zag, de taal die men hoorde. Het hart en gemoed was verborgen, zijn vorig leven kende men niet, zijn vaderland en woonplaats was te ver. Zijn voorgeven scheen dus met de waarheid overeenkomstig, te meer daar het bekend was, dat aan vele vrome welbekende lieden hetzelfde was overgekomen, waarover hij zich beklaagde."

Nadat DAVID JORIS alzoo het gunstig antwoord des Raads vernomen, en ook aan onderscheidene burgers eene goede meening van zich ingeboezemd

had, vertrok hij weder (1) en kwam weldra terug met zijne vrouw, kinderen (2), knechts en meiden, en eenige aanhangers. Hij noemde zich JAN VAN BRUGGE; naderhand gewoonlijk VAN BINNINGEN, naar een adelijk slot, dat hij in de nabijheid van *Bazel* kocht. Den *25 Aug. 1544* verkreeg hij, na den burgereed afgelegd te hebben, voor zich en de zijnen het burgerregt, en werd als zoodanig ingeschreven. Weldra verwierf hij, en genoot bestendig, de algemeene achting en eere, zoowel door de voortreffelijke zeden en inrigting van zijn huisgezin, als door de rijkdommen en kleinodiën welke hij gedeeltelijk medebragt, en die hem nog gedurig uit de Nederlanden toegezonden werden. Eenigen hielden hem daarom voor uit een edel geslacht herkomstig, anderen voor een' rijken koopman, die nog door bedienden grooten handel te land en ter zee dreef, anderen voor iets anders. Want volgens het

---

(1) Volgens berigt van ACRONIUS had hij intusschen ook nog eene reis naar *Venetië* gedaan, ik weet niet met welk oogmerk.

(2) Van zijne *kinderen* meldt DUNCANUS (bij MOSHEIM t. a. pl.) dat dezelve in 't eerst na zijne verwijdering van *Delft* door hem aldaar achtergelaten waren, en gedeeltelijk op kosten der stad, gedeeltelijk uit de armengoederen onderhouden en tot goede kostwinningen opgeleid werden. (Zij schijnen er dus een' tijd lang gebleven te zijn). Er waren er vijf: GEORG van 11, SALOMON van 7, DAVID van 3, SUSANNA van 9, ABIGAIL van 5 jaren. Naderhand waren zij op onderscheidene tijden weggehaald, zonder dat men wist, waarheen?

aangehaalde berigt hadden zij, om bedekt te blijven, onderling drie punten vastgesteld en in acht te nemen zich streng verbonden: *vooreerst* dat niemand den naam DAVID mogt ontdekken of noemen. *Ten tweede*, dat niemand er van zou spreken, wat zijne vorige stand of staat geweest ware. *Eindelijk* hebben zij met groote vlijt toegezien, dat niemand in de stad *Bazel* noch ook in het gansche Eedgenootschap iets van hunne leer vernam, veel min aangezocht werd om daartoe over te gaan. Zoo is het dan ook gebeurd, dat ofschoon hij daar twaalf jaren ongestoord woonde, er geen aanhanger van D. JORIS in Zwitserland gevonden werd; de Bazelschen meenen intusschen, dat hij door brieven, boeken en boden zijne sekte in de Nederlanden nog aanmerkelijk uitgebreid hebbe, wat echter gelijk wij later zien zullen, ook het geval niet was. Het meest duchtte hij altijd nog, dat er van de Straatsburger Doopsgezinden, die hem in 1538 goed hadden leeren kennen, naar Zwitserland overkomen en hem bekend maken mogten.

Wegens zijne leefwijze en de inrigting van zijn huisgezin weten de Bazelschen ons niets anders dan goeds en loffelijks te berigten Hoezeer hij op eenen zeer prachtigen voet leefde (vooral in kleederen was hij weelderig, U. EMMIUS, *Geest.* bl. 51 verv.) zoo ging alles zeer geregeld en deftig toe. De dienstboden wisten wat elk te doen had, en van niemand werd te veel gevergd. Hij maakte veel werk van

de openbare zoowel als huisselijke godsdienst, was mild in het geven van aalmoesen, en ijverig in het bezoeken van kranken en lijdenden. Met de Predikanten (die hij echter haatte) zorgde hij op een' goeden voet te blijven, en hield verkeering met de deftigste, ook adelijke familien. Naderhand huwde hij zijne kinderen aan dezelve uit. In de stad had hij twee woonhuizen, en den zomer bragt hij meestal door op het bekende aanzienlijke slot *Binningen*, dat hij gekocht had.

Hij wist zich dus even goed in zijnen nieuwen stand te schikken als, tien jaren vroeger, de gewezene snijder en herbergier JAN VAN LEIDEN in de koninklijke waardigheid te *Munster*. Het was toch eene verbazende verandering voor den man, die, van geen hooge afkomst, eenmaal met glasschilderen den kost had moeten verdienen, naderhand eenige jaren lang hier en daar gezworven had, bestendig in gevaar van ontdekt en tot de wreedste doodstraffen veroordeeld te worden! Doch mij dunkt, het moet elk stuiten, dat hij daar in weelde leefde, terwijl zijne aanhangers in Nederland gemarteld werden; dat hij daar in weelde leefde van hun goed. Ook steekt zijne nieuwe levenswijze sterk af bij het strenge vasten en aanhoudend bidden, dat hij vroeger gedaan en aan anderen, nevens verzaking der wereld en dooding des vleesches, zoo ernstig aanbevolen had. — Maar aan deze zwakheid zien wij, in meerdere of mindere mate, velen zich

schuldig maken onder soortgelijke omstandigheden!

Maar hoe stond het intusschen met zijne sekte? En in welke betrekking bleef D. JORIS tot dezelve? Daarover laat zich weinig bepaalds, en vooral weinig, dat op daadzaken steunt, berigten. De ongelukkigen bleven hem als hun hoofd beschouwen, een meer dan menschelijk gezag aan hem toekennende, zijne boeken met diepen eerbied ontvangende, en daaruit afleidende en begrijpende wat en zoo veel zij konden; overigens, daar hij zelf geen vast leerbegrip voorstelde, in hunne gevoelens aangaande de geloofs- en zedeleer, verre uiteenloopende. Hij bepaalde zijne werkzaamheid tot het schrijven van boeken, die, vooral in het begin (1544) (1) en verder omstreeks de jaren 1550—1553, gelijk ook in zijn laatste levensjaar (1556), menigvuldig schijnen geweest te zijn (2). De dood verraste hem terwijl hij het stukje: *Bewoordelijke leringe om tot den Rijke Gods bewust te maken*, onder handen had. Die schriften zijn van een' zeer verschillenden, meest zedekundigen inhoud. Sommige hebben een bijzonder onderwerp, bij voorbeeld: *Hoe iemand zich op den weg in 't lezen der Heilige Schrift hebben* (gedragen) *zal*; andere zijn meer algemeen, bij voorbeeld: *Beschrijving van veler-*

---

(1) Zie ook U. EMMIUS, I. bl. 49.

(2) Op de Bibliotheek te *Halle* zijn vijftien geschriften van hem, in 1550—1552 uitgegeven.

tei zonden. Van leerstelligen aard (zoo als: *Verklaring van eenige woorden, als: God, Almagtig, Vader, Zoon*, enz.) zijn er minder, behalve over zijn geliefkoosd denkbeeld, dat de letterlijke schrift niet voldoende zij, en de menschen zich door hem »*totten heiligen verstande moesten laten invoeren.*" Sommige schijnen dan ook nieuwe openbaringen aan het licht te moeten brengen. Voor de bijzondere omstandigheden zijner aanhangers schijnen slechts enkele ingerigt, zoo als dat hij in 1544 aan hen schreef; *Waarschouwing tot alle geloovigen, dat zij zich tot stilheid begeven* (de sekte niet trachten uit te breiden, maar veeleer hunne gevoelens verbergen). Ook vind ik niet, dat hij hun vele bepaalde bevelen of voorschriften gaf; zelfs tot hunne vertroosting onder de vervolgingen schijnt hij niet veel geschreven te hebben, maar meest zich te hebben toegelegd, om zijne ten deele dweepzieke, ten deele onschriftmatige en vrijgeestige gevoelens in hen te onderhouden, en vooral van zijne hooge waardigheid, wijsheid en bestemming hun een' hoogen dunk in te boezemen. Overigens leefde hij daar te *Bazel* zeer op zijn gemak en voor zijn genoegen, gelijk wij straks bij de beschrijving van zijn huisselijk leven nader zien zullen. In persoon hebben zijne aanhangers hem niet weder gezien, behalve die de reis uit Beneden-Duitschland naar Zwitserland deden. In 't geheel schijnt hij zich van *Bazel* zelden verwijderd te heb-

ben (1). Daarentegen schijnen van tijd tot tijd nog al aanhangers tot hem gekomen te zijn (eene reis, toen driemaal zoo bezwaarlijk en kostbaar als thans), om hem geschenken te brengen — die dan door de Bazelers wel voor handelsbedienden zullen gehouden zijn.

Wij kunnen nu de bijzondere voorvallen van 1544 tot 1556, hem en de zijnen betreffende, kort zamenvatten, en daarop van zijnen dood berigten. — In het eerstgenoemde jaar, omstreeks Pinksteren, werd GEORG KETEL te *Deventer* gevangen genomen, en door zijne bekentenissen de onschuldige oorzaak, dat er ook in *Oostfriesland* eene zware vervolging tegen de Davidianen ontstond, gelijk wij reeds ge-

(1) Ik vind alleen vermeld, dat hij eens met eenig gezelschap eenen uitstap naar *Zurich* gedaan heeft. U. EMMIUS — zekerlijk een bittere vijand — verhaalt daarvan: »Is ook met zijnen ganschen staat van *Bazel* naar *Zurich* gereisd, en heeft aldaar in de vriendschap der Dienaren des Goddelijken Woords, als ook der Heeren van de stad zich geinsinueerd, dezelve zeer geliefkoosd en geflatteerd, van hen ook alle eer en goed zich wederom laten aandoen: en in alle dezen de Duivelsche galle en valschheid in 't herte gehad. Daarvan JOHAN BOELSEN, zijner staat-jonkeren een, die in 't gezelschap toenmaals mede geweest is, tot *Emden* bij goede vrienden en lofwaardige mannen dikwijls in zijn leven getuigd heeft, hoe dat hij bij zich zelf gedacht en in zijn herte gesproken had: »O gij Heeren van *Zurich!* wistet gij wat booze Boeven dat wij zijn, onzer geen zoude levendig van hier komen."" — Deze BOELSEN, schijnt een ligtvaardig mensch geweest te zijn.

hoord hebben. BRANDT verhaalt zijn uiteinde omstandig, I. bl. 144, 145. De jonge man (hij was 33 jaren oud, en beleed voor 11 jaren herdoopt te zijn) legde eene bewonderenswaardige onverschrokkenheid, vroomheid en blijmoedigheid aan den dag. De stedelijke Regering (wier zachtheid in het kettervervolgen bekend is) zocht hem te sparen. Toen na twaalf weken het vonnis moest uitgesproken worden, nam hij zijn bonnet af, en zeide: »*de Heer moet eeuwig geloofd en geprezen zijn.*" Met vreugde ging hij den 9den van Oogstmaand naar de markt, om onthoofd te worden, en dankte God, dat hij waardig geacht wierd, om voor Zijnen naam te lijden. Te voren had hij voor de Regters betuigd: DAVID JORIS *heeft mij niets dan goeds geleerd, namelijk Gods woord, en al zijne leere mij met goddelijke schriftuur bevestigd: hoe ik den ouden mensch met zijne kwade lusten zou dooden* (1). »Deze dood" voegt BRANDT hierbij, »bragt D. JORIS vele aanhangers toe. En 't scheen dat KETEL niet dan goed van dien meester had geleerd."

(1) Hiermede geheel overeenkomstig had hij ook vroeger bij BUCERUS gesproken. BLESDYK, pag. 124: »Deze GEORG, van zijne jeugd af aan vorstelijke hoven verkeerd hebbende, en door die nieuwe Profeten van grove ondeugden tot een beter leven bekeerd zijnde, hield, in het gevoel dezer ondervondene verandering, en daarop vertrouwende vol, dat de leer van zijnen meester van alle dwaling vrij ware."

Doch deze aanwas zijner sekte (waarvan elders niets blijkt, en die wel vooral te *Deventer* zal plaats gehad hebben) kon D. JORIS niet in de Nederlanden terug houden. Integendeel schijnt de handelwijze der Oostfriesche regering zijn voornemen bevestigd te hebben om naar Zwitserland te ontwijken; want juist in den zomer, toen de vervolging daar aan den gang was, ging hij weg (1). Dat hij en zijne aanhangers geen' besten naam verkregen hadden, blijkt uit deze woorden in eene aanschrijving der Gravin van Oostfriesland: »Naardien degenen, die de sekten van DAVID JORIS en BATENBURG toegedaan zijn, in hunne belijdenissen niet te trouwen zijn, worden dezelve te vergeefs van den Superintendent onderzocht; doch dat de aanhangers van MENNO onderzocht worden, oordeelt men nuttig te zijn (2)." Daarop schreef hij in den herfst van dat jaar, toen hij nu te *Bazel* in rust woonde, voor die vervolgden onder andere twee boekjes: *Waarschouwing tot alle geloovigen, dat zij zich tot stilheid begeven*; en: *Hoe men*

---

(1) A LASCO had uitgewerkt, dat die Doopsgezinden (onder welke benaming bij de Regering ook de *David-Joristen* begrepen werden), van welken hij eene goede getuigenis gaf, mogten blijven wonen; en hij klaagt over de vele moeite die dit hem veroorzaakte, in eenen brief van 12 Julij 1544. *Bibl. Brem.* Cl. VI. Fasc. I. pag. 120—131. MEINERS, I. bl. 238.

(2) MENNO SIMONS *Leven*, bl. 82. Aant.

zich in deze zorgelijke tijden in de wereld dragen moet (1). In het eerste is zijn hoofddenkbeeld, dat men eene leer niet moet willen uitbreiden, alvorens de Heer de harten der menschen daartoe voorbereid heeft, en dat zulks thans niet het geval scheen te wezen; daarbij geeft hij (ingewikkeld) te kennen, dat zij het aan hem behoorden over te laten, om zulks te beoordeelen. In het andere veroorloofde hij den zijnen niet slechts, maar raadde hij hun uitdrukkelijk aan, om hunne godsdienstige gevoelens te verhelen, en te veinzen (2); en wist hij ook hier de letterlijke figuren schoon te pas te brengen, leerende: dat men naar het voorbeeld van JAKOB, EZAU's kleederen moest aantrekken, en alzoo den zegen in 't geheim ontvangen, noemende hij dit *de schalkheid* JAKOBS (3). — Als men zich zijnen toestand en zijn gedrag te *Bazel* herinnert, dan is het ligt te begrijpen, dat deze gevoelens en

---

(1) BLESDIJK, pag. 171, 172. — U. EMMIUS, *Onderrigting*, bl. 49 verv.

(2) » Alzoo zal de regtveerdige in dezen tijd moeten schijnen, dat hij niet is, en zijn, dat hij niet schijnt te wezen, om de regering heimelijk en onverhinderd te verkrijgen. — Hoort gij wel? Houdt uw hoofd in, laat u niet zien noch hooren, wie of wat gij voor een zijt, wilt gij den Heere geene moeite, en uzelven geen verdriet meer opleggen, dan u de Heer toebrengt." U. EMMIUS, bl. 49.

(3) Zelfs de grootste goddelijke zegeningen zijn voor verkeerden niet zelden ten verderve; en zoo moest ook de Heilige Schrift door dezulken dikwijls ten kwade gemisbruikt worden. — » *Den reinen is alles rein*" enz. Tit. I: 15.

regels hem thans bijzonder gegrond en aanprijzenswaardig voorkwamen. Ze zouden het ook zijn, indien men de waarheid niet behoefde heilig te achten noch voor haar te ijveren. Doch gelijk het voorschrift der veinzerij zijnen vijanden teregt veel stof tot berisping gaf (daar het door zijne aanhangers zeer getrouw opgevolgd, en onder al de martelaars, vooral Doopsgezinden, sedert 1544 geen een D. JORIST meer gevonden werd (1)), zoo was het eerste voor de ijverigsten onder zijne aanhangers aanstootelijk. Zij hadden toen anders nog al kans om zijne leer uit te breiden, en gehoorzaamden niet dan met grooten tegenzin. Naderhand traden zij zelfs van zijne sekte af (2). Eene andere aanleiding om een paar boekjes te schrijven, kreeg hij te *Bazel*, door het bezoeken der Hervormde Kerken. Hij deed dit vlijtig, gelijk hij ook zorgde om met de Predikanten op een' goeden voet te blijven. Dan natuurlijk moest hij daar dikwijls iets hooren, dat niet alleen met zijne gevoelens streed, maar hem niet weinig hinderde en griefde. Hij wreekte zich daarvoor, door de Predikanten onder zijne huisgenooten en in geschriften te verachten en ten toon te stellen. Hij deed zulks onder andere in twee boekjes: *van de ware en valsche Predikanten*, en *van het ware Sion en Jeruzalem* (3).

---

(1) U. EMMIUS *Geest*, bl. 66.
(2) BLESDIJK, pag. 171, 2. (3) BLESDIJK, pag. 173.

In 1546 werd, met 's meesters toestemming, dat gesprek tusschen eenige David-Joristen en MENNO SIMONS met de zijnen te *Lubek* gehouden, waarvan ik vroeger melding maakte. Hier zij er alleen bijgevoegd, dat MENNO toen tegelijkertijd ook een dispuut met andersdenkenden uit de Doopsgezinden gehouden heeft, zoodat daar zeker nog al belangrijke conferentien gehouden zijn, maar het twijfelachtig is, wat de voornaamste aanleiding tot dezelve geweest zij (1).

NICOLAAS MEINERTS VAN BLESDIJK (dezen laatsten naam had hij van zijne geboorteplaats, een dorp nabij Steenwijk, ontleend) gaf in dit en het volgende jaar 1547 vier kleine geschriften uit, die hem als een' ijverigen verdediger van D. JORIS, en een' van deszelfs voornaamste aanhangers deden kennen. Hij is dan ook later naar Bazel getrokken, en met eene van deszelfs dochters gehuwd: thans echter hield hij zich nog in Neder-Duitschland of de Nederlanden op, en had dan ook waarschijnlijk dat gesprek te Lubek bijgewoond. Het eerste werkje was: *Christelycke verantwoordinghe ende billycke wederleggingе des valschen onghegrondeden oordeels, lastering ende scheldens: By* MENNO SYMONSE *in eenen Sendtbrief wtgegeven, tegens etlycke liefhebbers ende navolghers der warer gherechticheyt Christi, omdat sy so superstitieus in sommighe ceremonien te onder-*

(1) MENNO SIMONS *Leven*, bl. 84.

holden niet bevonden werden als hy. Door C. Meynaertz van Bleesdyck. kl. 8vo. 48 bladen. Het tweede: *Wederantwoort Nicolaes Meynaertsz van Bleesdyck op zekeren brief by Gellium (Gillis van Aken?) onderteeckent, waer in hy syne meynunge unde oordeel stelt op eenich tractaat geintituleert een Christelycke verantwoordinghe en billycke wederlegginge etc., wtgegaan in den jare* 1546. kl 8vo. 26 bladen. — In deze beide stukjes wordt gewag gemaakt van dat gesprek te *Lubek* (1), en zeer geklaagd over MENNO's hardheid in het veroordeelen van D. JORIS. Overigens strekken beide voornamelijk, om den eerstgenoemden als een bekrompen man, die zich enkel aan de letter der Heilige Schrift hield, en daarom op de gewijde plegtigheden zooveel gewigt legde, voor te stellen, terwijl D. JORIS onverschilligheid daaromtrent, als eene vrijzinniger en verhevener denkwijze voorgesteld, en eindelijk de gestrengheid der Doopsgezinden in de oefening van den ban zeer wordt afgekeurd. — Het derde is: *Eenvuldige unde Christelyke Berichtinge deur Cl. Meyn. van Bleesdyck, gedaan op vijf vragen by eenighe van Men. Symons gesintheyt voorgestelt; wtgegaan in het jaar* 1547. kl. 8vo. 27 bladen. De vragen (bedenkingen tegen D. JORIS leer) waren: 1°. waarom men zijne zonden voor de vergadering moest belijden? Antw.

---

(1) Hetzelve was dus zeker vroeg in het voorjaar gehouden, daar nog in hetzelfde jaar onderscheidene, hoezeer dan ook kleine drukschriften gewisseld konden worden.

DAVID heeft dit niet als algemeen voorschrift geboden, doch is het dikwijls nuttig. 2°. Waarom wordt het Avondmaal niet onderhouden? Antw. De Christen gedenkt bij elk gebruik van brood of wijn aan Gods weldadigheid, en moet 's Heeren dood altijd voor oogen hebben. 3°. Waarom niet (NB.) de Doop? Antw. Om gelijke redenen. 4°. schijnt te handelen over de buitensporige verlaging van zich zelve, waarop D. JORIS aandrong; en 5°. over de onthouding van het huwelijk. — Het vierde werkje eindelijk behelsde eene korte verklaring en aanprijzing van D. JORIS leer, onder dezen titel: *Hooft-somma unde grond van 't gene wy uit die leer D. J. hebben connen verstaen, waer in unde om wy hem buyten syn weten begeeren te verantwoorden, eerstelyk alhier als een liefhebber derselviger vervat deur Claes Meynaerts van Bleysdyck; wtyegaen int jaer* 1547. kl. 8vo. 16 bladen. — In dezen laatsten titel is het nog al opmerkelijk, dat zelfs deze ijverige en niet ongeleerde jonger slechts durft spreken van 't geen hij *heeft kunnen verstaan:* hoe zal het er er dan bij de minbeschaafde aanhangers uitgezien hebben!

In 1551 gaf de Meester zelf zijn Wonderboek op nieuw uit. Het was nu nog al veranderd en vermeerderd (1). Het is een kleine Folio, typographisch zeer goed uitgevoerd; een paar kopere platen

(1) U. EMMIUS *Geest* enz., bl, 266.

(waarvan ik in den Catalogus der Boekverkooping van Ds. RENIER te *Veere* vond, dat dit de eerste proeven van graveerkunst hier te lande zijn (1)) zijn schoon. Daarenboven zijn er nog onderscheidene houtsneê-figuren in.

Terwijl intusschen zijne kinderen langzamerhand ouder werden, droeg hij zorg, om ze aan aanzienlijke personen uit te huwen, echter niet altijd zonder ergernis van sommige zijner aanhangers (2). Door de naauwkeurige nasporingen van den scherpen en onvermoeiden bestrijder van D. JORIS en diens sekte, U. EMMIUS, zijn ons van zijn geslacht de meeste berigten geworden (3). Jonker JORIS, of GEORG VAN BRUGGE, de oudste zoon, is te Bazel getrouwd, naar het schijnt met eene Bazelsche Jonkvrouw. Jonker JOHAN VAN BRUGGE trouwde met

(1) [Dit is echter niet juist. Men denke, bij voorbeeld, slechts aan de menigvuldige, keurig in koper of zilver gegraveerde, prenten van LUCAS VAN LEYDEN, welke reeds van het begin der Eeuw dagteekenen. Ook deze echter waren de eerste niet.]

(2) BLESDIJK, pag. 174. — Het schijnt dat juist deze BLESDIJK, wegens zijn' minderen stand of grootere nederigheid, bij de anderen minder geacht werd. Overigens roemt ook de D.-JORIST bij G. ARNOLD, dat D. JORIS zijne kinderen aan den voornaamsten Adel uitgehuwd had.

(3) U. EMMIUS, *Geest* enz., bl. 279—290. De meeste namen zijn hier anders, dan in den brief van DUNCANUS, vroeger aangehaald: hetzij dat hem andere kinderen geboren waren, of waarschijnlijker, dat hij ook hunne namen veranderd heeft.

ANNA VAN LIER, uit een aanzienlijk Brabandsch geslacht (haar broeder EMMERICH VAN LIER was in 1603 Gouverneur van Willemstad), en leefde nog in 1603 met haar in den Haag. Van Jonker WILLEM is niets naders bekend. Zijne dochter TANNEKE is aan NIKOLAAS BLESDIJK getrouwd, nadat deze zeven jaren lang een trouwe aanhanger van haar' vader geweest was. CLARA is aan Jonker JOACHIM VAN BERCHEM getrouwd. Deze was Oom over bovengenoemde ANNA en EMMERICH VAN LIER, wier moeder zijne zuster was. Overigens was hij de aanzienlijkste onder D. JORIS aanhangers te Bazel, en nevens eene zuster ANNA VAN BERCHEM, en beider moeder, ANNA VAN ETTEN, met groot goed derwaarts getrokken. Na D. JORIS dood is hij te Bazel blijven wonen, en schijnt als het hoofd der overigen beschouwd te zijn. Toen ook hij gestorven was, is genoemde CLARA VAN BRUGGE hertrouwd met eenen BERNARDUS KIRCHEN, *Med. Dr.* (1). Eindelijk is nog eene derde, ongenoemde dochter getrouwd met eenen Vrieschen Edelman, GABBE VAN AESGEMA, van *Oosterlittenz.* Ook deze man had zijne goederen in Vriesland te gelde gemaakt,

(1) Deze woonde in 1597 te Emden, en zocht toen nevens zijnen stiefzoon GABRIEL VAN BERCHEM bij de Regering te bewerken, dat het eerste strijdschrift van U. EMMIUS, *Onderrichtinghe*, niet gedrukt wierd. U. EMMIUS meent dat hij ook schuilde onder den verdichten naam van D. ANDREAS HUYGELMUMZOON. Hij overleed te Rotterdam in 1602. U. EMMIUS, *Geest* enz., bl. 280, 293.

en was daarmede naar Bazel getrokken, doch aldaar weldra gestorven, terwijl twee voorkinderen van hem bij dit alles van geheel hun moederlijk goed beroofd werden.

Nevens deze familie-berigten heeft U. EMMIUS er nog andere opgespoord, uit welke blijken zou, dat D. JORIS het schandelijkste overspel niet slechts in zijne schriften *scheen* te veroorlooven (1), maar *metterdaad zich zelve daaraan schuldig gemaakt heeft*. Daar zijn verdediger HUYCHELMUMZOON zulks ten stelligste ontkende en als den vuilsten laster verwierp, zoo heeft eerstgenoemde het met geregtelijke akten bewezen. Uit dezelve blijkt, dat de wettige en bekende kinderen van D. JORIS, ter beslechting van twisten over deszelfs nalatenschap, eene MARIJTJE VAN BRUGGE en eenen HANSKEN VAN BRUGGE van alle aanspraak op dezelve afgekocht hebben voor eene som van 1000 daalders. Deze worden hier genoemd *halfbroeder* en *halve zuster* van hen: terwijl het toch bekend is, dat zijne eerste vrouw DIRKJE WILLEMS slechts weinige dagen voor hem overleden is, zoodat hij niet hertrouwd kan zijn. Zij worden in die stukken door ANNA VAN BERCHEM, JOHAN BOELSENS huisvrouw, als hare kinderen erkend. En deze heeft naderhand te Emden wonende, toen haar gedrag onberispelijk was, met schaamte

---

(1) U. EMMIUS, *Geest* enz., haalt daaromtrent vrij duidelijke gezegden van hem aan, bl. 266 en verv.

beleden, dat D. JORIS haar, nevens zijne eerste echtgenoote, tot vrouw genomen had. De zaak schijnt dan, zoo verre ik na kan gaan, ontwijfelbaar te zijn. Het moet voorgevallen zijn in den eersten tijd van zijn verblijf te Bazel: want MARIJTJE VAN BRUGGE was in 1545 of 46 geboren (1). Naderhand heeft hij deze ANNA VAN BERCHEM aan JOHAN BOELSEN ter vrouw gegeven! Van de beide genoemde kinderen is niet veel teregt gekomen.

Overigens was zijne leefwijze deftig en op een' aanzienlijken voet, gelijk zijn schoonzoon BLESDIJK dezelve zoo eenvoudig als naauwkeurig beschrijft (2). Van zijne vroege jeugd af, zoo als hij dikwijls plagt te verhalen, had hij des nachts slecht kunnen slapen, misschien wegens de levendigheid van zijnen geest. Met het toenemen der jaren werd dit ongemak erger, zoowel door allerlei zorgen, waardoor zijn hoofd vermoeid werd, als door drift tot vrouwen (hij noemde dat jaloerschheid des Heiligen Geestes), waardoor hij zich ellendig liet slingeren. Terwijl hij alzoo des nachts vele uren wakker bleef, en eerst tegen den morgen in slaap kwam, zoo stond hij doorgaans laat op. Ondertusschen dat hij zich kleedde en uitdoschte (wat toen meer tijd vereischte dan tegenwoordig), bragten zijne dochters, of ook eene der vertrouwdste dienstmaagden, hem een eidooi-

---

(1) U. EMMIUS, bl. 295. (2) BLESD. pag. 176 verv.

jer of eenige bouillon. Omtrent ter zelfder tijd kwam de Gouverneur met de jongste kinderen hem begroeten, en deze liet hij zelden of nooit heen gaan zonder eene ernstige vermaning, wegens de vreeze des Heeren, den ernst en vlijt in het bidden, en andere oefeningen der godzaligheid. Zijne kinderen waren van eene voortreffelijke geaardheid, en zeer aan hem verkleefd. Daarna hield hij zich met schrijven bezig tot 11 ure, wanneer hij zich naar zijne tuinen begaf, die zeer fraai waren. Om 12 ure aan tafel gaande bleef hij doorgaans tot 2 uur zitten, zoowel om de gesprekken die over de godsdienst, en andere belangrijke onderwerpen gehouden werden, als omdat hij wegens een slecht gebit langzaam at. Hij at matig, dronk rijkelijker. Na het middagmaal las hij Kronijken en viel zoo in slaap, waarna hij zich weder eerst aan het schrijven en vervolgens op eene wandeling begaf, of iets in den tuin werkte. Somtijds deed hij ter uitspanning, in gezelschap van vrienden, eenen rid, of naar de herbergen der nabij gelegen dorpen, of naar een zeer aangenaam landgoed, dat hij drie mijlen van de stad had liggen. En daar hij voorheen de schilderkunst beoefend had, zoo vond hij groot vermaak in de verscheidenheid van gezigten, die de bergen opleverden; welke bergen hij, zoowel als zijne zoons, somwijlen afteekenden. Deze bezigheid plagt hij ook in ongesteldheden en bekommeringen tot zijne

uitspanning ter hand te nemen. Het grootste vermaak had hij aan lachwekkende kinderspelen. Evenzeer als hij een' afkeer had van gemaakte deftigheid, evenzeer schepte hij behagen in zulke spelen, zoodat hij hierin dikwerf over de schreef van hetgeen voor zijne jaren voegde heen stapte, en tot het kinderachtige naderde. Een' verwonderlijken tegenzin en haat had hij tegen de geleerdheid, en tegen hen, die, om den schijn daarvan te hebben en met gemaakte deftigheid, lange kleederen droegen: maar zeer hoog achtte hij uitstekende meesters in de schilder- en beeldhouwkunde. — In de gebeden was hij ernstig en vurig, in zijne vermaningen en opwekkingen vlijtig, in het onderwijzen aangenaam, doch zonder eene vaste manier te volgen. — Bij het dikteren of schrijven van boeken had hij de gewoonte, om, wat hem onder het wandelen, bidden, lezen, of onder gesprekken met anderen inviel, dit kortelijk op een papier aan te teekenen, en daarna uit te werken, waarbij het al uitvoeriger werd. Door veel te schrijven had hij daarin eene groote vlugheid verkregen. En bijna nooit herlas hij eenig opstel of hoorde het lezen, zonder daarin iets door te halen, bij te voegen, of te veranderen.

Zoo leefde hij te Bazel voor het uitwendige in de gelukkigste omstandigheden, als het geëerde hoofd eener aanzienlijke familie. Zijne gehuwde kinderen hadden hunne eigene woningen in de stad, doch

waren dikwijls bij hunnen vader buiten (1). Ik had gewenscht te weten, welk een geest in hunne huisgezinnen heerschte; doch heb desaangaande geene nadere bijzonderheden kunnen vinden. Men mag dus denken, dat zij even als de oude man, wel prachtig, maar geregeld leefden, en althans geene reden tot opspraak gaven. NIKOLAAS VAN BLESDIJK schijnt altijd een gemoedelijk man, JO. BOELSEN daarentegen, ook een der voornaamste aanhangers, een ligtzinnig mensch geweest te zijn, maar aan allen die hem omringden, moet hij diepen eerbied voor zijn persoon ingeboezemd, ja een tooverachtig vermogen over hen uitgeoefend hebben. Dat zij hem somtijds goddelijke eer bewezen, voor hem zouden geknield en hem aangebeden hebben, terwijl hij eene kroon op het hoofd droeg (2), dat is buiten twijfel een van die sprookjes, die onder het gemeen ligt verzonnen en verbreid worden aangaande menschen die hun te hoog staan. Maar gelooflijk is het, dat de zijnen inderdaad iets bovenmenschelijks in hem veronderstelden, door zijnen dood zeer verschrikt werden, dewijl zij hem voor onsterfelijk gehouden hadden; en BLESDIJK, die aan zijn gezag en zijne leer was begonnen te twijfelen, had zoo lang hij leefde, den moed niet, om dit aan anderen mede te deelen, maar gevoelde zich als gevangen

(1) *Bazeler Historie*, bl. 10.
(2) *Bazeler Historie*, l. l.

en betuigt zelf, eerst door zijnen dood uit die onzalige slavernij verlost te zijn (1). Doch daarvan straks nader!

Tegen het laatst van zijn leven werd zijne rust (naar het uitwendige namelijk, want hoe het inwendig gesteld geweest zij, weet God alleen!) verstoord door onderscheidene voorvallen. De gevangenneming en het proces van MICH. SERVETUS te *Geneve* in 1553, dus drie jaren voor zijnen dood, schijnt hem reeds zeer getroffen te hebben, zoodat hij zich bewogen vond, om in eenen uitvoerigen brief (2) aan de Overheden aldaar, hen tegen het Ketterdooden te waarschuwen, en voor de vrijheid van geweten en godsdienst een nadrukkelijk woord te spreken. De brief is alleen gedagteekend 1 Julij 1553, zonder verdere aanduiding van naam of plaats; maar aan sommige uitdrukkingen proeft men genoeg den Schrijver. Deszelfs inhoud was waarlijk bewegelijk en nadrukkelijk genoeg, om op de Regters diepen indruk te maken, indien het niet te vreezen ware, dat de Heeren van Geneve de, meest Hollandsche, taal niet of althans weinig verstaan zullen hebben.

(1) BLESD. pag. 175 *infra*.

(2) Medegedeeld door MOSHEIM in de geschiedenis van MICH. SERVETUS, bl. 421—425; en overgenomen uit de verzameling van D. JORIS *Zendbrieven*. Zie ook bl. 209 van hetzelfde werk (*Anderweitiger Versuch*).

Hoe dit zij, het is bekend, dat SERVETUS nog in dat jaar wegens zijne zoogenoemde ketterij levend verbrand werd. Men kan denken dat dit op D. JORIS diepen indruk gemaakt hebbe!

Nog meer moest het hem treffen, toen onder zijnen naasten aanhang zwarigheden ontstonden. Het geval wordt, zoowel door BLESDIJK (pag. 174—176), als in de *Bazelsche Historie* (pag. 4 – 6), verhaald, en bij beiden komt het voor als tegen het einde zijns levens te hebben plaats gehad. NIKOLAAS MEINERTS VAN BLESDIJK was eenmaal tot zijne sekte overgehaald door den schijn van bijzondere heiligheid, waarmede hij zich omgaf, en door bewondering van de standvastigheid waarmede sommige zijner aanhangers na eenen geheel onberispelijken levenswandel den marteldood ondergaan hadden; doch had hij altijd aanstoot gevonden in eenige van zijne leerstukken zoowel als zeden. Toen hij nu met groote droefheid zag, dat die heilige schijn meer en meer verminderde, en daarentegen openbare ondeugden opkwamen en vermeerderden, zoo besloot hij eindelijk, aan zijnen schoonvader zijne bedenkingen tegen sommige leerstukken mede te deelen. De oude man, die altijd veel van VAN BLESDIJK gehouden had, gelijk deze hem ook getrouwe diensten had bewezen (1), werd er door

(1) Voornamelijk wel door zijne geleerdheid, die niet gering

verschrikt. Hij liet zijnen schoonzoon bij zich komen, en vraagde hem met ontroering: wat hem toch in den zin gekomen ware, dat hij in zulk eene blijkbare zaak begon te twijfelen? Of hij dan niet wist, dat hij de regte ware DAVID was, van God gezonden, om in deze laatste tijden het rijk van Israël wederom op te rigten en den Tabernakel Jakobs te herstellen? enz. BLESDIJK verklaarde hierop rondborstig zijne meening, dat alle Profetiën in CHRISTUS vervuld waren, en hij geenen anderen MESSIAS of CHRISTUS erkennen kon. Hierop werd D. JORIS toornig, en liet zijnen schoonzoon gaan, onder zware bedreigingen (waarschijnlijk met de toekomende verdoemenis), indien hij niet van zijne verkeerde meening afstond. — De overige aanhangers, vreezende voor ergere gevolgen, verkregen door aanhoudend smeeken, dat VAN BLESDIJK nog weder tot een nieuw mondgesprek toegelaten wierd. DAVID JORIS, die thans beter voorbereid was, begon met eene lange toespraak, daarbij vooral over zijn Wonderboek uitweidende. Doch toen men, na lang twisten, het nog evenmin eens kon worden, besloot hij met te zeggen, dat, indien hij iets geschreven had, dat van hoogeren zin en zwaar om te verstaan ware, zoo zoude men het aan God over-

---

moet geweest zijn. Daarbij schijnt hij mij een gemoedelijk man geweest te zijn, gelijk ik ook van zijne vrouw, D. JORIS dochter, TANNEKE vermoede.

laten, om daaromtrent meerder licht te geven (1). Overigens werd besloten, dat ondanks dit verschil, de natuurlijke betrekking tusschen vader en schoonzoon zou blijven voortduren en onderhouden worden.

D. JORIS sprak nu wel vriendelijk jegens hem, doch inwendig had hij den hevigsten haat opgevat. De voornaamsten zijner aanhangers, die te Bazel aanwezig waren, liet hij bij zich komen en waarschuwde hen mondeling; de afwezigen deed hij het door brieven, dat zij zich van de leer diens afvalligen, als van een openbaar vergif wachten zouden (2). Tot aan zijnen dood echter schijnt voor het uitwendige de goede verstandhouding, ten gevolge der boven vermelde afspraak, niet verbroken te zijn; naderhand heeft VAN BLESDIJK, die zoo lang als gevangen gehouden was, maar nu zich bevrijd zag, veel moeite gedaan, om ook aan anderen de oogen te openen. Wij zullen dit later hooren.

D. JORIS was nu aan het einde van zijnen merk-

(1) Zelfs schijnt hij hoop gegeven te hebben, dat hij die vreemdere leerstukken in 't vervolg niet zoo sterk meer aandringen zou; wat hij echter niet nagekomen is. BLESD. pag. 182.

(2) Daarentegen had hij aan BLESDIJK zelfs eene schriftelijke verklaring ter hand gesteld »dat hij in zijn hart geene afkeerigheid van hem gevoelde, niets kwaads van hem dacht, en achter zijnen rug niets anders van hem getuigen zou.'' U. EMMIUS, *Geest*, bl. 73. BLESDIJK zelf berigt dit niet.

waardigen, althans zonderlingen levensloop gekomen, en moest *den weg van alle vleesch* betreden. Kort voor zijnen dood troffen hem eenige rampen: in een zijner huizen in de stad (hij had er twee) sloeg het onweder; eene hofstede, die hij onlangs nieuw en kostelijk had laten bouwen, verbrandde geheel en al; en in zijne woning viel onverwachts eene zoldering naar beneden. De Heeren van de Bazelsche Universiteit willen dit wel, naar het geloof dier tijden, doen voorkomen als voorteekenen van den ongunstigen keer, dien zijne zaken welhaast nemen zouden (pag. 6); zijn verdediger HUYGELMUMZOON weert dit ten sterkste af, en zegt onder anderen, dat dat huis in de stad slechts eene oude hutte was (bij G. ARNOLD bl. 853) (1). Hoe dit zij, in het begin van *Augustus* des jaars 1556 werd hij ziek, en overleed na 14 dagen. Hij was altijd ligt aan loslijvigheid onderhevig geweest. Toen nu het weder in dien zomer eensklaps van buitengewone warmte tot koude oversloeg, en hij op dien dag juist most van cider, hem door eenen Edelman ten geschenk gezonden, gedronken had, zoo werd hij weder

(1) Nog meer zal het hem misschien verschrikt hebben, dat een aanzienlijk man, uit de Nederlanden naar Bazel komende, daar zoo veel van D. JORIS verhaalde, en hem aan eenige burgers zoo kennelijk beschreef, dat hij wel vreezen moest, nog eenmaal ontdekt te zullen worden. *Bazeler Historie*, bladz. 6.

van dat ongemak overvallen, waarbij den volgenden dag koude in de uiterste ligchaamsdeelen en stijfheid der leden kwam. De Geneesheeren schreven wrijvingen met warme doeken voor. Den volgenden nacht daarop gevoelde hij hevige pijn in de leden, gelijk hij ook vroeger wel, echter in veel mindere mate, gehad had. Daar hij nu een koud en zwak hersengestel (hoofd) had, en zulks door veel nachtwaken en inspanning van den geest bij het schrijven, zonder eenige inspanning des ligchaams, al erger geworden was, zoo veroorzaakte eene verspreiding van gal hem zulke hevige pijnen in de leden en gewrichten, dat hij begon naar het einde van zijn leven en van die smarten te verlangen. De Doktoren vermaanden hem, voor een' korten tijd dezelve geduldig te dragen, daar ze wel van zelve verdwijnen zouden. Dit scheen ook te gebeuren, toen die galachtige stoffen eene opzetting der leden veroorzaakten. Doch terwijl men zich nu over het ophouden der smarten verblijdde, schenen plotseling die stoffen zich op de inwendige deelen te zetten; hij gevoelde eene groote hitte om het hart, en het hersengestel werd verward. Toen begonnen de Geneesheeren voor het behoud van zijn leven te vreezen, niet zoo zeer wegens de hevigheid der ziekte, als wegens de zwakheid van zijn gestel, die zich zoowel aan den pols als aan zijne uitspraak deed bemerken. Op dat tijdstip werd hem de dood

zijner vrouw berigt, waardoor de ziekte niet weinig toenam. Zij was omtrent een half jaar bedlegerig geweest, en door de ziekte van haar' man was ook de hare toegenomen. Hij, dit vernemende, had de vurigste gebeden voor het behoud zijner vrouw uitgestort, en dit met zulken ernst, dat hij nu in het geheel aan hare herstelling niet twijfelde. Dit vertrouwen op de verhooring zijner gebeden hadden de Geneesheeren vermeerderd, die op zijne vraag, hoe zijne vrouw voer, geantwoord hadden dat zij beter was, en hare ziekte eenen keer genomen had. De eenparige meening zijner vrienden was nu, hem gedurende zijne ziekte den dood zijner vrouw niet te berigten; maar zijne oudste kinderen wilden zonder zijn weten de moeder niet begraven, hopende dat op zijne voorbede God haar misschien in het leven terug roepen zoude. Eer de dood zijner vrouw hem berigt werd, ijlde hij een weinig: op dat berigt kwam hij eerst weder geheel tot zich zelven. Doch dit duurde niet lang, en welhaast begon hij op nieuw te ijlen. Want hij had alle hoop op het leven opgegeven. Waarschijnlijk beangstte hem dit niet alleen, maar smartte hem tevens diep. Hij had toch aan degenen, die zijn gezag in twijfel getrokken, of zelfs op zijne leer aanmerkingen gemaakt hadden, niet alleen voorspeld maar als eene Godspraak verzekerd, dat zij door eenen zwaren en ongewonen dood zouden omkomen;

en zijne aanhangers hadden dit vastelijk geloofd. Doch de dood overviel *hem* zoo haastig, dat hij den volgenden dag, drie dagen na zijne vrouw, zijnde *den 25 Augustus* de eeuwigheid ingaan moest.

Zijne familie en aanhangers betreurden hem met veel tranen, en begeerden met hem te sterven. Van den anderen kant schijnen zij tevens nog eene geheime hoop gekoesterd te hebben, dat hij herleven zoude: althans vele zijner voorspellingen en door hem opgewekte verwachtingen bleven anders onvervuld (1). Doch het lijk werd op eene prachtige wijze in de kist gelegd, en in de Kerk *St. Leonhard* met groote staatsie begraven, terwijl niet alleen zijne talrijke betrekkingen, maar ook eene aanzienlijke burgerschaar den lijkstoet volgden.

» *Het is den mensche gezet eenmaal te sterven, en daarna het oordeel*," en het voegt ons weinig, om ligtvaardig over anderen te oordeelen. Maar dit zullen mijne lezers wel met mij gevoelen, dat het te betreuren is, wanneer stervelingen die zooveel aanzien hadden, niet de overtuiging inboezemen dat zij met een vast geloof en kalm geweten en in de hope der zaligheid ontslapen zijn, maar zulks twijfelachtig laten. En daar wij ook eenmaal aan het einde komen, zoo zie elk toe, dat hij rustig dat einde moge te gemoet kunnen treden. Ik voor

(1) *Bazeler Historie*, bl. 7. BLESD. pag. 183.

mij geloof niet, dat wij altijd aan den dood kunnen of behooren te denken; en het komt mij wel eens voor, dat dit somtijds te onbedacht gezegd en onverstandiglijk te veel aangedrongen wordt: maar aan het einde moet het toch blijken, dat wij door een opregt en vast geloof in den Zaligmaker het eeuwige leven verworven hebben; en wenschelijk voor den stervenden, en stichtelijk voor de betrekkingen is het dan zekerlijk, wanneer eene heilige en blijde hoop in alles doorblinkt.

IV.

Van DAVID JORIS dood tot op de ontdekking zijner sekte te Bazel. Aug. 1556 — Aug. 1559.

De dood van eenen man, die zijne aanhangers zoo zeer aan *zijn persoon* verbonden, en hun eenen zoo hoogen dunk van zich ingeboezemd had, — zonder hun anders veel vaste en heldere begrippen te geven, waaraan zij gelooven, waar naar zij zich rigten, waarop zij hun vertrouwen stellen konden (1) — moet hen voor het oogenblik geheel in onzekerheid gebragt hebben, en had eene heilzame omkeering bij hen kunnen te weeg brengen. Hij had groote verwachtingen in hen opgewekt, van een nieuw op te rigten Rijk, van eene veel volmaakter godsdienst: maar dat moest *door hem* gebeuren. Hij had hen geleerd alle bestaande Kerkgenootschappen en daarin aangenomene leerstelsels te verwerpen: maar de leer die zij nu volgen moesten,

(1) Gelijk de Zaligmaker bij Zijn scheiden den Apostelen gegeven had, ofschoon zij dan ook nog door den Heiligen Geest verder verlicht moesten worden.

daar hij zelfs het gezag der H. Schrift verzwakt had, die had alleen in zijn hoofd gezeten, en was in zijne schriften niet behoorlijk ontwikkeld. Dit gevoel van inderdaad alle vastheid en zekerheid te missen had nu eene heilzame omkeering bij hen te weeg kunnen brengen, en hen tot de bron der waarheid, de H. Schrift, terug voeren. Doch die te *Bazel* wilden liever alles op den ouden voet laten blijven, hunne vereeniging aldaar als het hoofdkwartier der *David-Joristische* Gemeente beschouwd hebben, van waar bevelen en geloofsregels uitgegeven, en werwaarts geldelijke ondersteuningen opgezonden wierden; en in de Nederlanden en Oostfriesland bleef althans een gedeelte der aanhangers vooreerst nog hunne wanbegrippen in het geheim aankleven. Alleen NIK. BLESDIJK begon nu dadelijk zijne twijfelingen rondborstig bloot te leggen, en alzoo aan de teregtbrenging der verdwaalden te arbeiden, ofschoon hij ook zelf in den eersten tijd nog een opregt aanhanger der sekte bleef.

De aanhang te *Bazel* zocht den dood des meesters voor die in de Nederlanden zoo lang mogelijk verborgen te houden, hoezeer de hoofden aldaar er weldra van verwittigd werden (1). En aan VAN BLESDIJK, door wiens bedenkingen en tegenspraak zij vreesden dat er scheuring in de sekte ontstaan mogt, boden zij het Primaat- of opperbestuur over

(1) U. EMMIUS *Onderr.*, bl. 55.

dezelve aan (1). Dan deze wilde eerst zijn gemoed van eenen ondragelijken last bevrijden. De twee voorname punten, waaraan BLESDIJK toen nog alleen aanstoot nam (U. EMMIUS *Geest*, bl. 127 en 19), betroffen *het gezag en ambt* zijns schoonvaders, en *de vrijheid in het gebruik der vrouwen.* Ten opzigte van het eerste kon hij het niet toestemmen, dat men alle woorden van D. JORIS als Gods woord zoude aannemen, zonder verder bewijs uit de Heilige Schrift, ja dezelve boven de Heilige Schrift zoude stellen, en gelooven, dat *Christus naar den geest nooit regt van de Apostelen erkend zij geweest* (2). Deze bedenking moet hij, hoogstens een paar maanden na D. JORIS dood, reeds hier en daar medegedeeld hebben. Reeds *17 Oct.* schreef een zekere FREDERIK N. hem uit *Amsterdam* terug: »Ik wil in eenvuld mijns geloofs onder dat getrouwe loutere onbedrogene woord, van mijn H. Z. en H. G. (DAVID JORIS) in onzer tijd uitgegaan, blijven, en rade u, dat gij ook alzoo doet, en op uwe plaats (te *Bazel*) bij wijf en kinderen blijft" (U. EMMIUS *Geest*, bl. 126). Deze Amsterdammer schijnt dus een gemoedelijk David-Jorist geweest te zijn. Te *Bazel* echter was de

(1) U. EMMIUS *Geest*, bl. 21. Naderhand werd JOACHIM VAN BERCHEM als zoodanig beschouwd; ald. bl. 289.

(2) Zie ook bl. 196, waar nog veel lasterlijker en uitzinniger gevoelens der *David-Joristen* aangaande hunnen meester medegedeeld worden.

geest der sekte (gelijk het te *Rome* ook gaat) meer van eenen wereldschen dan Godsdienstigen aard. Men beschuldigde BLESDIJK aldaar, dat hij vroeger eenmaal naar Oostfriesland gekomen was, en in des meesters naam eenige honderd kroonen ingezameld had. Daarop antwoordde hij in een Traktaat reeds in *Jan.* 1557, dat veeleer een zekere WILLEM CLAASSEN en DERK nog na D. JORIS dood allenthalve geld verzameld hadden voor deszelfs kinderen, dat zij derzelver ruime omstandigheden hadden verzwegen, en de gelden ook hadden overgebragt op eene wijze, waaruit ergernis en verwarring ontstaan moest. — Zoo werd de twist voortgezet. BLESDIJK schreef in het voorjaar van 1557 nog andere traktaten (1), ten deele om zichzelf tegen de hatelijke beschuldigingen zijner geloofsgenooten te verdedigen, ten deele om hen van de erkende dwalingen terug te brengen. Naar hetgeen U. EMMIUS daaruit aanhaalt, moeten er vele ophelderingen omtrent D. JORIS geschiedenis in te vinden zijn. Van twee daarvan vindt men de titels bij U. EMMIUS *Geest*, bl. 125. Uit dezelve blijkt, dat BLESDIJK, als een weldenkend man, zich om de leer, en niet om de uitwendige belangen der sekte bekommerde. Deze traktaten liet hij aan zijne tegenstanders in de sekte toekomen, zonder ze publiek te maken.

---

(1) U. EMMIUS *Onderr.*, bl. 29, 55, 138. Vooral U. EMMIUS *Geest*, bl. 18—25, 53, 80, 125.

Tegelijkertijd reisde hij ook zelf naar de Nederlanden, om met de Hoofden aldaar te spreken, ten einde, zoo mogelijk, zich met hen tot betere (echter nog altijd *David-Joristische*) gevoelens te vereenigen. Bij sommigen vond hij ingang, die nog niet al te zeer van des meesters gevoelens doortrokken waren, of dezelve door onverstand uit zijne schriften niet hadden begrepen. Anderen stelden het vooreerst nog uit om te beslissen. Met de hardnekkige *David-Joristen* daarentegen had hij een' harden kamp en vele moeiten (1). Bij de eerstgenoemden hielp het hem veel, dat D. JORIS gestorven was, en alzoo de groote verwachtingen, die hij hun van een nieuw heerlijk rijk ingeboezemd had, teleurgesteld waren (2).

Alzoo te *Bazel* teruggekeerd, werden de twisten al heviger (3). BLESDIJK kreeg ook daar aanhangers, en zij bleven bij de anderen aanhouden, om van hunne buitensporige denkbeelden af te zien. Daar de anderen hiervan niets hooren, noch ook zich tot vreedzame onderzoekingen en gesprekken verstaan wilden, maar veeleer BLESDIJK veroordeelden en verketterden, zoo liep het eindelijk op eene

---

(1) U. EMMIUS *Geest*, bl. 19, 20. BLESDIJK, *Vita D. J.* pag. 175. 6.

(2) *Bazeler Hist.*, bl. 7. BLESDIJK, pag. 181, 183.

(3) Bij sommige schrijvers (zoo als STARK, pag. 271 en 279) wordt de zaak zoo voorgesteld, als of de twisten enkel we-

volkomene scheuring der sekte uit (1). Dit alles echter geschiedde in stilte, en werd voor de wereld geheim gehouden; maar het gaf aanleiding, dat eindelijk de gansche zaak, de ware naam van D. JORIS, en het bestaan van zijnen aanhang te *Bazel* aan het licht kwam.

BLESDIJK heeft de gansche toedragt der zaak naauwkeurig en omstandig verhaald, dewijl dezelve in de *Bazeler Historie* slechts ter loops aangevoerd was, en allerlei valsche geruchten deswege in omloop waren (2). Een der knechten van D. JORIS, die door een goed oordeel en kennis der Heilige Schrift zich onderscheidde, vijftien jaren lang bij hem en zijne kinderen gewoond had, en van veel dienst geweest was, door de kinderen te onderwijzen, voor hem te schrijven, en andere verrigtingen waar te nemen, was bij een' zijner zoons blijven woonen. Nu begeerde men van hem, dat hij zich ook uitdrukkelijk tegen de partij van BLESDIJK verklaren, en met de anderen zamenspannen zou, om eerstgenoemden te bestrijden. Doch de knecht helde meer tot de denkwijze van BLESDIJK

---

gens de nalatenschap van D. JORIS en andere geldelijke en huisselijke aangelegenheden ontstaan waren. BLESDIJK'S vijanden zullen het misschien ook zoo beschouwd hebben. Maar de verkeerdheid dezer voorstelling blijkt uit het bovenstaande verhaal.

(1) U. EMMIUS *Geest*, bl. 20. BLESDIJK, pag. 183.

(2) BLESDIJK, pag. 183—187.

over en kwam, nu hij gedrongen werd om partij te kiezen, daarvoor uit. Na veelvuldige twisten werd hij eindelijk als een verrader en afvallige de deur uitgestooten. Hierover geraakte hij zoo zeer in toorn, dat de andere *David-Joristen* hem slechts met moeite voor eenen tijd tot bedaren bragten. Daar kwam bij, dat men hem niet alleen zijn loon, maar zelfs ook zijn eigen goed, dat hij weleer mede in het huis gebragt had, onthield, en hem bovendien beschimpte en bespottede, in de vaste meening, dat God hunne sekte altijd zou beschermen en onder alle gevaren te hulp komen. Toen hij zich nu bij een ander Heer, een aanzienlijk en geleerd man, besteed had, begon hij aan dezen langzamerhand zijne verborgen gehoudene gevoelens (immers hij was ook nog een *David-Jorist*) mede te deelen. Deze bragt hem tot de Predikanten, die zoo lang met den knecht spraken en handelden, dat hij alle die gevoelens voor valsch erkende en verwierp. Intusschen hadden zij ook eenige van BLESDIJK'S geschriften en Traktaten in handen weten te krijgen, terwijl hijzelf afwezig was, om elders eenige geloofsgenooten tot betere inzigten te brengen. Hij, bij zijne terugkomst zulks vernemende, en voorziende dat daaruit moeiten zouden ontstaan, bewerkstelligde vooreerst door goede vrienden, dat zijne stukken hem teruggegeven wierden, en ging toen tot de Predikanten, en verklaarde op hunne vragen onbewimpeld, zoowel wat hij thans

geloofde, als welke dwalingen hij in zijne jongere jaren aangekleefd had. Men wilde ook van hem weten, welke de gevoelens der anderen waren; doch hij antwoordde, dat dit te openbaren hem niet voegen zoude, en dat zij ook oud genoeg waren om zelven ondervraagd te worden. Daarop lieten de Predikanten hen tot zich komen, doch konden niets anders uit hen krijgen, dan dat zij hetzelfde geloof met de overige burgers aankleefden, en dat zij van den tijd hunner overkomst af geene andere godsdienst gekend, veelmin goedgekeurd hadden. Dit bevestigden zij mede door een onderteekend geschrift, waarin zij tevens alle ketterij, ook de Davidische, verwenschten (1). Doch een der Predikanten, driftiger dan de overigen, verwierp dat geschrift als valsch, en rustte niet, voordat de zaak eindelijk voor den Magistraat gebragt werd, hetgeen door twee leden van den Raad geschiedde.

---

(1) Deze schandelijke vrijheid, voegt BLESDIJK hierbij, om zoowel de waarheid te verloochenen als de onwaarheid voor te wenden, was eerst onlangs door eenige weinigen ingevoerd en vastgesteld. Want ofschoon zij er weinig zwarigheid in vonden aan de openbare godsdienstoefeningen der andere gemeenten deel te nemen, zoo was het hun toch nooit door den stichter der sekte veroorloofd, om de leer en zeden van DAVID, hunnen afgod, te verzaken of zelfs te vervloeken. — BLESDIJK had dit uitvoeriger ontvouwd in eene wederlegging van D. JORIS kleine Apologie, welk geschrift denkelijk verloren is.

Tot dus ver was dus alles nog in 't geheim behandeld, althans niet openbaar bekend gemaakt, hoezeer het niet uitblijven kon, dat allerlei geruchten in omloop kwamen. Het moet voorgevallen zijn in den winter van 1558—1559. Eindelijk echter brak de donkere onweêrsbui los, en kwam het tot een geregtelijk onderzoek. Het beknoptst wordt dit verhaald in eenen brief van Ds. JUNGIUS (misschien dien driftiger Predikant, boven vermeld), den 21 *Maart*, aan BULLINGERUS geschreven, en door OTTIUS, *Ann. Anabapt.* 1559. §. 4. medegedeeld: »DAVID JORIS had door zijne rijkdommen en goederen de menschen betooverd, om naar zijn vaderland en zijnen stand geen onderzoek te doen: tot dat eindelijk de Heer op eene wonderbare en slechts bij weinigen bekende wijze (1) aan mij en enkele anderen, genoegzaam duidelijke bewijzen van het bestaan dier sekte deed ter hand komen. —— Met ons weinigen hebben wij zeer zorgvuldig en lang overlegd, hoe men de dwalenden, die daarbij hunne Godslasteringen uiterst geheim houden, zou teregt brengen, of althans het verborgen kwaad in deszelfs voortgang stuiten kon. Op eene wonder-

(1) Met zulke vrome uitdrukkingen zijn wel eens allerlei schelmerijen bedekt. Maar ook uit de boven medegedeelde berigten van BLESDIJK laat zich niet met zekerheid opmaken, of het bij en na de eerste ontdekking der Davidische sekte eerlijk of oneerlijk toegegaan zij.

bare wijze is de zaak eenigen Raadsleden ter oore gekomen, wel niet met volkomene kennis, maar gedeeltelijk; en dezen hebben ze aan den ganschen Raad medegedeeld. Op den 12den dezer maand zijn dan alle die Nederduitschers uit de stad en van het land voor den Raad geroepen, en van het stadhuis naar de gevangenis gebragt, alwaar zij tot heden afgezonderd gehouden worden. Terzelfder tijd dat zij voor den Raad stonden, zijn hunne woningen en buitenplaatsen door afgezondenen onderzocht, en alle boeken opgehaald (1). Nu is het aan eenige Theologanten en Regtsgeleerden, nevens eenigen die de Hollandsche taal verstaan, opgedragen, om dezelve te onderzoeken." Den 7den *April* schreef dezelfde: »dat ook NIKOLAAS BLESDIJK, schoonzoon van D. JORIS, mede gevangen genomen was, en dat zij allen ontkenden, van eene godslasterlijke leer iets te weten." Eindelijk den 13den *April*: » De twee voornaamste gevangenen hebben bekend, dat het inderdaad D. JORIS geweest zij, en niet een JAN VAN BRUGGE; dat vele als zijne aanhangers den dood geleden hadden. Dat hij veroorloofd had, voor het uitwendige allerlei godsdienstige gevoelens aan te nemen. Vier Predikanten en twee Raadsleden zijn

---

(1) In de *Bazeler Historie* wordt nog berigt, dat tevens het welgelijkend *Portret* van D. JORIS mede opgehaald werd, en dat er oorspronkelijk elf mannen gevangen genomen waren.

gelast hen te ondervragen. Eenigen bekennen dat zij verleid zijn, anderen, dat zij noch die Artikels verstaan, noch geweten hebben dat hij D. JORIS was, anderen weder, dat hij tot aan zijnen dood zijne sekte voortgeplant hebbe."

Ik heb deze berigten in derzelver geheel medegedeeld, omdat ze ons den afloop der geschiedenis vrij duidelijk voorstellen, en onverdacht zijn. Overigens verwondere het niemand, dat die mannen zoo lang en zorgvuldig overlegden, hoe in dezen te handelen. Wij willen vertrouwen, dat het gedeeltelijk voortkwam uit groote belangstelling in de zaak van CHRISTUS en der Christelijke Gemeente. Daarbij bedenke men, dat het er hier op aankwam, om eene aanzienlijke en algemeen geëerde familie van de schandelijkste gevoelens te beschuldigen; en welk eenen uitgang de zaak nemen kon, daarvan getuigt de verbranding van SERVETUS te *Geneve*, zes jaren te voren!

Ook de Magistraat der stad ging met eene voorzigtigheid en naauwgezetheid te werk, die allen lof verdient, en in zulk eene gewigtige zaak wel vereischt werd. De tot onderzoek der boeken en geschriften benoemde Commissie trok uit dezelve eenige korte artikels uit, als de bijzondere gevoelens van D. JORIS behelzende, die ik, om den loop des verhaals niet te storen, later zal opgeven. Zij hadden hierbij eene, schoon niet geheel onmogelijke, echter zeer moeijelijke taak, daar de meesten de taal

slechts gebrekkig verstonden, en buitendien die geschriften een voorbeeld van dubbelzinnigheid en verwarring zijn. Doch de inlichtingen van JOANNES ACRONIUS, een' geboren Vries, en toenmaals als Professor in de Mathesis te Bazel aangesteld, die mede in de Commissie benoemd was, alsmede waarschijnlijk die van VAN BLESDIJK en van den vroeger vermelden huisknecht, zullen hen veel teregt geholpen hebben.

Daarbij hadden zij althans eenig gebruik van VAN BLESDIJKS opstellen, waarin deze gelijk vroeger gemeld is, zijne bedenkingen tegen de leer zijns schoonvaders ontwikkeld had. MOSHEIM (t. a. pl. p. 426) heeft eenen brief van zekeren HENDRIK VAN SCHOOR van *Roermond* medegedeeld, waarin deze uit een handschrift van BLESDIJK sommige wangevoelens van D. JORIS aan Ds. JUNGIUS overschrijft (1). Ook deze man kan van dienst geweest zijn bij het onderzoek der boeken (2). De Artikels, ten getale van *elf*,

(1) De brief heeft ten opschrift: *Domino Johanni Jungio*, *Pastori suo observando*, *Henricus a Schor*, *Ruremundensis*, *S. D. P.* — Dezelve is geteekend 3 *April* 1559, derhalve toen BLESDIJK nog afwezig was. Uit sommige uitdrukkingen op pag. 428, zoude men haast opmaken, dat deze VAN SCHOOR ook tot de *David-Joristen* behoord had. Doch het laatste gedeelte des briefs is blijkbaar verminkt.

(2) Ik merk dit alles aan, omdat de verdedigers van D. JORIS het willen doen voorkomen, alsof dat onderzoek zonder kennis zelfs der Nederlandsche taal had plaats gehad, en dus niet het minste geloof verdient.

waren van den volgenden inhoud (1):

1. » Alle leere, tot hiertoe van God door de Profeten, ja door JEZUS CHRISTUS, en Deszelfs heilige Apostelen en Discipelen gegeven, is gebrekkig, onvolkomen en onnut om de ware en volkomene zaligheid te verkrijgen, en alleen te dien einde gegeven, om de menschen gelijk als kinderen en jongelingen in tucht en eerbaarheid te houden tot op dezen tijd. Maar mijne (D. JORIS) leer is volkomen en krachtig, om alle menschen die haar aannemen zalig te maken.

2. Verder zegt hij, dat hij de ware CHRISTUS en MESSIAS zij, de geliefde Zoon des Vaders in denwelken Hij een welgevallen heeft, geboren niet uit den vleesche, maar uit den Heiligen Geest en den Geest van CHRISTUS JEZUS; welke Geest van CHRISTUS, toen Hij naar het vleesch vernietigd was, van den Vader op eene plaats allen heiligen onbekend, ware bewaard, tot op dezen tijd, maar nu aan D. JORIS geheel en al gegeven, en zijner ziele ingestort.

3. Daarom ware hij (het), die het huis Davids, en de ware (kinderen) Levi — namelijk diegenen welke zijne leer aannamen en hem volgden — mitsgaders den waren Tabernakel Gods in den geest weder herstellen

(1) Men vindt dezelve in de *Bazeler Historie*, pag. 22 verv. WIGANDUS, pag. 542 sq. STOLTERFOHT, pag. 110 verv. G. ARNOLD, bl. 571; alwaar een *David-Jorist* dezelve uitvoerig toelicht, ze ten deele ontkennende, ten deele verdedigende. Opmerkelijk is het, dat in dezelve geenszins de boven vermelde opgave van H. VAN SCHOOR gevolgd is, zoodat de Commissie wel naar eigen inzigt schijnt te werk gegaan te zijn; terwijl ik toch ook niet zien kan, dat zij D. JORIS leer in een hatelijker licht voorstellen.

zou; niet met kruis en lijden, gelijk die vorige CHRISTUS had gedaan, maar in louter zachtmoedigheid, en met de liefde en genade des Geestes CHRISTI, die hem van den Vader gegeven was.

4. Dat hij magt had, zalig te maken of te verdoemen, de zonde te vergeven of te behouden; hij ware het daarom die in den jongsten dag de gansche wereld rigten zoude.

5. CHRISTUS JEZUS ware daarom van den Vader gezonden en in het vleesch verschenen, om met Zijne leer en de cerimoniën der H. Sacramenten de menschen die voor de volkomene leer nog niet geschikt waren, in tucht te behouden, tot dat D. JORIS kwame, die de volkome en krachtige leer voor den dag zou brengen, om de menschen volkomen te maken en hen met alle erkentenis Gods en Zijns zoons DAVID JORIS te vervullen.

6. Maar dit zoude nu niet op eene menschelijke en grove wijze geschieden, gelijk weleer door CHRISTUS JEZUS; maar door den Geest en in eene verborgene gestalte, welke niemand begrijpen kon, dan die, welke DAVID JORIS geloofden en zijn gebod opvolgden.

7. Om zulks te beweeren, misbruikte hij eenige plaatsen en getuigenissen der Heilige Schrift (gelijk in al zijne stellingen) als of CHRISTUS en de Apostelen in de aangehaalde plaatsen niet op zich zelven en alle tijden der Kerk, maar op de toekomst van D. JORIS gedoeld hadden.

8. Hij redeneert en besluit dan alzoo: ware de leer van CHRISTUS en de Apostelen de ware en volkomene leer geweest, dan had ook de Kerk, die zij door de-

zelve opgerigt hebben, moeten blijven bestaan, en niet weder afgebroken worden. Want tegen de ware Kerk vermogen (gelijk CHRISTUS JEZUS zelve spreekt) de poorten der Helle niets. Maar nu is het blijkbaar, dat de Antichrist der Apostelen leere en gebouw van den grond af uitgeroeid heeft, gelijk zulks (zegt hij) zich in het Pausdom duidelijk vertoont. Daaruit meent hij, blijkt het duidelijk, dat der Apostelen leer en gebouw vergeefsch en onvolkomen geweest was, maar dat volkomen waren de leer en het gebouw, die D. JORIS oprigten en voortbrengen zoude.

9. Hij zegt ook dat hij veel meer en hooger is dan JOANNES de Dooper en alle Heiligen, die voor hem geweest zijn. Want de kleinste in het Koningrijk Gods is meer dan JOANNES, gelijk CHRISTUS zegt: » Onder allen die » van vrouwen geboren zijn is niemand meerder dan JOAN» NES de Dooper, maar de kleinste in het Koninkrijk » Gods is meer dan hij, enz." Dit nu ware hij DAVID JORIS, want zijn rijk ware een Hemelsch en volkomen rijk. — Hieruit besluit hij verder, dat hij niet alleen meer is dan JOANNES maar ook dan CHRISTUS zelf; want Die is uit het vleesch geboren, maar hij ware uit den Heiligen Geest hemelsch geboren, en tot eenen CHRISTUS gezalfd.

10. Hij leert ook: alle zonden tegen den Vader en den Zoón worden kwijtgescholden en vergeven (zoo als CHRISTUS zelf betuigt) maar de zonde tegen den Heiligen Geest, dat is, tegen D. JORIS begaan, wordt nooit vergeven, noch in deze, noch in de toekomende wereld. Waaruit genoegzaam blijkt, zegt hij, dat hij meerder en hooger is dan CHRISTUS.

11. Dat de echte-stand vrij, en niemand aan ééne vrouw gebonden ware; als ook dat de voortteeling van kinderen gemeen zij onder degenen, die door D. JORIS geest wedergeboren zijn.

Nadat de Regering deze Artikels ontvangen had, werd de verdere behandeling der zaak opgedragen aan een Collegie van 7 Heeren, die gewoonlijk *de Zevene* genoemd en *met de halszaken belast waren.* Dezen deden dan nader onderzoek bij de gevangenen. Langzamerhand kwamen zij tot de bekentenis, dat zij hunnen vader wel als D. JORIS kenden; maar dat deszelfs leer van die, welke te Bazel beleden en aangenomen was, zou verschillen, hadden zij nooit bemerkt, de artikels, hun voorgehouden, verwierpen en vervloekten zij als dwalend en kettersch. — Daar tevens eenigen de begeerte om nader onderwijs in de zuivere Christelijke leer te kennen gegeven hadden, zoo werden eenige Predikanten verzocht, om hun geloof te onderzoeken, en hen te onderrigten. Dezen deden dit (volgens de *Bazeler Historie* met alle zachtmoedigheid), zoowel bij de mannen in de gevangenis, als bij vrouwen aan de huizen. — De uitkomst was op nieuw, dat allen beleden, zich met de leer der Bazeler Hervormden van ganscher harte te vereenigen.

Ondertusschen kwamen onder het volk, gelijk het gaat, allerlei wonderlijke geruchten in omloop, dat men een kalf of geit of iets anders in de kist gelegd en begraven, maar het lijk van D. JORIS ingebal-

semd had, en het nu in 't geheim Goddelijk vereerde. De Regering was dan wel genoodzaakt om voort te gaan. Zij gaf derhalve de uitgetrokkene artikels over aan de Theologische en Regtsgeleerde Faculteit der Akademie, en verlangde haar oordeel over dezelve, alsmede haar gevoelen, hoe te handelen, zoowel ten opzigte van het Hoofd, als de aanhangers dier sekte. Het antwoord was hoofdzakelijk: »Dat deze Artikelen waren tegen het hei- »lig Christelijk geloof, en de allerheiligste Schrift, »zeer verderfelijk en schadelijk, misdadig tegen de »hooge majesteit Gods en Zijns Zoons JESU CHRISTI, »en alzoo in geenen Christelijken Staat te dragen »noch te lijden, maar als godslasterlijk uit te roei- »jen en te verdoemen (1)" Dit besluit werd genomen den 26sten April.

Gelukkiglijk was de Magistraat meer zacht en menschlievend dan gestreng en blind ijverend. Men nam in aanmerking, dat sommigen der gevangenen D. JORIS leer nooit regt gekend hadden, de ande-

(1) Zoo berigt kortelijk de *Bazeler Historie*, pag. 14. Bij MOSHEIM t. a. pl. p. 431—444. worden de twee antwoorden dier Vergadering woordelijk medegedeeld uit het stedelijk Archief. Zij oordeelen en betoogen met grooten omhaal, dat aan het lijk dezelfde straf moet geoefend worden als aan den ketter, indien hij nog leefde, zou geschied zijn, namelijk *verbranding*. En alle de goederen behoorden geconfisceerd te worden. De aanhangers echter, ingeval zij zich opregtelijk bekeerden, konden in genade aangenomen worden.

ren van dezelve afstonden, en allen haar als kettersch verwierpen. Alzoo werd besloten hen in vrijheid te stellen, onder eenige voorwaarden, met name, dat zij geene gemeenschap met de Nederlandsche *D.-Joristen* onderhouden, deze leer nooit meer voorstaan, en op een' nader te bepalen tijd dezelve openlijk in de Kerk te Bazel verwerpen, en die welke daar geleerd werd, belijden zouden. Na deze beloften onder eede gedaan te hebben, werden zij den 11den Mei ontslagen. Zij bragten er alzoo gelukkig het leven af (1).

Twee dagen daarna (13 Mei) werd het bloedgeregt over D. Joris zelven gehouden. Hij en zijne boeken werden voor godslasterlijk verklaard, en ten vure gedoemd; het lijk daarna opgegraven, en nevens zijne beeldtenis en zijne geschriften op eenen houtstapel verbrand, ten aanschouwen eener overgroote volksmenigte. Een schouwspel, voor het ruwe volk zeker vermakelijk, en ook misschien eene heilzame afleiding, waardoor voorgekomen werd, dat zij niet tegen de overgeblevene familie woedden; maar voor onze denkwijze geheel vreemd, en waarvan de betamelijkheid ook betwijfeld mag worden.

---

(1) De *David-Jorist* bij G. Arnold, pag. 542. beweert, dat de *Predikanten* den bittersten haat aan den dag legden, en gaarne gezien zouden hebben, dat zij allen met den dood gestraft waren. Ik heb daarvan geene bewijzen gevonden, hoewel de zaak zoo vreemd niet zijn zou. Men late deze zware beschuldiging dan liever in het midden.

Kort daarna, den 6den Junij, had de wederopneming der *D.-Joristen* in de Hervormde Gemeente van Bazel, in de Groote Munsterkerk aldaar plaats (1). Het geschiedde met groote plegtigheid, terwijl de kerk opgepropt met menschen was. Al de aanhangers der sekte, mannen en vrouwen, ten getale van 30, waren tegenwoordig. De oudste Predikant, G. SULZER hield eerst eene leerrede. Daarna klom hij van den predikstoel af, stond voor de Nachtmaalstafel, en riep hen daar allen met name op om voor te staan. Hij vermaande de gansche Gemeente tot het gebed. Nadat dit verrigt was, las hij de vroeger vermelde 11 Artikelen voor, opdat voor allen de grond der zaak blijken mogt. Hij vermaande hierop de *D.-Joristen* ernstig, dat zij toezien mogten om niets tegen hun geweten te zeggen uit vrees voor de menschen, maar te bedenken, dat zij hier voor den overal tegenwoordigen God en de Gemeente getuigenis zouden afleggen. Nadat hij nu gevraagd had, of zij het voorgelezene wel hadden verstaan, en wat zij daarvan dachten, antwoordde ieder afzonderlijk, dat zij die leer volkomen afkeurden en verwierpen. Eenige van hen zeiden, dat zij dezelve reeds voorlang als geheel dwalend verworpen hadden. — Vervolgens hield de Predi-

(1) De plegtigheid is uitvoerig beschreven in de *Bazeler Historie*, pag. 20 verv. en alzoo herhaald bij J. STOLTERFOHT, pag. 106 verv. en in 't kort bij WIGANDUS, pag. 548.

kant hun de Artikelen des Christelijken Geloofs, volgens de bekende (zoogenoemde) Apostolische Geloofsbelijdenis, voor, telkens met tegenstelling der Davidische dwalingen; en vraagde, of zij zich daarmede, gelijk ook met den vorm der Kerkelijke inrigtingen te Bazel, vereenigden? Ook hierbij herhaalde hij, eer zij antwoordden, de vermaning, dat zij toch niets anders beleden, dan zij in hun hart geloofden. Want, voegde hij er bij, *met het hart gelooft men ter regtvaardigheid*, en dan *belijdt men met den mond ter zaligheid.* Indien iemand derhalve nog eenige bedenking had, dan mogt men die openbaren, en hij zou dezelve oplossen. Toen antwoordde een van hen, en zeide: dit zijn de regte hoofdstukken der ware en zuivere leer, die ik niet alleen met den mond, maar ook van ganscher harte belijde; ik geloof ook, dat ik met dit geloof zalig zal worden. De anderen stemden hiermede in; en een uit hen voegde er bij: »wie dit niet gelooft, »die is geen Christen." — »Nu gij de godlooze leer verworpen en de waarheid beleden hebt, sprak hierop de Predikant, zoo is er nog iets overig. Gij weet, hoe gij onze en andere Christelijke Gemeenten geërgerd hebt. Wilt gij deswege God door JEZUS CHRISTUS om vergeving bidden, en ook van deze Gemeente vergiffenis verzoeken?" Toen vielen zij allen op de knieën, en een uit hen bad toen in den naam van allen, terwijl de anderen met gebaarden en enkele woorden toonden met hem in te

stemmen. De Predikant verklaarde hen hierop voor op- en aangenomen, vermaande ze tot standvastigheid en opregtheid in de afgelegde belijdenis, bad hun de genade van God en JEZUS CHRISTUS toe, hield hun voor, hoe zij Gode, der Regering en der Gemeente dank schuldig waren, en zich nu te bevlijtigen hadden, om in deze genade bevestigd te worden. »En dewijl men, zoo besloot hij, tot hiertoe in u opgemerkt heeft, liefde tot stilheid en vrede, goedwilligheid jegens de armen, matigheid in spijs en drank, afkeer van Godslasterlijke of ontuchtige redenen, zoo ziet toe, dit nu vervolgens ook te betrachten, gelijk zulks den Christenen betaamt. Met één woord, bevlijtigt u, om naar geest, ziel en ligchaam onstraffelijk bewaard te worden tot op den dag der toekomst van CHRISTUS! Want alzoo zal de geledene schade door reinheid des levens spoedig en krachtig hersteld worden." — Eindelijk vermaande hij de gansche Gemeente, om het gehoorde wel ter harte te nemen, zich zelve voor verleiding en afval te wachten, jegens deze gevallenen maar opgerigten niet harder te willen zijn, maar hen als Broeders te beschouwen, en den welstand en bloei der Christelijke Gemeente ernstig te bedenken. — Het komt mij voor, dat SULZER de zaak op eene gepaste, indrukmakende en stichtelijke wijze behandeld heeft. Echter doet een verkeerd beginsel altijd kwaad: en dat was het hier, dat de Overheid meende voor de regtzinnigheid te

moeten waken, en Ketters te regt ten vure te doemen. Een uitvloeisel daarvan was, dat de volstandige aanhangers van D. JORIS naderhand zeiden: die te *Bazel* waren door schrik tot herroeping gedwongen; en dat ook inderdaad de opregtheid dier afzweering en nieuwe belijdenis twijfelachtig is. Buitendien was het ook onregt, de menschen wegens godsdienstige gevoelens in de gevangenis te werpen. Maar door die plegtige handeling, en de verdere bemoeijing van Christelijk gezinde Predikanten werd te weeg gebragt, dat het *Davidianisme* te *Bazel* voor goed geknakt werd, en de enkelen, die hetzelve in 't geheim bleven aankleven, langzamerhand uit de stad wegtrokken. Indien het *een werk uit God* geweest ware, dan zou het in de verdrukking wel beter stand gehouden hebben.

BIJVOEGSELEN

TOT DE

LEVENSBESCHRIJVING

VAN

DAVID JORIS;

DOOR

A. M. CRAMER,

Doopsgezind Predikant te Middelburg en Vlissingen.

(Uit het *Nederl. Archief voor Kerkel. Gesch.* D. VI.)

VOORBERIGT.

Bij de in het vorig Deel des *Archiefs* gegevene *Levensbeschrijving* van DAVID JORIS volgt hier nog een en ander bijvoegsel, betreffende zijne *Schriften*, zijne *Leer*, en zijnen lateren *Aanhang*. Voor de volledige kennis van den beruchten man schenen deze bijvoegselen mij noodig te zijn. Voor 't overige: dat ik hier en daar, vooral op het laatst, eene hooge ingenomenheid met het bijzonder Kerkgenootschap, waartoe ik behoor, heb laten doorblinken, zal vertrouw ik wel verontschuldiging vinden, indien het misschien in een algemeen wetenschappelijk Tijdschrift verontschuldiging mogt behoeven. Niemand toch wordt daardoor beleedigd. Maar mogt iemand misschien in eene of andere uitdrukking eene toespeling meenen te vinden op de onlangs in het Doopsgezinde Kerkgenootschap ontstane geschillen over de regte Doopsgezinde leer, die wete, dat dit alles reeds te voren geheel afgeschreven was, en ik er, te dezen opzigte althans, zelfs geen woord in veranderd heb.

Middelburg, Mei 1844.

A. M. CRAMER.

I.

Schriften van DAVID JORIS.

Alvorens van DAVID JORIS *gevoelens* en *leerstellingen* te spreken, komt mij noodzakelijk voor, zijne *Schriften* nader te doen kennen. Grootendeels zijn dezelve nog wel aanwezig, althans een aanmerkelijk getal daarvan heb ik gezien. Nergens echter vond ik ze volledig opgegeven. Eene lijst van 52 geschriften heeft D. V. COORNHERT aan het hoofd gesteld van zijn tegenschrift: *Klein-Munster* (COORNHERT's *Werken*, III. bl. 26. b.). Eene andere lijst van 31 stukken noemt G. ARNOLD, bl. 543 verv. Hij voegt er bij, dat dezelve óf met zekerheid, óf met waarschijnlijkheid aan D. JORIS worden toegeschreven, terwijl ze alle zonder aanwijzing van naam, plaats of tijd gedrukt zijn. Andere schriften weder worden door den *D. Jorist* bij G. ARNOLD genoemd. Een aantal haalt U. EMMIUS in zijne beide tegenschriften aan. Enkele worden ook in BLESDIJK's *Leven van D. J.* genoemd; terwijl hij eenen Catalogus van al deszelfs Schriften had ge-

maakt (1), doch die denkelijk verloren is. Wijlen B. CUPERUS bezat eene verzameling van drie deelen in kl. 8vo, behelzende 40 kleine stukjes, waarschijnlijk allen, of althans grootendeels, van D. J., en thans op de Bibliotheek bij de Doopsgezinde Kerk te Amsterdam berustende. Ik zal deze verzameling aanhalen onder den titel: *Kleine Schriften*, I. II. III., hoezeer ze, blijkens den zeer verschillenden druk niet te zamen uitgegeven, maar slechts bijeen gebonden zijn. — Van eigenlijke verzamelingen heb ik gezien een deeltje in kl. 8vo van 1614, bevattende 17 stukken; een ander van 1616, bevattende 12 stukken; en een derde van hetzelfde jaar, bevattende 5 of 6 stukken. Ik zal deze drie Verzamelingen onderscheiden door de namen: *Bundel van 1614*, *Bundel van 1616. I. en II.* De plaats der uitgave is op geenen der titels genoemd, veel minder de naam van D. JORIS; maar het is bij mij althans niet twijfelachtig, dat het geschriften van hem zijn (2).

Ik wil eerst eene zooveel mogelijk volledige lijst van die schriften opgeven, met enkele aanwijzingen, waar men ze vermeld of aangehaald vindt; en ze

(1) BLESD. p. 174. Cf. pag. 60.

(2) Op de Bibliotheek te Halle zijn 26 schriften, in 4to gedrukt. Uitvoerig handelt van dezelve: BAUMGARTEN, *Hallische Bibliothek*, Halle 1750. V. p. 262, 305—329. — ADELUNG, *Gesch. der menschlichen Narrheit*, zou 88 geschriften van D. J. opgenoemd hebben, III. p. 389 verv.

dan, naar derzelver aard, inhoud en stijl eenigermate karakterizeren.

A. *Met aanwijzing van jaartal:*

N°.	Jaar.	
1.	1535.	Van die heerlijke Goddelijke ordeninge. *Verblijd u gij Hemelen.* In den Bundel van 1614. bl. 72. Uit den inhoud (overspannen, onbestemde bespiegelingen) te oordeelen, kan het jaartal wel regt zijn.
2.	1536.	Geschrift over de Vredehandeling te Bockholt.
3.	1539.	Die acht zaligheden. Emanuel, *in den naam mijns Heeren.* Bund. 1616. I. bl. 1. BLESD. p. 16 sq.
4.	——	Uitroeping van des Bruidegoms komst. *Ziet op de bergen.* Ald. bl. 125.
5.	1540.	Ontschuldiging aan Gravin ANNA, hier en daar de *kleine* Ontschuldiging genoemd. Is door ARNOLD geheel overgenomen, bl. 550 verv. BLESDIJK had daartegen eene wederlegging geschreven, BLESD. p. 186.
6.	1541.	Boekje van den Echten Staat. BLESD. p. 32. p. 25. ARN. bl. 582. U. E. *Geest*, bl. 247, 272.
7.	1542.	*Jan.* Uitten monde stemmelijk gesproken: Nemet waar . . . Och hoe is de mensch zoo ligtvaardig. *Kl. Schriften* II. COORNH. N°. 35.
8.	——	*Oct.* Van de groetinge: » *genade en vrede!*" wie ze heeft, toebrengt, enz. *Kl. Schr.* II.
9.	——	Profetie, of boek der Volmaaktheid. BLESD. p. 24. Een der uitvoerigste en voornaamste geschriften.
10.	——	Eene zeer goede vermaning. ARN. bl. 575. Den boeke Profetie bijgevoegd. U. E. *Geest*, bl. 109. 111.

N°.	Jaar.	
11.	1542.	*Wonderboek*, eerste uitgave. — Vooraf (1541) eene uitvoerige aankondiging daarvan, BLESD, pag. 126.
12.	1543.	*Maart.* Goede vermaning aan alle godvreezende herten des geloofs. *Kl. Schr.* II. Ook Bundel 1616. I. bl. 72.
13.	——	Clare berigtinge, hoe de mensch tot God gebragt wordt. *Alle menschen zijn (dat gij 't weet).* Bundel 1614. bl. 97.
14.	——	Van dat voorgaan en navolgen moet. Ald. bl. 142.
15.	1544.	26 *Maij.* Antwoord aan J. à LASCO, 30 bladen. ARNOLD, bl. 544.
16.	——	*Aug.* Van dat geregte ware Sion en Jeruzalem. Bundel 1614. bl. 122.
17.	——	Van de ongeregte en geregte Predikanten. Ald. bl. 155.
18.	——	20 *Oct.* Ernstige klagte over bloeddorstige medegenooten van Belial wegens 't Kettervervolgen. 32 bladen. ARN. p. 543. COORNH. N°. 14?
19.	——	Leringe en vermaninge met bekwame gelijkenissen. Bundel 1616. I. bl. 157.
20.	1545.	Van de vreemde tongen en talen der menschen. 11 bladen. ARN. p. 545. COORNH. N°. 37.
21.	——	Hoe een Christen zichzelven doorbreken en in Christo vlieten moet. Bundel. 1614. bl. 193.
22.	1546.	4 *Maij.* Siet ik bevinde in God. Bundel 1616. I. bl. 154.
23.	——	*Sept.* Hartelijke waarschouwinge. *Kl. Schr.* II. Ook Bundel 1616. I. bl. 133.
24.	1547.	*Febr.* Reden, hoe zich eener in 't lezen (der H. Schrift), en op zijnen inwendigen weg hebben zal. *Kl. Schr.* II. Bundel 1614. bl. 187.

N° Jaar.

25. 1547. *Julij*. Droevig beklag over der menschen verderfenis. *Kl. Schr.* II. U. E. *Geest*, bl. 119.

26. —— *Sept.* Van die mensche en zijn geregtigheid, Vraghe en Antwoorde. *Kl. Schr.* II. COORNH. N. 24. Bundel 1616. I. bl. 144.

27. —— Twistredenen tusschen Pasquillus en Religiosus, over den grond van de Goddelijke Religie. 15 bladen. ARN. bl. 545.

28. 1548. 3 *Maart.* Bescheidelijk Onderrigt, dat de vreeze voor verleiding schadelijk en hinderlijk is. Bundel 1614. bl. 26. (1).

29. —— Gesprek tusschen een God-, Bijbel- en Kunstgeleerde, van de waarheid in Christus, en de regte gemeente. 39 bladen. ARN. bl. 543.

30. 1549. 28 *Maij.* Christelijke Zendbrieven. ARNOLD, bl. 543. stelt ze in dit jaar: MOSHEIM (t. a. pl. bl. 421) die den woordelijken titel opgeeft, zegt dat het 3 sterke deelen in 4to zijn, zonder jaarmerk of plaats van druk; maar de medegedeelde brief is van 1 Julij 1553. Misschien heeft ARNOLD slechts een eerste deel gezien.

31. —— Waarschuwing voor het bedrog der goeddunkendheid. Bundel 1614. bl. 92.

32. 1550. 1 *Sept.* Troostelijk vreugdenwoord en levendig verstand van de Goddelijke kennis. 30 bladen. ARN. bl. 545.

33. —— Verborgene wijsheid Gods, nevens den geheimen grond van den nieuwen en ouden mensch. ARN. bl. 544.

---

(1) Geschreven aan aanhangers, die hij alleen bij gerucht kende. Hij verzocht dan ook berigt, hoe zij over dit zijn schrijven dachten. Zie het Slot, bl. 43.

N°.	Jaar.	
34.	——	Warninge voor Sathan, Belial enz. Bündel 1614. bl. 87.
35.	1551.	Vermeerderde uitgave van het *Wonderboek*. U. E. *Geest*, bl. 266.
36.	——	*Maij*. Waarschouwing voor den dag des Heeren. 8 bladen. ARN. bl. 545. COORNH. N°. 52.
37.	——	*Maij*. Hartelijke wensch, dat de waarheid voor de Schriftwijzen verborgen, aangenomen worde. ARN. bl. 546.
38.	——	*Sept*. Onderwijs van tweederlei schaamte, en van de regte offerhande. *Kl. Schr.* III.
39.	——	*Nov*. Zamenspraak van de Hemelsche Philosofie. 30 bladen. ARN. bl. 546.
40.	——	Van de regte ware liefde. *Kl. Schr.* III. Van der liefden schoonheid. U. E. *Geest*, bl. 116.
41.	——	Ontdekking van die rein van harte zijn. *Kl. Schr.* III.
42.	1552.	*Julij*. Verklaring van de Natuur, door God zuiver geschapen, en nu boosaardig en verdorven. 16 bladen. ARN. bl. 545.
43.	——	*Aug*. Ernstige ijverende Reden, tot troost of bestraffing. 32 bladen. ARN. bl. 546.
44.	——	Beschrijving van veelderlei zonden. *Kleine Schriften*, III.
45.	——	Trouhertige vermaning, dat niemand Gods Woord mag meesteren. *Kl. Schr.* III.
46.	——	*Dec*. Trouwhartige vermaning, allen Liefhebberen der Waarheid. Bundel 1614. bl. 44.
47.	——	Een zwaarmoedig inzien en schriftlijke ernstlijke vermaning over den Stouten. Bundel 16'4. bl. 14.
48.	1553.	14 *Jan*. Traktaat van Gods geest en liefde, en Reden met den verloren mensch. 100

N°. Jaar.

bladen. ARN. bl. 543. U. E. *Geest*, bl. 124, 173.

49. 1553. Wat werk God aan ons bevordert. Bundel 1614. bl. 170.

50. 1554. *April.* Krachtige reden, hartelijke lering en vermaning tot aanneming der Goddelijke waarheid. 16 bladen. ARN. bl. 546.

51. —— 7 *Oct.* Wie van allen geloofwaardigst t' achten zij onder de oneenigen in geloofszaken. *Kleine Schriften* III.

52. —— Waarschouwing aan Regenten, om niemand om 't geloof te vervolgen. 35 bl. ARN. bl. 544.

53. —— Wat de *Wet* is? 57 bladen. ARN. bl. 545.

54. —— Beklag over den verloren tijd. *Kl. Schr.* III.

55. 1555. 2 *Aug.* Stemmelijke aandachtige Reden: *Wat wonderbaerlijker weder is dat!* Bundel 1614. bl. 51.

56. —— *Aug.* Zamenspraak, dat de zaligheid niet in letterlijke wetenschap bestaat, maar in kracht des geloofs. 32 bladen. ARN. bl. 545.

57. —— Onderwijs dat Gods Woord dadelijk door 't geloof moet bewezen zijn. *Kl. Schr.* III.

58. 1556. 19 *Jan.* Onderzoek of men in Gods vriendschap of vijandschap staat. *Kl. Schr.* III.

59. —— *Jan.* Verklaring van eenige woorden, als *God*, *Almagtig*, *Vader*, *Zoon* enz. 42 bladen. ARN. bl. 543.

60. —— *Jan.* Blindheid dezer wereld, die Kunst Philosophia; en waarom geleerdheid schadelijk zij. 26 bladen. ARN. bl. 544. COORNH. N°. 9?

61. —— *Maart.* Antwoord opte vrage *Scipionis N.* of menschen wijsheid of geleerdheid noodig is om de Schrift te verstaan. 19 bladen. ARN. bl. 544. COORNH. N°. 5.

N°.	Jaar.	
62.	1556.	*Aug.* Bewoordelijke leringe, om tot den Rijke Gods bewust te maken. *Kl. Schr.* III. — Door zijnen dood afgebroken, gelijk aan het einde aangeteekend is.

B. *Zonder aanwijzing van jaartal:*

Kleine Schriften, Deel I.

N°.

63. Die eerste zullen die leste, die leste die eerste zijn. Coornh. N°. 16.
64. Tweespraak tusschen Man en Wijf; waarachter eene Klaagreden; den ganschen dag gevoel. Coornh. N°. 39.
65. Die ellendige mensch mit sijnen goeden Engel. Coornh. N°. 26.
66. Een aandachtige betrachting, om den mensch — totten H. Verstande in te voeren. Coornh. N°. 7.
67. Eene onderscheidenlijke berigtinge van 't regte Goed- en Kwaaddoen. Coornh. N°. 8.
68. Van 't regte voetwasschen, en 't leven voor een ander te laten. Coornh. N°. 49.
69. Berichtinge, wie zijn huis op 't zand, oder eenen felsen bouwende wert bevonden. Coornh. N°. 11.
70. Alle goetwillige harten salicheit. Coornh. N°. 3.
71. Waarschouwing tot alle geloovigen dat zij zich tot stilheid begeven. Coornh. N°. 47.
72. Nemet waar. Coornh. N°. 27.

Deel II.

73. Van 't gebruik der spijzen, en van 's menschen dagelijkschen handel.

N°.

74. Neemt waar mijn kinderen, wildij niet gelogen uitkomen. COORNH. N°. 29?

75. Korte vermanende waarschuwing aan allen die de waarheid liefhebben.

76. Klagelijk gebed eens bekommerden menschen en Goddelijk antwoord. COORNH. N°. 18. (Een Klagel. gebed met velerhande vragen. U. E. *Geest*, bl. 121, 166).

77. Van 't Geloof, een heilig wakker vermaan. COORNH. N°. 19. Bundel 1616. II. bl. 1.

78. Bewijsreden bij wien 't geloof is. COORNH. N°. 12. (Kenteekenen des regten waren geloofs, U. E. *Geest*, bl. 116, 159, 207).

79. Van de regte Gemeente Christi. COORNH. N°. 20. BLESD. p. 36.

80. Een der Paradijsscher rivieren. COORNH. N°. 32.

Deel III.

81. Dialogus tusschen PETER en JAN. COORNH. N°. 38. ARN. bl. 545. 20 bladen (in dezen druk 25).

82. Samenspraak tusschen Martha en Magdalena.

83. Neemt waar mijn kinderen. Vermaning tot de gemeenschap Gods. COORNH. N°. 29?

84. Wat *arm van geest* zij. Tegen *Loy Schaliedekkers* grond.

85. Antwoord en berigt, waarom hij zich zoo lang verborgen gehouden heeft.

In de Verzameling uitgekomen in het jaar 1614 bevinden zich nog zonder aanwijzing van jaartal:

86. Verklaring des 7den Capittels aan de Romeinen. bladz. 1.

N°.

87. Van dat voorgaan en navolgen moet, bl. 142. (Dit is in 1543 geschreven).
88. Wie ooren heeft om te hooren. bl. 166.
89. Van Almagtigheid, Geregtigheid, Barmhartigheid. bl. 181.

In de eerste Verzameling van 1616. (Bundel I):

90. Des Hemelschen Ehestands beginsel of trouwinge. Geschreven tot den Wijzen, namelijk den Kleinen, enz. bl. 24.
91. Dat einde komt, dat einde komt. bl. 60.
92. Siet dat woord wordt in mij nog meerder. bl. 70.
93. Van den geest en gave der ootmoedigheid. bl. 89.
94. Zalige leringe voor hongerige bekommerde zielen. bl. 111. (Misschien vroeg geschreven, gelijk het daarop volgende stuk dat van 1539 is. N°. 4).

In de tweede Verzameling van 1616. (Bundel II).

95. Hoort die stemme des Heeren. bl. 25.
96. Een goede vermaning tot allen die zich Christi beroemen. bl. 31.
97. Een sterke eeuwiglevende Woord. bl. 37. (Staat achter in het Register niet vermeld.)
98. Eene vermaning des hoogen Heiligen Geestes. bl. 40.
99. Traktaat: Wat het woord *Duivel* zij enz. »Het woord des Levens is mij geopenbaard."

Nog zonder jaargetal, in de lijst bij G. ARNOLD, bl. 543 verv.

100. Verklaring van de Schepping. (Is het grootste van allen, naast het *Wonderboek*). U. E. *Geest.* bl. 173, 108, 124.

No.

101. Reden en Zamenspraak tusschen twee broeders A. en O. 12 bladen.
102. Bewijs waarnaar iemand zich roemen kan den regten geest te hebben; en dat de geschrevene Schrift naar de letter alleen zonder kracht is. 37 bladen.
103. Aanwijzing van de wederbrenghinghe des menschen, en van den . . . aard van Lucifer. 32 bl.
104. Vermaning tot spoedige betering. Voor goedwilligen. 13 bladen.
105. Goddelijk antwoord, of men meer leringen en beter berigt, dan in de H. Schrift, noodig heeft. 8 bl. (Zamenspraak tusschen P. en J. Zie boven No. 81).
106. Spreuken der kennis na de Hemelsche waarheid. 156 bladen.
107. Aard en kracht des geloofs, en hoe geloovigen zich in krijgsnood moeten houden. 9 bladen.
108. Reden van zijne zending. Met scheldwoorden.

Door den D.-Jorist bij ARNOLD, D. II. worden, behalve sommige reeds bekende, nog genoemd (bl. 574—582):

109. Catechesis. bl. 576. Denkelijk hetzelfde als: » D. J. gedrukt Handboekje," bl. 578. Dit schijnt ook nog al van eenigen omvang geweest te zijn.
110. Groote Ontschuldiging, bl. 581. Zie ook U. E. *Geest*, bl. 267, 245, 255, 259. Zie boven No. 5.

Wegens het herdrukken van D. Js. Schriften heb ik alleen nog het volgende gevonden:

1608. Zouden D. Js. Schriften te Gouda herdrukt worden, BLEISWIJK, *Beschr. der stad Delft*, bl. 768.

1610. Was althans het stuk: » Ziet op de bergen" (N°. 4) herdrukt. Zie Trakt.: Wat het woord Duivel zij" (N°. 99). bl. 9. b.

1614, 1616. Onderscheidene Verzamelingen herdrukt; op den titel van Bundel II staat: » *Andermaal* herdrukt," 't geen echter ook wel onjuist uitgedrukt kan zijn.

1626. Waren er weder geschriften van D. J. herdrukt, en in het Holsteinsche in omloop, volgens geschrevene aanteekeningen van Pastoor MOLDENIT (1).

Overzien wij nu de lijst dezer schriften, dan valt wel dadelijk in het oog, dat D. JORIS een vruchtbare Schrijver genoemd mag worden. Een aantal derzelve moge van geringen omvang zijn, daar zijn er ook van 100—150 bladen (200—300 bladzijden). Het *Wonderboek* alleen is een matige Folio, en naast hetzelve waren het *boek der Scheppenisse*, en de *Zendbrieven* vrij uitgebreid. In 't geheel was er in den tijd der Hervorming, vooral hier te lande een groote rijkdom van schriften, zoodat het mij somtijds wel voorkomt, dat er toen van Godsdienstigen aard niet minder uitkwam dan heden ten dage. Vooral tegen het laatst van zijn leven schijnt hij veel geschreven te hebben. Uit den aard der omstandigheden vloeide dit vrij natuurlijk voort, daar hij van zijnen aanhang afgezonderd, ja ver verwijderd, levende, hen door schrift moest toespreken. Daarin

(1) Zie voorts hier achter *Bylage* C.

was hij zeer onderscheiden van M. SIMONS, die zich bij de Broeders hield, druk en lijden met hen deelende, en altijd aan hunne stichting en opbouwing werkende; die dan ook op zijn hoogst een vijfde, ja misschien niet eens het tiende gedeelte geschreven heeft, van 't geen D. JORIS liet drukken. — *Waar* hij overigens drukken liet, is geheel onbekend, daar de titels zulks niet vermelden. Zekerlijk was het niet in Zwitserland, maar waarschijnlijk in de Nederlanden, waar G. KETEL althans de eerste uitgave van het *Wonderboek* bezorgde, en waar toen, gelijk ook in het naburige Oost-Friesland, vele drukkerijen in het geheim moeten werkzaam geweest zijn.

Maar nu de aard en inhoud dier Schriften? Moeijelijk valt het, daarvan een duidelijk denkbeeld te geven. Allerminst kan men dezelve *uitlegkundig* noemen. Zelden geeft hij eene eigenlijke verklaring eener Bijbelplaats, hoewel hij zeer dikwijls plaatsen aanhaalt om daaruit eene hoogere verborgene beteekenis (gelijk hij zich zelven doorgaans beroemt, en waarlijk zoude ook wel niemand anders er *dat* in gevonden hebben) af te leiden. Meer zijn ze van *zedekundigen* en *vermanenden* inhoud, hoezeer hij zich er ook zelden toe zet, om onderwerpen der Zedekunde geregeld te ontvouwen en aan te dringen, maar zijne vermaningen veelal in algemeene aansporingen tot nederigheid, zelfverloochening, dooding des vleesches enz. afloopen, zonder toepassing op het werkelijke leven. Nog meer zou men

ze *leerstellig* kunnen noemen. Niet dat hij de leer der Heilige Schrift tracht te ontwikkelen of in geregelden zamenhang voor te stellen: maar, met verre afwijking daarvan (1), is het toch doorgaans zijn toeleg, om zijne bijzondere leerstellingen aan te prijzen en in te scherpen. De beste naam die ik er voor vinden kan, vooral voor de kleinere stukjes, is die van *bespiegelingen*. Men merkt niet, dat hij zich bij het schrijven een bepaald doel voorstelde. Het schijnt dat, wanneer eenig denkbeeld hem trof, hij zich nederzette, en gelijk hij meende van den Heiligen Geest gedreven, ja geheel vervuld te zijn, dat hij dan ook alles op het papier bragt wat hem inviel, latende het aan zijne lezers over om den zin er van te begrijpen zoo goed zij konden, maar in allen gevalle die schatten van diepe wijsheid te bewonderen (2). Deze bespiegelingen nu loopen doorgaans over het geestelijke Christendom (in hetwelk de gewone Christelijke deugden nog weinig beteekenen, even als het afleggen van 't geen wij volgens de Schrift gewoonlijk ondeugden noemen); over den geestelijken CHRISTUS (die veel meer is dan Hij, wien het Evangelie — »*de letterlijke Schrift*" — ons leert kennen); over de volmaaktheid, en over het heerlijk

(1) Van CHRISTUS lijden en sterven vindt men naauwelijks melding gemaakt.

(2) Waartoe hij niet in gebreke bleef, hen ten overvloede gedurig te vermanen. Onophoudelijk toch komt terug: *Nemet waar. Hebter acht op. Letter op*, enz.

rijk, hetwelk nu moest gesticht worden en weldra alles overwinnen. Tusschen in zijn aanmerkingen gestrooid over algemeene bijgeloovige denkbeelden (zoo als hij achtte) wegens Duivel, Engel, Hel, Hemel: wat hij alles allegorisch wilde verstaan hebben. Dikwijls laat zich moeijelijk zeggen, waarover eigenlijk het boek handelt. In het stellen van titels is hij dan ook ongelukkig. Doorgaans zijn ze zeer omslagtig, eu toch verre van duidelijk en bepaald te zijn. Maar zeer is hij met zich zelven en zijne wijsheid ingenomen. Niet minder dikwijls dan de boven vermelde uitdrukkingen: »*Nemet waer*" enz. leest men de woorden: »*seg Ick*" (1).

Overigens kan er omtrent de *donkerheid van zijnen stijl* slechts ééne stem zijn. Bij zulk eenen volslagenen dweeper en mystiek, en daarbij loozen

(1) Hij noemt zijnen naam echter slechts zeer zelden. In het stukje: *Een sterke eewig levende Woord* (druk 1616. 8vo) schrijft hij aan het slot, bl. 39: »Zoo waarachtigen Getuige Godes moet ik D. J. belijden een te zijn, als yewerlden (ooit ter wereld) van den Heere Heere, op aarden te getuigen gezonden is." Zie ook het stukje: *Ziet op de bergen*, bl. 127. b. — Hij wilde geacht worden niet *zijne* maar *Goddelijke* wijsheid te verkondigen. In het Traktaat *van den Duivel*, beginnende: *Dat boek des Levens is mij geopenbaard*, schrijft hij bl. 8. (1616. 8vo) »dat een ieder zich onder de mogende hand Gods zoude buigen, en mij als een Getuige en Gebieder zoude hooren," en teekent daarbij aan: »Mij, namelijk niet mijn Persoon, maar den H. Geest mijns Heeren Gods, die mij daartoe gezonden heeft zijnen wille te doen." Zie ook zijne woorden bij G. ARNOLD, bl. 575.

schalk (zoo niet schaamteloozen bedrieger) kon het wel niet anders wezen. Niet dat zijne woorden onzin zijn (somtijds, ja niet zelden kwam het mij echter wel zoo voor), neen, somtijds getuigen zij wel van een diep en scherpzinnig nadenken, en schijnen een' diepen zin te bevatten. Maar men moet althans zijne boeken niet gelijk andere achtereen willen doorlezen. Want dan springt hij van den hak op den tak. Maar om hem te verstaan zou men bij iederen volzin moeten ophouden en nadenken. Doch wie is niet bang, om zich met zulk eenen man dieper in te laten? Welk verstandige althans zal het der moeite waardig rekenen?

Doch men zie en oordeele uit eenige proeven!

Onder de zeer weinige plaatsen, waar van CHRISTUS dood wordt melding gemaakt, behoort het slot van den *Dialogus tusschen* PETER *en* JAN. (*Kleine Schriften*, III. bl. 24. *b*.): » *J*. Waar door kan of mag men des Heeren vriend worden? *P*. Door 't geloof, in 't bloed CHRISTI. *J*. Hoe versta ik dat, *in 't bloed* CHRISTI? *P*. Ja vrijlijk moogt gij dat wel vragen: want het Latijn, Grieksch of Hebreeuwsch zal u dat niet zeggen, geen vleesch of bloed kennelijk maken, hoe geleerd iemand ter wereld mogte zijn, hij zij ook wie hij wil. Ik wil 't U zeggen: neemt het ter harten. In 't bloed CHRISTI, dat is, in 't leven (1) des geestes CHRISTI, Gods almagtige woord en eeuwige

(1) *Bloed* moet hier zinnebeeld van *leven* zijn.

kracht, dat daar moest ontvangen of verkregen zijn door 't geloof: en ziet, dat onschuldige regtvaardige leven der waarheid CHRISTI maakt den mensch rein en vrij van alle zonden (1): want waar dat komt, moet het andere weg: dus anders blijft dat zelvige onregtvaardige sondelijke leven des doods ende duivels, daar bij de mensch des harten versterft, verderft ende vergaet, enz." En bij deze wartaal wordt de aandacht der Lezers nog wel bijzonderlijk ingeroepen door een op den kant gezet: *Nota.*

Nog een ander klein staal, hetwelk ik met zijne eigene spelling zal mededeelen. Het is het kleine stukje: *Van de groetinge: » genade en vrede,"* uitgegeven in Oct. 1542, hetwelk ik, begeerende onpartijdig te zijn, te liever aanhaal, omdat het zich in allen opzigte voordeelig onderscheidt. Het is in de verzameling der *Kleine Schriften*, Deel II.

» Van die groetinghe Ghenade ende Vrede in G. den Vader doer Jesum Christum, etc. Wie sy heeft: wie sy toebrenghen oft vercōdighen: ende oock ontfanghen sullen moegen. Een grontlicke berichtinghe."

EMANUEL.

» Solde v geerne, lieue Broeders in den HEREN tot een groetinghe gheschreuen hebben: Namelick, Ghenade ende vrede in G. den Vader doer Jesum Christum G.

---

(1) Ziet op 1 Jo. I: 7b. *Het bloed J. Christi reinigt ons van alle zonden.*

ende Heylant ouer al die werlt geb. in der eewicheyt. Dan mits dat die berichtinghe groot, ende den sin wyt wt wilde, duchtet my goet eerst int corte aen v tot stichtinghe op sich seluen te stellen: Op dattet woord in synen vollen sin nae den Gheest (daer het van hercoemt) van nv voertaen sonder veel woordē verstaē mocht werden by een yegelick.

Dese groetinghe is van niemant tamelick, hy sy waerachtich van den gloriosen G. wt gesonden of den Sone Gs. gelyck. Want in dese groetinghe wert Christus gheueylt, alle het goet van den H. Hemel aengebodē. Waer, hoe, ende wat, moet die selfde weten eñ wel ghewis syn. Het is, tis waer, van al die werlt tot hier toe wel gehoort, gesprooken, begheert eñ gelesen, dan niet in den sin na den Gheest verstaen: Dat moet een yeghelick belyden, my alle man toestaen. Met welcken verstant dan daer gesproken, gescreuen eñ gheleert: off wat timmeringe, leeringe, woorden en werckinge hier (so dat syn moet) ommegegaen hebben, kundy ghedencken: Hoedanighen Christum gepredickt eñ aengetoegen is, kan men voor oogen sien by die den name voerē eñ die besten syn willen. Wat geltet dat sy den Name: een ander, welck sy wtgeworpen, die daet in der waerheit hebben sullen. Hier mede wil ick geene quaetdoenders die hant stercken: dan also sal hy of sy met die quaetdoenders gereeckent eñ wtgeworpē beuondē werdē, so geschreuē is. Jes. LIII. LXVI. Luce XX.

Het hebben sich veele willen verbelghen waerom ick eñ etlicke meer gheen ghenade eñ vrede den mensche geschreuen off toegesecht hebbe: Niet merckende wat daer mede wtgedruckt wert by den HERE alst gelden

eñ treffen solde. Dattet Paulus in syn Sentbrieuen voer aen so hertelick aengegheuen, voer een vry seecker woort ghebruyckt heeft, was ter seluer tyt hooch noodich, mits die predicacie des gheloofs aen G. eñ dat getuychenisse Jesu, den hy daer mede eñ in opgeheuen eñ groot gemaect heeft doer alle die werlt: die derhaluen in der gramschappen veruloeckt eñ verdoemt, voer G. onuersoent stōt eñ der slauerye doer die wet eygen, die doot eñ verdoemenisse onderworpē waren, jae geuanghen eensdeels den duyuel met haren wille in 't vleysch: Welck gantz eñ al int woort der versoeninghe doer het bloet Jesu Christi opholt. Waer ouer Paulus die blyde bootschap Genade eñ vrede beyde den Juden eñ Heydenen gepredickt, en vrymoedich den ghelouigen aengheboden heeft tot salicheyt die hem ontfanghen, te weten, syn Lere opnoemen. Ouerst daer buyten blyft sy haer sonder cracht, eñ quam wederom tot Paulum off die ander Apostolen, die den vrede te vercōdigen wtgesonden waren. Dan op haer die sy weygheren, coemt veel meerder toorne ende onghenade dan ye te vooren was: die segghe ick den Gheest der ghenaden Gs. schenden, eñ dat bloet des nyeuwen Testaments (in welcken onse leuen ende reyninge staet) onreyn holden eñ met voeten treden dat het sundelicke vleysch toecoemt.

Dan dit is van Paulo niet hoogher ontsloeten, dan soe yemant geloofde, dat woort der versoeninghe van haer opnam, hadde ghenaede ende vrede. Dan daer mede en wilde die gheest Pauli niet segghen, dat sy int seggē des woorts sonder doē des woorts genade en vrede hebben solden: vry nae harē wille sonder dē sin Christi in

rustẽ leuẽ mochten: Neen, het woort der versoeninge aen te nemen is gheen ghesprooken woort, mer een leuendich spreeckelick dadich Woort Crachts ende eewigen waerheyts: Een werckelicke volbrenghinghe der gherechtigheit, des willens ende welgheuallen Gs. dat buyten die ghenade aen niemant gheschien mocht, ouermidts die gramschap des HEEREN tegen den vertwyfelden eyghensinnigen sondelicken mensche. So was dat selfde wt die . . . . gramschappẽ wel in syn gheluyt te verblyden, al wast datt die mensche daer wt niet te stolter off te vryer in Gs. geboden wille ende werk syn en mocht. Soe veele meynen: om datse (soe sy seggen) eenen genadigen G. hebben. Dit is wel der menschen room van G. Mer wat synẽ room ende belydinghe van haer syn sal gelust my niet te hooren: Namelick, gaet van my ghy quaetdoenders Ick kenne v niet. Mat. VII. XXV.

Hier om kan sich niemant die ghenade ende vrede met G. beroemẽ te hebben dan die hem seluen eerst in onghenade ende onvrede: Namelick, in Gs. toorn staende waerachtelick gheuoelick beuonden heeft in allen manieren. Waer omme ick die selfde redenen tot deser tyt niet cleyn en achte yemãt met onbescheyt voor te holden, opdat sich niemant van den onsen ydelick daer op verlate, als wel tot hier toe ghedaen is. Dies niet te min, off ick voert aen nae der selfder manierẽ die voorgemelde woordẽ: Genade eñ vrede in G. aen yemãt voerscreue, suldy in den sin myns Gs. alsoe veele te seggen daer mede opnemen: Genade eñ vrede in G. dẽ Vader: Dat is, niet buyten G. aen yemant treffende, die sich in geen ongenade of gramschap Gs. geuoelt of beuindet:

Want een sodanige moetse al hebben: of van G. gheen werck oft geloue hebben. Aen den seluigen, geuoeldy nv, dient is niet gescreven. Vorder: Ist oock in G. soe moest sich die mensche tot G. bekeeren, hem genaken, geuoelen eñ beuinden: so wel in syn gramschap eñ roede als in syn liefde eñ genade, die anders genade ende vrede met hem hebben willen. Tot G. keeren is van den duyuel afgaen: Namelick, die loogen, het quaede te laeten: eñ die waerheit, het goede verkiesende aen te gaen. Aengaen, is aennemen eñ daermede eens werden, niet oneenich in onrust blyuen, dat buyten hem beuonden wert. Eens met G. werden, is hem ghelyck gesint te wille werden: Namelick, met dat hemelsche opperste goet dat eewige leuen eñ vrede: met die gerechticheit eñ heylicheit, wyszheit eñ waerheit: met kuyszheit of suyuerheit, kennisse eñ die liefde in lyuen: in welck men vereeniget off inghelyuet werdt, die met G. vereeniget of vermenghet wert. Dat welcke doer den gheuer des leuens eñ salichmakenden Christum toegebrocht wert, by allen eñ ouer alle die in duysternisse, in die schaduwe des doots jamerlick becommert eñ benaut, in pyne ende ongenade sitten. Siet, hier toe ist dat hy ons so wy hem hoorē, geloue eñ volgen, doer synen Geest leydet, helpet eñ brengt, genade eñ vrede in G. met G. te hebbē. So hem yemant niet eñ ontfangt, hoort of en gelooft: kan of mach niet van hem te regte gebracht met G. versoent werden, geen genade eñ vrede met G. hebben, want hy most sy doer Christum vercrygen: Daer omme moet men Christum geheel eñ al ontfangen, hooren eñ gelouen, die by G.

genade eñ vrede hebben int eewighe oordel niet vallen wil.

Alsoe wert ghehoort wie ghenade eñ vrede toecõmt: wie sy heeft ende toebrengt: wat in G. off met G. te segghen is. Wie dan daerinne met gantser hongeriger herten beuonden wert, Te weten, int opperste goet, die duecht van den Hemel, heeft ghenaede eenicheit eñ vrede met G. die alleenen goet is eñ goet maeckt dat quaet is. Waer by toe, by eñ nae coemt maeckt hy effen gelyck hem seluen. Wat buyten hem oft van hem is, dat is quaet, verderft ende vergaet. Want daer is nerghents ruste Leuen noch Vrede dan alleen in den waerachtigen G. des rechts ende gerechticheits. Den sy dat Ryck, Lof, eere eñ prys ouer al gebenedyt in der eewicheit."

» Wtghegheuen in der maent
Octobri. Anno 1542."

II.

DAVID JORIS Leer.

DAVID JORIS gansche beschouwing en behandeling der Godsdienstleer, en zijne voorstelling van de enkele leerstukken wijkt zoozeer af, zoowel van alle kerkelijke leerstelsels als van de thans meestal heerschende denkwijze, dat het ten hoogste moeijelijk zijn zal, van zijne leer eene eenigzins voldoende schets te geven. Het gemakkelijkste ware wel, althans dit ware nog te doen, eenig geregeld leerstelsel tot leiddraad te nemen, en volgens deszelfs afzonderlijke hoofdstukken, *van God*, *Schepping en Voorzienigheid*, *den mensch*, *de zonde* enz. op te geven, hoe hij daarover dacht. Dan dit zoude vooreerst een oneindig werk zijn, daar er bijkans geen leerpunt is, waarover zijn weelderig vernuft niet hier of daar vreemde, en nog wel allerlei verschillende denkbeelden geopperd hebbe. En daarenboven zou dit nog slechts een zeer, onvolledig en weinig juist begrip geven, omdat alzoo zijne voorstellingen geheel uit derzelver verband moesten gerukt en in het geheel niet naar zijnen zin zouden opgevat worden. Wilde men daarentegen enkel zijne gevoelens opgeven, zoo als hij ze gewoonlijk voor-

droeg, en zoo als ze op den grond zijner ziel schijnen gelegen te hebben, dan vrees ik dat zulk eene schets bij de meeste Lezers denzelfden indruk maken zou, als bij mij die maakte, welke VAN BLESDIJK in zijne Levensbeschrijving geeft, bl. 20—37, namelijk, dat zij ze al te onbeteekenend achten zouden, omdat wij met ons koel verstand niet inzien, hoe de dweeper met zulke vreemde begrippen bij eenig mensch indruk maken of ingang vinden kon. Alverder valt er bij hem aan een geregeld leerbegrip niet te denken. Hij, aan geenerlei regel of gezag zich bindende, in zijne dweeperijen alle spoor verlatende, had dat voor zich zelven niet, en wilde het zijnen jongeren niet geven. Van daar dan ook, dat de onderscheidene opgaven van zijne leer door onderscheidene Schrijvers uiteen loopen, voor zoo ver zij niet uit anderen overgeschreven, maar zelve onderzocht hebben. Er zijn onderscheidene bronnen, waaruit diegenen, welke DAVID JORIS schriften zelve niet kunnen of willen lezen, zijne gevoelens eenigzins kunnen leeren kennen. Welke leerstellingen hem nog bij zijn leven over het algemeen werden toegeschreven, en dus ook wel bij het gros zijner aanhangers meest werden aangekleefd, ziet men uit zijne reeds meermalen aangehaalde *Ontschuldiging aan Gravin Anna*, bij G. ARNOLD, II. bl. 550—559 of 563. Deze bron is thans nog wel het meest bekend; en ik acht ze ook zeer belangrijk, zoowel omdat men daar hem zelven hoort spreken,

als omdat het mij toeschijnt, dat in die geruchten meer waarheid is dan hij wel bekennen wil. Althans leert men er de voornaamste begrippen zijner partij, zoo niet van hem zelven uit kennen. In het vroeger reeds vermelde levensberigt van den *D-Jorist* bij ARNOLD, Deel IV. bl. 399, heeft de Schrijver ook getracht eene schets van zijne leer te geven, die hoe kort ook, echter merkwaardig is, bl. 428. Men ziet er aan, hoe zijne aanhangers met onduidelijke voorstellingen (zoo als het altijd gaat) dweepten, en den meester verre, zeer verre boven eenen gewonen mensch stelden. Jammer alleen, dat de discipel uit verwondering over die goddelijke wijsheid er niet toe komen kon, om meer bepaalde punten zijner leer mede te deelen. Behalve het berigt dat D. JORIS den Doop niet hoog achtede, komt het overige eigenlijk alles daarop neêr, dat men van zich zelven moet uit- en tot CHRISTUS ingaan, zijn vleesch dooden en zoo verre komen moet, dat men zich zelven ten diepste veracht, zijne zonden zonder schaamte gaarne belijdt, en, wat bij de wereld voor schaamachtig gehouden wordt, dat als van God geschapen voor rein houdt. Overigens verklaart hij, dat DAVID dat alles zoo heerlijk geleerd had, dat het niet te beschrijven was (1)! — Verder heeft de

(1) Met dezen discipel stemt op eene merkwaardige wijze overeen de moeder des dweepers, die ter dood gevangen, voor de regtbank betuigde « dat DAVID haar zoon zeer Goddelijk leefde," enz.

Bazelsche Universiteit, gelijk vroeger gehoord is, zijne leerstellingen in elf Artikelen zamen gevat, welke mijns bedunkens vrij onpartijdig opgesteld zijn, en ons ook *eenige* van zijne voornaamste gevoelens doen kennen (1). Geheel anders luidt weder de opgave van VAN BLESDIJK. Terwijl de Bazeler Professoren bijkans alleen voorstellen, wat D. JORIS *aangaande zich zelven* leerde en roemde (wat ook bij eene oppervlakkige lezing zijner schriften het eerst in het oog valt, en bij zijne meeste aanhangers ook wel het het voornaamste was), spreekt hij daarvan juist zeer weinig. Maar hij schetst in eenige hoofdpunten zoowel den geest en de strekking zijner leer, als ook derzelver gronden, en tevens den kring van denkbeelden, binnen welken hij zich bewoog. Van Art. I—XII geeft hij de eerste beginselen, Art. XIII—XIX de geheime leerstellingen, welke alleen aan de *perfektste* en meest ingewijde discipelen voorgesteld werden. — D. V. COORNHERT heeft in zijn *Kleyn-Munster: des grootroemigen David Jorisens roemrycke ende wonderbare schriften elckerlyck tot een proeve gestelt door D. V. Coornhert*, insgelijks eene schets zijner leer gegeven, ten einde dezelve stuk voor stuk te wederleggen. Zekerlijk heeft hij 52 van 's mans schriften met vlijt, en voor eenen

(1) Wie die (zeldzame) *Bazeler Historie* zelf niet bezit, kan den inhoud der elf Artikelen vinden bij ARNOLD, II. bl. 571 verv. De verdediging en wederlegging, door eenen *D.-Jorist* daarbij gevoegd (*zie ald.*), beteekent niet veel.

tegenschrijver met onpartijdigheid onderzocht, zoodat men vele van D. JORIS gevoelens uit hem leert kennen. — Nog veel meer werks heeft U. EMMIUS er van gemaakt, om des dwaalleeraars stellingen te onderzoeken, en hij werd daarin buiten twijfel zeer geholpen door onderscheidene handschriften van VAN BLESDIJK die hij bezat. Uit zijne bekende en reeds dikwerf aangehaalde twee tegenschriften leert men dan ook D. JORIS leer het volledigst kennen. Alleen moest wel die leer in EMMIUS hard-Gereformeerde denkwijze een' zeer ongunstigen maatstaf vinden, en liet zijn bittere haat geene bedaarde, veel min onpartijdige voorstelling toe. Somtijds leidt hij dan ook uit enkele gezegden zijns vijands hatelijke gevolgtrekkingen af (gelijk het gaat) die deze zeker niet toegestaan zou hebben. — De beste berigtgever eindelijk van D. JORIS leer schijnt mij te zijn H. VENEMA, die in zijne *Hist. Eccl.* Tom. VII. § 457—460. p. m. 455—461. een nog al uitvoerig verslag daarvan geeft, met bijgevoegde korte beoordeeling; gelijk hij vooraf § 449—456. ook de geschiedenis vrij naauwkeurig, meest volgens BLESDIJK verhaald heeft. VENEMA heeft blijkbaar zelf onderzocht, en met onpartijdigheid, ja met zachtheid geoordeeld. Ik kan mij dan ook meestal met hem vereenigen, en meen, dat zijn gebrek meest daarin bestaat, van nog te veel het kerkelijk leerstelsel tot leiddraad genomen te hebben.

Na deze voorloopige aanmerkingen mag ik nu overgaan, om D. JORIS leer te schetsen. Men zal opgemerkt hebben, dat ik hierbij als hoofdvereischten beschouw *onpartijdigheid* (hoe moeijelijk het ook zij, en bij zulk eenen dwaalleeraar wezen moet om dezelve in acht te nemen), en *eene ware voorstelling*, die ons niet enkele deelen, als van een met een ontleedmes verminkt ligchaam, maar meer het geheel, als een naar het leven geteekend beeld vertoont. Ik meen dit doel het best te bereiken, door *eerst* eenige punten aan te wijzen, waarin hij de algemeene denkwijze der Christenen tegensprak, *daarna* de hoofd- en grondbeginsels zijner leer te ontvouwen, en *eindelijk* eenige bijzondere leerstukken van hem mede te deelen.

A. *Ontkennende Stellingen.*

1. Van de *Heilige Schrift* had hij geringe denkbeelden. Rekenen wij allen, dat God daardoor in den loop der eeuwen Zijne openbaringen aan de menschheid heeft bekend gemaakt, en wij alzoo in dezelve den onbedriegelijken regel voor ons geloof en leven vinden, en dat in dezelve de Heilige Geest heerscht en ons toespreekt, hij stelde in beide opzigten *zijnen* geest veel hooger (1). Hij beweerde dan ook niet gehouden te zijn, om wat zijn geest

(1) Zie U. EMMIUS, *Geest* enz. bl. 85 verv. waar dit met een aantal plaatsen aangetoond wordt.

hem als hooger openbaring ingaf, met de H. Schrift te staven: dit durfde hij in het dispuut te Straatsburg, en in den laatsten brief aan à LASCO, dus voor andersdenkenden, verklaren, hoeveel te meer voor zijne aanhangers. Hoe weinig naauwgezet hij het met de woorden en uitspraken des Bijbels nam, blijkt onder andere uit het Traktaat (N°. 23): *Hoe eener zich in 't lezen hebben zal.* Hij begint daar terstond te zeggen: »In 't *spreken* komen de woor»den van zelf toevloeijen, en geeft men alleen acht »op den zin, niet op zijne woorden. Alzoo zal men ook in 't lezen der Geschrift (des Bijbels) over »de letterlijke woorden niet te zeer behoeven be»kommerd te zijn, enz." (1). Hij wilde echter den Bijbel niet verwerpen, maar de leer daarin voorgedragen was volgens hem onvolmaakt, slechts eene schaduw van het volmaaktere, wat naderhand (door D. JORIS) geopenbaard moest worden. Bijna altijd, waar hij van de Schrift spreekt, ijvert hij tegen den *letterlijken zin:* met de grootste minachting spreekt hij daarvan. — Zelfs durft de mensch

(1) Eene scherpzinniger opmerking, waarin dit waars is, dat men niet allerlei schoolsche haarkloverijen op de H. Schrijvers moet overbrengen, maar met vlijt naar hunnen zin vragen. — Voor het overige luidt het zekerlijk wat vreemd, wanneer hij in het Traktaat: *Bescheidel. Onderr.* (N°. 27) bl. 43. en op tallooze plaatsen elders, wegens zijne eigene geschriften verlangt: »ik begeere demoedelijk (!) en harte»lijk, dat gij het geschrevene met vlijt leest, en een iegelijk »Punkt in de vreeze des Heeren met aandacht overweegt."

zeggen: » Hadden de Heidenen geen vreemde valsche Goden gehad, zoo hadden zij Israel niet wederstaan. Hadden de Joden *Mozen*, te weten, de wettelijke heilige Schrift niet gehad, zoo hadden zij Jezum met zijne Apostelen in zijne reden niet wederstaan. Hadden de Schriftgeleerden hedendaags de bijbelsche letterlijke schrift niet, zij zouden den geest der waarheid zoo niet tegen zijn.'' Zie U. EMMIUS, *Geest* enz. bl. 167. Hij volgde daarom, en bezigde niet zelden, de *allegorische* wijze van uitleggen (1). Overigens was hij met den Bijbel zeer bekend, en nam veel daaruit over. Maar zelden spoorde hij tot het lezen des Bijbels aan om daaruit Goddelijke wijsheid te putten: die moest men in zijne schriften vinden.

2. Eene tweede bijzonderheid van zijne denkwijze is, dat hij *de Christelijke gemeenschap* niet waardeerde, ja daarvan geen denkbeeld schijnt te hebben gehad — waardoor hij zich zoozeer van zijne vorige broeders, de Doopsgezinden, onderscheidt. Eene Christelijke Gemeente moet toch op de eene of andere wijze zekere inrigtingen, als Leeraars, Godsdienstige zamenkomsten, Armen-verzorging hebben: doch daarvan bij hem geen woord, ofschoon

(1) Zoo b. v. zijn de zwachtels, waarin het kind JEZUS gewonden werd, de *letterlijke Schrift*, in welke de hoogere zin verborgen ligt; de herders, over Zijne geboorte zich verblijdende, de *D.-Joristen*, — die nu eene andere kudde zouden te weiden krijgen. *Wonderboek*, 3de Deel, Cap. 12. lett. D.

hij vol is van het denkbeeld van het Godsrijk op aarde, en gedurig uitweidt in voorstellingen, beloften en beschrijvingen van hetzelve, die aardsch genoeg zijn. Maar dat was er nog niet, dat moest nog eerst (door hem) verwezenlijkt worden. Gedeeltelijk mag dit nu daaraan toegeschreven worden, dat zijne aanhangers wegens derzelver gering aantal en de verdrukking waarin zij leefden, wel nergens ooit eene geregelde gemeente uitmaakten. Maar meer nog lag dit in het overspannene zijner denkwijze, die altijd in de wolken zweefde. Zijne regte aanhangers moesten zich vergenoegen en vergenoegden zich met zijne dweepende bespiegelingen, zonder verder geestelijke behoeften te hebben; en hij was te vreden, indien zij, ook zonder onderlinge verbindtenis, slechts aan hem zich zelven en hun goed blindeling vertrouwden. Van de sterkste banden der Christelijke gemeenschap, den Doop en het Avondmaal, had hij dan ook slechts geringe denkbeelden, ja het is twijfelachtig, of dezelve onder zijne aanhangers wel onderhouden werden (1). Zoo als die plegtigheden gewoonlijk gevierd werden, vond hij er slechts de letterlijke en uitwendige godsdienst in, waartegen hij zoo zeer ijverde (2). Maar hij maakte er weinig werks van om de zijnen tot eene betere, geestelijke viëring van dezelve op te leiden.

(1) Zijn ijverige discipel bij G. ARNOLD, IV. meldt dan ook, dat hij op den uitwendigen Doop niet zeer aandrong.

(2) Zie zijne *Ontschuldiging*, bij ARNOLD, II.

3. Eene derde *ontkennende* eigenschap zijner leerwijze is nog, dat hij het *geschiedkundig* gedeelte der Christelijke leer zelden aanhaalt. Zelfs van den kruisdood des Heeren, als grond onzer verlossing en onzes heils, vindt men bij hem naauwelijks melding gemaakt. Evenmin legt hij zich toe, om aan het aardsche leven des Zaligmakers te herinneren, en dat als een voorbeeld van alle deugd voor te stellen. Met de geschiedenissen des Ouden Verbonds handelt hij even eens. Doch daar zoekt hij er meer *Allegoriën* in te vinden, en deze in de plaats der wezenlijke gebeurtenissen te stellen.

Ik zou hier nog een groot aantal punten kunnen bijbrengen, waarin hij de gewone geloofsbegrippen der Christenen tegensprak. Want het was zijne gewoonte, om ruim zooveel afbrekend als opbouwend te werk te gaan; en het licht, dat hij den zijnen heette mede te deelen, bestond meer in aanwijzingen, wat zij *niet*, dan wat zij *al* te gelooven hadden (1). Het kwam mij daarom eigenaardig voor, om met *ontkenningen* te beginnen. Doch het wordt nu tijd, om naar zijne *stellige leerstukken* om te zien. Door het bovengenoemde was er in de ziel

(1) *Een groot gebrek bij velen ook in onzen tijd* — dat altijd ligt ontstaat in tijden van groote omkeering in Godsdienstige denkwijze. Ten tijde der Hervorming bleven de Hoofdmannen, zoo als LUTHER enz. daarvoor bewaard door hunne ernstige denkwijze en heiligen waarheidszin; maar onder het volk ontmoet men niet zelden sporen dier valsche verlichting.

zijner aanhangers genoeg ruimte gemaakt, om er zijne verdichtselen in te planten.

B. *Hoofdbeginsels van D. J. leer.*

1. Het hoofddenkbeeld, dat in alle zijne schriften doorstraalt, onder allerlei wijzigingen telkens terug komt, en hem steeds voor den geest schijnt gestaan te hebben, is dat van *een geestelijk rijk op aarde* (1). Daarin moesten alle de heerlijke voorspellingen der oude Profeten, ook alle de heuchelijke uitzigten, die in het N. T. geopend worden, worden vervuld. Dit rijk moest verre overtreffen alles, wat de Christelijke Kerk tot dus verre op aarde had doen zien. Deszelfs onderdanen zouden tot de hoogste kennis verlicht wezen, en onbeschrijfelijke zaligheden smaken — alle andere menschen zouden hun dienen (vooral ook met hunne schatten), alle andere rijken zouden te niet gaan of in het bovengenoemde versmelten (2).

(1) Ook BLESDIJK stelt als het eerste Artikel van D. JORIS leer dat van een rijk; de andere berigtgevers, COORNHERT, U. EMMIUS enz. doen dit niet, daar zij niet voorgenomen hebben, die leer in derzelver geheel voor te stellen. Wat echter BLESDIJK zegt, dat dat rijk uit de *Bondgenooten of Wederdoopers* van 1534 bestaan hebbe, dit kan slechts in de eerste tijden D. JORIS meening geweest zijn, daar hij naderhand (sedert omstreeks 1540 althans) met de meeste Wederdoopers in geenerlei betrekking stond, maar zich alleen tot zijn hoopje bepaalde.

(2) BLESDIJK Art. 4. Echter zou dit volgens zijne meening op eene vreedzame wijze, en niet zoo als de Munsterschen en Batenburgers wilden, met geweld tot stand gebragt worden.

Overigens zijn niet alleen zijne voorstellingen van dat rijk zeer *ideaal* (ofschoon somtijds zinnelijk genoeg), maar is hetzelve ook wel naar zijn eigen inzien nooit tot stand gekomen (1): op zijn hoogst zag hij er de beginselen van in zijnen aanhang. In vroegere jaren, tot omstreeks zijn vertrek naar Bazel, was hij ijverig werkzaam, zoowel door uitbreiding zijner gevoelens als door pogingen bij Vorsten en bij de onderscheidene Sekten, om zijn ideaal te verwezenlijken; naderhand wachtte hij het gerust van den tijd af (zoo hij er toen nog aan geloofde), en maalde het alleen in bespiegelingen en geschriften voor zich zelven en de zijnen meer en meer uit.

2. In zijne voorstelling nu van dit rijk bekleedde hij, DAVID JORIS zelve, voorzeker eene voorname plaats (2). Wij willen hier nog niet spreken van Godslasterlijke aanmatigingen, waarvan zijne vijanden

(1) Hoe hij zich en de zijnen deswege wist te troosten, zien wij in deze woorden: »De magt (om aller wedersprekeren leere »met de mijne te verslinden) heb ik van Gods genade tot »zijnen prijs in mijne regterhand. Dan ik verhaaste mij »niet voor mijne ure. Dat is, de tijd moet omme zijn, de »— — ongehoorzame aard opt hoogste komen: welken ik »daarom op 't hoogste laat aanloopen, totdat ik mijne sterkte »tot mij genomen, licht en volheid volkomelijk ontvangen »hebbe," enz. Zie U. EMMIUS, *Geest* enz. bl. 120.

(2) Deze stelling komt in VAN BLESDIJK's opgave niet duidelijk uit: ik vermoede, omdat hij zijnen Schoonvader niet te zeer bezwaren wilde. De andere berigtgevers, zoo als COORNHERT enz. drukken daarop des te meer, met het tegenovergestelde inzigt.

hem beschuldigen, maar althans roemde hij van zich zelven hooge dingen (1). Hij durfde toch aan de zijnen te schrijven: »Ik rade U, die gij uw hart, »zin en gemoed mij na der waarheid vertrouwen »wilt, uwe zielen mij in handen te leiden begeert »hebt: ziet toe, dat gij dat waarachtig maakt, naar »geenen anderen omziet om daarvan te leeren, an- »ders dan ik U door den H. Geest geleerd heb." (Zie U. EMMIUS, *Geest* enz. bl. 109). En verder: »Zoo waarachtigen Getuige Gods moet ik belijden »te zijn, als ooit van den Heere gezonden is." (*Ald.* bl. 207). Nog: »Ziet, zoo heeft de almagtige »God mij arme kleine onwaardig daartoe in zijnen »sterken Geest der wijsheid opgewekt — — dat zich »een iegelijk nog verootmoedigende onder de mo- »gende hand Gods zoude buigen, en mij als eenen »getuige en gebieder in der waarheid zouden hoo- »ren." (*Ald.* bl. 111, 112). Eindelijk: »Dan dat »verstaan geen menschenkinderen, ja mogen niet, »tenzij God wilde dat ik 't hun beduide. Is 't niet »stijf gesproken? Ja wis zijn de reden hoog en »magtig." (*Ald.* bl. 204).

Deze beroeming grondde hij op zijne gezigten en ingevingen, van welke wij in zijne levensgeschiedenis reeds vernomen hebben. Hij beweerde altijd onder den invloed des H. Geestes te staan, en be-

(1) Vooral spreekt hij veel van zich zelven in het *Wonderboek* op ontelbare plaatsen, en in het Traktaat: Een zeer goede vermaninghe enz. Dit is den wech, den seluigen gaet. N°. 12.

mint het, dit met de zinnelijke gewaarwordingen te vergelijken: « De goede heilige Geest Christi heeft » mij mijns vaders aard en geest ingegeested, zijnen » ademtogt des levens in der waarheid ingeblazen, » ja het oneindige licht des harten om geregte ken- » nisse te verkondigen aangedaan." — » Wat ik » krachtelijk boven alle zinnen des harten gezien, » geroken, gesmaakt, getast en gevoeld heb, is mij » onnoodig met *Paulo* te bevestigen." (Ald. bl. 206, 207.). Ja zelfs schreef hij (hoe ver kan de dweeperij gaan!): » Nadien de almagtige glorieuse » God Schaddai gezien, dat de mensch al heel ver- » loren en onbekwaam, heeft hij mij, tot eene ge- » tuigenis te openbaren, door het woord des geloofs » opgewekt, met zijnen geest-levendigen adem in » 't aangezigt geblazen, licht en kennis zijns woords » en willens van dezen dage en heiligen verstande » met volheid gegeven, mij verbondig om niet te » feilen, zelfs bij der hand genomen, en ingespro- » ken: ziet gij zijt mijn knecht, ja beminde zoon, » die al mijnen wille zult volbrengen." (Uit de Voorrede der Verantwoording aan à LASCO, bij U. EMMIUS, *Geest* enz. bl. 205.)

3. Na het bovenstaande kan het ons niet verwonderen, dat D. JORIS van zijne leer en van zijn rijk hooge gedachten had. In dit nieuwe rijk achtte hij, dat men de volmaaktheid bereikte (1). Zijne leer

(1) Hij trachtte dit opzettelijk te beweren tegen à LASCO, die

achtte hij volmaakt: en daar PAULUS zijne kennis en zijne profetie *stukwerk* genoemd had, zoo vond hij geen bezwaar, om *zijne* inzigten hooger te stellen (1). Onder anderen verklaarde hij dan ook op den titel van het Wonderboek »dat daarin, wat »van de schepping der wereld af verborgen geweest »is, geopenbaard wordt."

Als bewijs haalde hij doorgaans aan, dat de Kerk door de Apostelen gesticht verbasterd en vervallen was, dus niet het ware en eeuwigblijvende Godsrijk zijn kon, maar dit nu in dezen tijd zou opgerigt worden. En zijne geliefkoosde uitdrukking was, dat de Apostelen slechts *CHRISTUS naar het vleesch* hadden bekend gemaakt, waardoor men meende door het geloof in Zijn bloedvergieten, Zijne ligchamelijke opstanding enz. zalig te worden, terwijl hij *CHRISTUS naar den geest* deed kennen, waardoor zijne volgers aan hun hart eene Goddelijke kracht ondervonden (U. EMMIUS, *Geest*, bl. 158 verv.).

4. Op dit alles nu grondde hij zijne beruchte leer van drie onderscheidene tijdperken in het Godsrijk, of van de drieledige Goddelijke huishouding of ordening. De eerste begreep de tijden vóór CHRISTUS. Toen waren de menschen in den kindschen leeftijd;

---

daartegen bezwaren geopperd had; en voorts komt dit denkbeeld in zijne schriften gedurig uit.

(1) Zie o. a. zijne woorden bij G. ARNOLD, bl. 557. N°. 22, Van JOANNES *den Dooper* en diens leer had hij natuurlijk nog veel geringeren dunk.

hunne kennis en geheel hun staat was gebrekkig. Dat moest wijken voor *het tijdperk der jongelingschap*, hetwelk met de komst van CHRISTUS aangebroken was. Tot dit tijdperk behoorde de leer van CHRISTUS, en zijne wonderdaden, uitwendig verrigt, de Kerk door de Apostelen gesticht, te zamen met de verlichting die zij door den H. Geest ontvangen en aan anderen medegedeeld hadden; hiertoe behoorde dat geloof dat op de letterlijke Schrift, niet op den geest, steunde en in *CHRISTUS naar het vleesch* de zaligheid zocht. Maar ook dit moest wijken voor het *derde tijdperk*, *dat des mannelijken ouderdoms*, *der volmaaktheid*. CHRISTUS had immers zelve den *Trooster* beloofd, die ons in alle waarheid leiden zou: en PAULUS had echter zijne kennis stukwerk genoemd. Maar nu, leerde DAVID JORIS, nu was die tijd aangebroken, in welken al het onvolkomene, al het voorbereidende een einde had, in welken men de letterlijke Schrift niet meer behoefde maar enkel door den Geest gedreven moest worden, de waarheid zelve aanschouwde, volmaakt werd, en boven de wetten der gewone redelijkheid en zedigheid verre verheven.

Dit leerstuk was zijn lievelingsdenkbeeld, waarop hij zich verbazend veel liet voorstaan, dat gedurig in zijne Schriften terugkeert, en dat wel de grond en het kortbegrip zijner gansche leer genoemd mag worden. Zijn weeldrig vernuft zocht dezelve door allerlei vergelijkingen en beelden op te helderen, zoo

men wil, of te bevestigen en althans te versieren. Hij vergeleek ze met: het Voorhof, het Heilige en het Allerheiligste des Tempels; den Tabernakel, den Tempel van SALOMO, dien van SERUBBABEL; ABRAHAM, IZAK, JAKOB; ABRAHAM, MOZES, DAVID; — en wat hij al verder voor *parallelen* had, gelijk de desbegeerige vooral bij COORNHERT zien kan. Meer dan vergelijking of beeld van die leer, maar de wezenlijke inhoud van dezelve was, dat eerst DAVID, daarna de letterlijke CHRISTUS, daarna de geestelijke CHRISTUS DAVID was verschenen (1); dat in het eerste tijdperk de *Vader*, in het tweede de *Zoon*, nu ten derde de *H. Geest* was bekend geworden, en dat in het eerste het *geloof*, daarna de *hoop*, en nu eindelijk de *liefde* (2) heerschte.

5. Twee punten vereischen nu nog eene nadere ontwikkeling. namelijk, wat hij in betrekking met dezen volmaakten staat van zichzelven hield, en wat hij van de volkomenheid der zijnen leerde. — Ten opzigte van het eerste sta ik verlegen, wat te zeggen, om niet òf tegen de waarheid, òf tegen de liefde te zondigen. Zijne vijanden beschuldigen hem, dat hij zich boven CHRISTUS wilde verheffen. Deze beschuldiging was hem niet onbekend. Hij zelf haalt dezelve aan in zijne *Ontschuldiging aan Gravin*

(1) Zie o. a. U. ÉMMIUS, *Geest* enz. bl. 211.

(2) Het is wel denkelijk, dat HENDRIK NICLAES, de stichter van 't Huis der Liefde, dit denkbeeld vooral aangegrepen en verder ontwikkeld heeft.

Anna, N°. 1., maar verklaart daar, dat hij zeer wel wist onderscheid te maken tusschen CHRISTUS Gods Zoon, en hem, JORIS zoon: dat hij alleen trachtte, om aan CHRISTUS gelijkvormig te worden. Ook is dit zeker, dat hij op meer dan ééne plaats eenen bepaalden persoon als den aanbrenger en voleinder van dat laatste volmaakte tijdperk aanduidt, en van denzelven de verhevenste uitdrukkingen bezigt (U. EMMIUS, bl. 212). Daarbij is het meer dan vreemd, dat hij dien laatsten volmaaktsten CHRISTUS zoo gaarne CHRISTUS DAVID noemt. — Het komt mij voor, dat de onzalige man in zijne dweeperij en zijnen hoogmoed eindelijk geheel verdwaasd de buitensporigste denkbeelden van zichzelven had opgevat. Niet regtstreeks kon en durfde hij dat alles uitspreken; maar des te liever wekte hij door ingewikkelde spreuken allerlei vermoedens op, latende het verder aan zijne aanhangers over, hoe hoog zij hem wilden of meenden te moeten eeren (1).

6. En welke was nu de *volmaaktheid* der onderdanen van dat nieuwe rijk, der volgelingen van D. JORIS? Hieromtrent schijnt hij voor zijne meest ingewijde discipelen eene andere leer gehad te hebben dan voor het algemeen. In 't algemeen leerde hij,

---

(1) Zijn trouwe aanhanger en levensbeschrijver bij ARNOLD, IV. vermeldt dan ook van een' ouden krijgsman, die door zijnen geest gedrongen werd, om telkens wanneer hij D. JORIS ontmoette, te knielen, 't geen deze wel tegensprak, maar toch niet verhinderde.

dat zij nu door den geest gedreven de hoogste waarheid erkenden, en van zonden geheel rein werden; dat zij, als in het rijk der genade en niet der wet levende, door geene geboden of verboden meer *gedrukt* werden (ik zoek even als D. J. wat dubbelzinnig te spreken), en dat zij eenen hemelschen vrede in hun binnenste smaakten. Dit alles wordt door hem gedurig geroemd: in woorden en uitdrukkingen echter, die, bij mij althans, meer klank dan zin hebben. — Hij beriep zich hierbij op sommige uitdrukkingen der H. Schrift, zoo als, dat de Christenen *geheiligden* genoemd worden, en inzonderheid op hetgeen 1 Joan. III: 9 gezegd wordt, dat wie uit God geboren is, niet zondigt, ja niet zondigen kan: welke uitdrukkingen hij zonder nadenken of eenige beschroomdheid op zich en de zijnen toepaste.

Maar onder zijne vertrouwdste aanhangers ging hij verder, gelijk BLESDIJK Art. 13—19 berigt, U. EMMIUS, vooral in zijn tweede tegenschrift, *Geest* enz. bl. 230 verv., tracht te staven, en mij ook allezins geloofwaardig toeschijnt. Hij stelde dan die onzondigheid vooral daarin, dat voor de volmaakten in 't geheel geene wet meer bestond, omdat zij enkel door den H. Geest gedreven werden. Wat voor bekrompene en onverlichte menschen zonde was, was hun vrijgesteld. De natuurlijke schaamte ware eerst door de zonde ontstaan, en hield dus bij hen weder op; zelfs alle zinnelijke wellust hield op, maar

de kinderen door hen verwekt (hij noemde dat een' Engelen-echt), waren rein en heilig; zij waren niet aan ééne vrouw en éénen man verbonden.

Moet men zich met afkeer wegwenden van zulke leerstellingen, niet min afschuwlijk is zijn onderwijs, hoe men tot die volmaaktheid komen moest. In de eerste plaats eischte hij wel, dat zij zich aan hem blindeling overgeven, en daarbij, dat zij aanhoudend om den H. Geest bidden, en veel onthouding oefenen en vasten zouden (1). Maar daarbij wilde hij, dat zij alle hunne zondige daden en zelfs gedachten voor elkanderen zouden belijden; om alle — zoo hij zeide, *valsche* schaamte uit te drijven (2); zij moesten door opzettelijke aanprikkeling en opwekking van zinnelijke lusten en driften het vleesch dooden (3); zij moesten alle hunne bezittingen aan hem overgeven, ten einde dezer wereld geheel af te sterven (4). Voor den voorlaatsten eisch zou ik uit zijne Schriften geen bewijs kunnen aanvoeren: maar als ik zie, dat hij in een geschrift de vraag behandelde: hoe iemand zich te gedragen hebbe, die met eene vreemde vrouw op een bed moet slapen? als ik mij daarbij herinner de onkuische gezigten, die hij

(1) Langs dezen weg was hij zelf ook tot zijne geroemde volmaaktheid gekomen. Zie BLESDIJK, p. 18.

(2) Dit zocht hij te Straatsburg vooral te beweren, gelijk wij vroeger gezien hebben. Zie ook zijne *Ontschuldiging* N°. 3. ARNOLD, bl. 552. BLESD. Art. 8.

(3) BLESD. Art. 13 verv.

(4) BLESD. Art. 18.

gehad had en aan de wereld mededeelde, dan moet ik gelooven, dat hij inderdaad het uitzinnigste durfde aanraden. En zeker gaat dit, dat zijne leer eene volstrekte verloochening van alle eigen inzigt en wil, en vernietiging van alle natuurlijk gevoel eischte — leer die tot de schromelijkste dweeperij moest leiden, en in haren uitvinder de afschuwlijkste oogmerken verraadt.

C. *Bijzondere leerstellingen.*

1. *Zinnebeeldige duiding van Opstanding, Oordeel*, enz. — Gelijk ten opzigte der Bijbelsche geschiedenissen, zoo beminde D. JORIS in 't algemeen zinnebeeldige verklaringen zeer. Die bovenzinnelijke waarheden, die wij op gezag der H. Schrift gelooven, en die ons, hoewel wij ze nog niet volkomen begrijpen kunnen, eene blijde hoop en vaste verwachting geven, verdwijnen bij hem in rook. De *Opstanding* geschiedt volgens hem binnen in den mensch, wanneer er een nieuw geestelijk leven in ontstaat. Het *Oordeel* wordt alleen door 's menschen geweten gehouden. De *Wederkomst van* CHRISTUS geschiedt inwendig — behalve dat men hier en daar de komst van DAVID JORIS daaronder schijnt te moeten verstaan. — Onder den *Hemel* moet men zich niet voorstellen eene plaats, waar de afgescheidene vromen in een' volmaakter staat verkeeren, eene plaats van heiligheid en zaligheid: binnen in het verstand

en de zinnen des menschen is de Hemel! Nog minder maakt hij van de *Hel.* Dat is volgens hem eene plaats van vernietiging, eigenlijk *niets.* Hij schijnt dan ook te stellen, dat de zielen der goddeloozen eindelijk vernietigd worden; althans spreekt hij het uitdrukkelijk tegen, dat zij nog zalig zouden kunnen worden. — Overigens, terwijl hij den draak steekt met hen, die meenen eenmaal ten Hemel op te zullen varen, en daarop wachten, leerde hij daarentegen, dat de Aarde nimmer vergaan zal. » De » Aarde blijft, na der Schrifture, eeuwelijk. Want » zij om der Geregten gefundeerd is, dat zij daarop » zouden wonen lichamelijk" (1).

2. *Van de Engelen en den Duivel.* Het wezenlijk bestaan des Duivels ontkende hij stellig en onbewimpeld (2). Hij zeide dat de Duivel *niets* was, daar die hem niet helpen maar wel schaden kon. De zondige aard en begeerte in den mensch, dat ware de Duivel; zoodat dan ook niet, gelijk

(1) Zie dit alles uitvoeriger aangetoond door U. EMMIUS, *Onderr.* bl. 57 verv. *Geest*, bl. 341. Wegens sommigen der opgenoemde punten zoekt hij zich te verdedigen in de *Ontschuldiging* bij ARNOLD, bl. 552 verv. Zie N°. 6, 7, 14, 15, 17, 24, 25.

(2) Zie onder anderen het *Wonderboek*, Deel II. Cap. 28 — 30. U. EMMIUS, *Onderricht*, bl. 67 verv. *Geest*, bl. 336 verv. In zijne *Ontschuldiging* bij ARNOLD, N°. 5, schrijft hij: » dat er geene zigtbare of wezenlijke Duivels zijn, heb ik » geenszins gezeid: want ik weet, dat de Heer JEZUS zelve » PETRUS eenen Satan, en JUDAS eenen Duivel noemt."

men doorgaans geloofde, de val der Engelen vóór de schepping der menschen had plaats gehad, maar de Duivel eerst met den val van Adam ontstaan ware. — Hoe hij over de *Engelen* dacht, heeft hij niet zoo duidelijk uitgedrukt, hoezeer hij ook daarvan in een afzonderlijk hoofdstuk van het *Wonderboek* opzettelijk handelt (1). Mij schijnt het vrij zeker, dat hij ook niet aan het wezenlijk bestaan der Engelen geloofde. Eenigzins blijkt dit uit hetgeen hij zegt, dat zij niet uitwendig, maar alleen in het hart der menschen waargenomen kunnen worden. Maar daarenboven verklaart hij, dat de Engelen Goddelijke krachten en deugden zijn, en noemt als zoodanig onder anderen op: wijsheid, kennis, geloof, liefde, geduld enz.: »dat zijn," zegt hij, »de dienstbare Geesten die Gods troon omringen." Omgekeerd worden de menschen Engelen, wanneer zij die Goddelijke deugden aannemen; en JEZUS CHRISTUS is de opperste Engel. (De groote DAVID schijnt ook hier van ter zijde aangeduid te worden onder den naam van *Israël*, fol. 47. Litt. C).

3. *Van het Huwlijk.* Dat hij hieromtrent voorgaf, hoogere inzigten te hebben, en ook zekerlijk

---

(1) Deel II. Cap. 27. Men leze dat hoofdstuk eens als eene proeve van zijne ingewikkelde, dubbelzinnige schrijfwijze, die wondere wijsheid, ja geheimenissen schijnt aan het licht te brengen, maar zoo, dat men aan het einde niet regt zeggen kan wat men gelezen heeft. — U. EMMIUS heeft er eenige zinsneden uit medegedeeld, *Onderr.* bl. 64. *Geest*, bl. 330.

van de gewone denkbeelden afweek, blijkt niet alleen daaruit, dat hij in de *Ontschuldiging*, bij ARNOLD, in N°. 12, 13, zich deswege tracht te verdedigen, maar ook uit zeer vele plaatsen in onderscheidene werken. Zijne gevoelens zijn echter niet duidelijk. Dit is zeker, dat hij alle eerbaarheid aan den kant zette, en de natuurlijke schaamte wilde overwonnen hebben. De verzekering des Zaligmakers tegen de Sadduceërs, dat men in de toekomende wereld niet trouwen zal, maar aan de Engelen gelijk wezen, duidde hij zoo, dat men hier geestelijke huwlijken moest aangaan (Engelen-echt) en alzoo geestelijk-gezinde kinderen verwekken. Met eene zwangere of onvruchtbare vrouw gemeenschap te hebben, noemde hij eene eerbare hoererij. Tegen de beschuldiging, dat hij eene willekeurige echtscheiding toestond, verdedigd hij zich niet voldoende. Veelheid der vrouwen verklaarde hij vrij onbewimpeld voor geoorloofd, zich beroepende op het voorbeeld der Patriarchen. »Gij kunt, eene vrouw oft vrou-
»wen hebbende (zoo de H. Vaderen, verstaat, Apos-
»tolen, Profeten en Patriarchen gedaan hebben),
»heilig en regtvaardig wandelende, den Heere be-
»haaglijk worden." Bij U. EMMIUS, *Geest*, bl. 266. Het is bijkans ongelooflijk, wat BLESDIJK in de Artikelen zijner geheime leer nog verder van zijne onkuischheden verhaalt, maar hij schreef althans zelve: »die onrein en onkuisch, ja voor hoeren

» en hoereerders van de kinderen der wereld geacht » worden, zijn de kuische en reine voor den Hee- » re" (1).

4. *Zedeleer.* Van zijne Zedeleer heb ik, nadat wij boven gezien hebben wat hij van de volmaaktheid en den weg tot dezelve leerde, geene bijzondere punten meer op te geven, behalve één. Bepaalde zedelijke voorschriften gaf hij niet. Zijne neiging tot ijdele bespiegelingen liet er hem niet toe komen om daaraan te denken. Ook ontbrak bij hem alle beginsel van zedelijkheid, daar de volmaakten aan geen gebod meer gebonden waren. » De vrije des » Heeren — — deze heeft volkomen geen wet of » gebod meer, maar is gansch vrij, gezond, rein en » genezen: zonde, dood noch duivel heeft daar geen » macht meer, maar wat hij doet, dat is regt door » den geest des regts" (2). Zijne vermaningen liepen dus alleen over zelfverloochening, afsterving des vleesches, en dat men den nieuwen geest indrinken moest, om tot de vrijheid der kinderen Gods, die hij zeer roemde, te komen. Die nog niet zoo ver (tot

---

(1) U. EMMIUS, *Geest*, bl. 256. En over dit gansche stuk, aldaar bl. 244 verv., waar tevens bewezen wordt, dat D. JORIS zelf een tijd lang twee vrouwen had.

(2) U. EMMIUS, *Geest*, bl. 266. En bl. 241: » Dewelke (D. Joristen) » geen uiterlijke Cerimoniën ofte Godsdienstigheden, » wet noch gezet meer hebben, dan hetgeen hun de liefde » aangeeft." — Dit was het hoofdthema van HENDRIK NICLAES, den Stichter der *Familiaristen*, of van *'t Huis der Liefde.*

den mannelijken ouderdom) gekomen waren, moesten zich nog naar de gewone begrippen van zedelijkheid (het kindsche wezen) gedragen. Ook vermaande hij zijne Volmaakten, om niet door een onbescheiden gebruik hunner vrijheid zich zelf in verdrietelijkheden, en de leer in minachting te brengen (1).

5. Eindelijk moet ik nog een bijzonder punt aanroeren, namelijk dat hij *Veinzerij* leerde. Deze ligt toch onmiskenbaar in de woorden, uit het Traktaat: Hoe men zich in deze zorgelijke tijden gedragen zal: » Alzoo zal de regtvaardige in dezen » tijd met Jakob moeten schijnen dat hij niet is, » en zijn dat hij niet schijnt te wezen (Ezaus klee- » deren aantrekken), om de zegening heimelijk en » onverhinderd te ontvangen." Zoo schreef hij ook elders: » Zijt gij een opregt waarachtig Christen, » zoo zeg het niet! want men geen mensch noch » beest nooder ter wereld begeert of ziet" (2).

---

(1) U. EMMIUS, *Geest*, bl. 257, 258. En in 't geheel van de volkomenheid en vrijheid der D.-Joristen, bl. 230 verv.

(2) U. EMMIUS, *Onderricht.*, bl. 49 verv. *Geest*, bl. 68 verv. — Ook in zijne *Ontschuldiging* moet hij zich reeds verdedigen tegen den blaam, dat hij den zijnen veroorloofde om huichelend in allerlei kerken te gaan ('t geen hij niet ontkent); om te liegen, in zaken van Godsdienst ('t geen hij wel ontkent); en om de Geloofsartikelen die hun te hoog waren, te laten vallen — waaromtrent hij zich niet duidelijk verklaart. Zie N°. 20 en 23.

Slechts enkele andere soortgelijke plaatsen zou ik nog uit zijne Schriften kunnen aanhalen. Deze leer was toch al te plomp. Daarentegen hebben wij gezien, hoe hij dezelve door zijn voorbeeld te vlijtiger inprentte. — En hier hebben wij nu wel den sleutel, waarom er zoo veel getwist is over den eigenlijken zin zijner leer, waarom het zoo moeijelijk is, dezelve op te geven. Het was den bedrieger niet te doen om waarheid te leeren !

III.

Sporen van DAVID JORIS aanhang; en wederkeerige invloed van het David-Jorismus en de Doopsgezinden.

Na de voornaamste berigten der geschiedenis van den beruchten dwaalleeraar in het licht gesteld te hebben, laat ik hem gaarne rusten: maar meen nu nog met een woord van den wederkeerigen invloed tusschen DAVID JORIS en zijnen aanhang, en tusschen de Doopsgezinden te moeten spreken. Dit schijnt mij tot eene waardige en vruchtbare behandeling der geschiedenis vereischt te worden, en te kunnen dienen, om het oordeel te leiden, het inzigt te verhelderen, en vooral het geloof te bevestigen en te versterken van mijne Doopsgezinde medebroeders inzonderheid, en in 't algemeen van de geloovige Christenen. — Geschiktelijk zal nog eerst voorafgaan eene opgave van de weinige sporen, die ik van DAVID JORIS aanhangers in latere tijden heb kunnen vinden.

Sporen van D. JORIS aanhang.

Dit zijn inderdaad slechts enkele sporen. — Uit velerlei berigten blijkt, dat ten tijde van des meesters

dood de meesten zijner aanhangers in Oost-Friesland en in de Nederlanden woonden. De meeste leden zijner familie trokken ook weldra van Bazel naar Emden (1). Toen daar, in 1597, het eerste Tegenschrift van U. EMMIUS, de *Onderrichtinge*, gedrukt was, deden BERNARDUS KIRCHEN, Med. Dr. (die met eene dochter van D. JORIS, CLARA, eerder Weduwe van Jonker JOACHIM VAN BERCHEM, gehuwd was) en zijn stiefzoon GABRIEL VAN BERCHEM, bij den Raad der Stad alle moeite, om de uitgave tegen te gaan: echter te vergeefs (2).

In 1603 schreef U. EMMIUS (in de *Voorrede tot den Lezer*, voor zijn tweede Tegenschrift: *Den David-Jorischen Gheest*, enz.) » dewyle van ver- » standigen Godvreesenden mannen raedtsaem ghe- » achtet wiert, *om dat de Secte der Davidianen* » *sich meer in den Nederlanden dan wel elders* » *latet vinden*, dat deselve myne Saxensche (Plat- » duitsche) sprake, in de Nederlandsche wat veran- » dert ende ghedruct soude moghen worden" enz. — Echter werd in 1590 in Oost-Friesland zelfs een Hervormd Predikant, ANTHONIUS DAVENTRIENSIS, te Uttermoor bij Leer, bevonden een *David-Jorist* te zijn, zoowel in gevoelens als gedragingen (3). De

(1) Zie U. EMMIUS, *Grest*, bl. 280—293.

(2) Ald. bl. 280. — Deze Dr. KIRCHEN is kort daarna naar Rotterdam vertrokken en aldaar in 1602 gestorven. EMMIUS geloofde, dat hij onder den naam van HUYCHELMOMZOON schuilde.

(3) *Voorreden* voor de *Grondelicke Onderrichtinge*. — Deze ge-

man, ofschoon op eene slimme wijze steun en hulp bij de Grafelijke Regering zoekende, zal denkelijk wel van zijne dienst ontzet zijn. Medestanders, openbare althans, had hij niet. — Of het plan, om in Gouda in 1608 eenige schriften van D. JORIS te herdrukken, van zijne aanhangers uitgegaan zij, weet ik niet; het kan ook wel eene winzuchtige onderneming van een' slechten boekverkooper geweest zijn. Maar in allen gevalle is het een bewijs, dat er nog velen van dien aanhang waren (1). — Echter maakten zij al minder beweging of ook slechts vertooning. Zulk eenen openbaren stap, als in 1597 te Emden, heeft naderhand geen *David-Jorist* meer gewaagd te doen.

B. N. KROHN, in zijne *Geschichte der Wiedertäufer*, bl. 335, 6. berigt: »Sedert dien tijd (1536) »heeft DAVID JORIS zich al meer en meer van de »Wederdoopers en Doopsgezinden verwijderd, en »begonnen eene eigene Sekte op te rigten, welke »nog tot op dezen dag (1750), inzonderheid in »*Frederikstad aan den Eider, in het Holsteinsche*, »in eenige weinige aanhangers bestaat; doch wier »geschiedenis van de algemeene geschiedenis der

schiedenis was juist de aanleiding, waardoor EMMIUS zijn eerste Tegenschrift uitgaf, gelijk daar uitvoerig verhaald wordt.

(1) Het waren ook *Hollandsche* boeken van D. JORIS, die in 1626 in het Holsteinsche verspreid werden, volgens schriftelijke berigten van Pastor MOLDENIT.

»Wederdoopers en Doopsgezinden geheel afgeschei»den is." In het *Holsteinsche* ontmoeten wij dan ook van tijd tot tijd sporen van dien aanhang. Eene Dichteres aldaar schreef (1):

Dit heft juw gezegt
De truw Gottes knecht
Den gy verdoemen.
Zyn lyf is verbrant,
Zyn ziel in Gotts hant
Ik darf hem nit noemen.

Ik weet niet, in welken tijd deze ANNA OWENA HOIJERIN leefde; maar uit originele stukken, weleer door B. N. KROHN verzameld, en tegenwoordig op de Stads-Bibliotheek te Hamburg berustende, blijkt, dat er zoowel in het begin als omstreeks het midden der zeventiende eeuw in het Holsteinsche, te Tonningen aan den Eider, D.-Joristen en Doopsgezinden zich onthielden. Nadat hun, reeds in de jaren 1601 en 1604, eenige moeite aangedaan was, werden zij in Aug. 1607 voor eene vergadering van Predikanten geroepen om zich te verantwoorden, of liever te laten examinieren en teregt te wijzen. In het oog vallend is ook hier weder het verschillend gedrag van de beide aanhangen. De *Mennoniten* leggen in eenvoudigheid hun geloof bloot, en staan vast in hetzelve: van de *D.-Joristen* kan men niet regt gewaar worden wat zij gelooven, maar daarentegen

(1) ANNA OWENA HOIJERIN, bij G. ARNOLD, II. bl. 539.

doen zij allerlei beloften van zich met de Augsburgsche Confessie te vereenigen, de Kerk te willen bezoeken, enz. Voor ditmaal echter werden de beide Gemeenten nog door Vorstelijk bevelschrift in rust gelaten. — Doch in den herfst van het volgende jaar 1608 verscheen er een nieuw bevelschrift van den Vorst, waarbij » *D.-Joristen* en *Wederdoopers*" gelast werden tegen eerstkomende Pinksteren *het land te verlaten*, onder bedreiging van de helft hunner goederen te zullen verbeuren. Het blijkt niet, wat hiervan het gevolg geweest zij. Maar onder de genoemde stukken is er eindelijk nog een uitvoerig opstel van Pastor M. W. MOLDENIT, van den jare 1647, waaruit blijkt, dat er toen nog *D.-Joristen* in het Holsteinsche waren, die aan den Vorst een Verantwoordingsgeschrift ingediend hadden. MOLDENIT beweert daarentegen, dat zij tot verwerping, ja afzwering van hun dwaalgeloof moeten gedwongen worden; en hij deelt onderscheidene bijzonderheden mede, zoo als, dat D. JORIS in der tijd onderscheidene Brieven aan zijne aanhangers in die streken geschreven had, dat er bij hen D.-Joristische boeken, in de jaren 1614, 1616, 1626 herdrukt, gevonden waren, en dat zij in den laatsten tijd veel overhelling tot de leer der » Nieuwe Profeten" (de aanhangers van JAKOB BÖHME) aan den dag gelegd hadden. — Welk een uitwerksel dit geschrift gehad hebbe, is mij insgelijks onbekend: maar zoo verre ik weet, zijn er nu reeds in lange jaren geene

D.-Joristen, en zelfs ook geene Doopsgezinden meer te Tonningen geweest.

Nu reeds sedert vele jaren, naar ik meen, bestaan er ook te *Frederikstad*, in het Holsteinsche, geene *D.-Joristen* meer. Maar dewijl er aldaar eene Doopsgezinde en eene Remonstrantsche Gemeente bestaat, zoo ligt het voor de hand te denken, dat zij zich langzamerhand aan deze aangesloten hebben, en in dezelve opgenomen zijn. Zoo zal het mijns bedunkens ook in *Holland* en *Oost-Friesland* gegaan zijn: — en dit is te meer waarschijnlijk, omdat in die plaatsen, waar *D.-Joristen* aangetroffen werden, doorgaans ook Doopsgezinde Gemeenten bestonden. Toen zij door den regtzinnigen ijver, *hier* van de Hervormde Predikanten, gelijk met name van U. EMMIUS, in Duitschland van de Lutherschen, in minachting gebragt en ook krachtig wederlegd waren, moesten zij zich wel stil, ja al meer verborgen houden. Maar *gevoelens, die het licht niet kunnen verdragen, die men nimmer eerlijk en rondborstig durft openbaren, kunnen op den duur niet aangekleefd worden.* Zij kunnen wel *een' tijd lang* in den donker worden gekoesterd, en zelfs aan een volgend geslacht overgeleverd, maar zij verkwijnen en verdwijnen. Iets anders is het, dat men in tijden van gewetensdwang en vervolging uit vreesachtigheid of voorzigtigheid zijne heilige overtuiging kan bedekken, gelijk onder andere de *Waldensen* in de de Middeleeuwen deden. Men kan juist door dien

dwang er te meer aan gehecht worden: en dat was misschien ook bij sommige *D.-Joristen* het geval (1). Maar daar komen tijden van *beproeving* — in doodsnood, in zware rampen, ook bij velerlei aanleiding tot gemoedelijk nadenken; bijzonderlijk wanneer men geloovige en verlichte Christenen getuigenis ziet afleggen van de waarheid en den vrede die in hen is, in belijdenis, schrift of levenswandel. Daartegen is de dwalende en onvaste niet bestand — tenzij hij zich verharde, wat echter gansche opvolgende geslachten niet doen kunnen. Zoo overwint op den duur de waarheid de dwaling.

Kon het alzoo niet uitblijven, of de *D.-Joristische* familiën moesten langzamerhand wel zich aan Kerkgenootschappen aansluiten, waar de Christelijke waarheid en leer gevolgd en geleerd werd, dan moesten zij wel het eerst de oogen naar de Doopsgezinden rigten. Van ouds toch waren zij met dezelven na verwant: en ook nu nog kwamen zij in hunne denkwijze meer met dezen, dan met de Hervormden of Lutherschen, overeen. Daarenboven stonden aan hunne opneming, ondanks sommige bijzondere en vreemde gevoelens, niet zoo groote beletselen in den weg in een Kerkgenootschap, waar men geen uitge-

---

(1) Wie dus dwalenden wil trachten teregt te brengen, die moet het zoo veel mogelijk vermijden, om hen door vrees tot stilzwijgen te brengen, maar veeleer hun door gematigdheid vertrouwen inboezemen. Christelijke liefde en wijsheid zal ook hier den besten weg aanwijzen!

breid kerkelijk leerstelsel had, en zelfs afkeerig was van stelselzucht. Hier zag men meer op reinheid en vroomheid van levenswandel, dan op regtzinnigheid: wie hunner zich daardoor als een opregt en gemoedelijk Christen deed kennen, die werd wel aangenomen. Waar de anderen gebleven zijn (want door de toenmaals nog zeer waakzame kerkelijke tucht werden zedeloozen en ergerlijken uit de Doopsgezinde Gemeenten geweerd), — weet ik niet. Maar de gansche aanhang is te niet gegaan. Er is, behalve in de geschiedenis, en in oude zeldzaam gewordene boeken, geen spoor meer van overgebleven: althans ik geloof niet, dat eenig menschelijk oog zoo scherp en fijn is, om nog sporen daarvan te onderscheiden. Maar vast en gaarne geloof ik, dat de dwalingen der vorige *D.-Joristen* grootendeels door den beteren geest en de gezonde begrippen der Doopgezinden overwonnen, en tot de waarheid geleid zijn.

En zoo ben ik er als van zelve toe gebragt, om nu nog te spreken over

Den wederkeerigen invloed, tusschen D. Joris en diens aanhang en de Doopsgezinden.

De gansche afloop der geschiedenis, van het begin tot het einde, heeft ons doen zien, dat er eene naauwe betrekking, ja verwantschap, tusschen de beide Godsdienstige rigtingen, en velerlei aanraking tusschen derzelver voorstanders bestond: en zoo moet

ook van zelve de wederkeerige invloed groot geweest zijn. — Het valt nu niet te ontkennen, dat D. Joris uit de *Doopsgezinden*, of, zoo men wil, (want de partijen waren toen nog niet zoo naauwkeurig te onderscheiden) uit de *Wederdoopers* uitgegaan zij. Het is wel waar, den *eersten* aanstoot tot Hervormde begrippen kreeg hij niet van hen, en dezelve hadden in hem reeds eene verkeerde rigting genomen, toen hij tot hen kwam: en ik doe dit tot verdediging der oude Doopsgezinden opmerken. Maar toen hij begon iets te beteekenen, en als Leeraar optrad, was dat *onder de Doopsgezinden.*

Welken invloed nu dezen toen op hem geoefend hebben, is in het vorig geschiedverhaal reeds eenigzins aangewezen. Het waren wel vooral drie hoofddenkbeelden, die hij van hen ontving: dat de Christelijke Gemeente een rijk niet van deze wereld, een heilig Godsrijk, moet zijn; dat een ieder, om daaraan deel te verkrijgen, moet wedergeboren worden; en dat elk Christen, door Gods Woord en Geest verlicht wordende, zich de Christelijke waarheid geheel moet eigen maken, en dan ook uit zich zelven, met inzigt en wijsheid, van die waarheid kan spreken en getuigen. Deze drie denkbeelden zijn door alle tijden heen, ofschoon verschillend gewijzigd, onder de Doopsgezinden heerschende geweest, en ik hoop dat zij het, in eenen gezonden zin, altijd blijven zullen. Het valt echter te betwijfelen, of hij die beginselen wel zuiver ontvangen hebbe. Maar

althans zijn ze in zijn hoofd spoedig bedorven en op verderfelijke en verregaande dwalingen uitgeloopen. Het Godsrijk werd bij hem een aardsch rijk, dat in het einde althans zingenot en rijkdom moest opleveren. De Wedergeboorte zou door eene onzinnige zelfpijniging met geweld voortgebragt worden. En in plaats van zich voortdurend geloovig en nederig door de Heilige Schrift te laten onderwijzen, verliet hij dezelve geheel, om zich aan eene dweepende verbeelding over te geven, en wilde nu hare monsterachtige voortbrengselen als Christelijke leer beschouwd hebben. Welken invloed hij nu met deze voorstellingen onder de Doopsgezinden, zoo lang hij nog tot hen behoorde, geoefend hebbe, laat zich wel eenigzins gissen, en in de voorbeelden van ANNEKEN VAN DEN BRIEL (1) en dien ouden krijgsman aantoonen. Hij wond ook hunne verbeelding tot allerlei dweeperijen

(1) De door deszelfs gevolgen zoo merkwaardige brief van deze ANNEKEN VAN DEN BRIEL aan D. J. (zie het voorg. Deel des *Archiefs*, bl. 28 verv.) is nog te lezen bij VAN BRACHT, *Martelaarssp.* II. bl. 144, en de Copie is al zeer geloofwaardig, als zijnde door ANNEKENS eigen zoon ESAIAS DE LIND bewaard. ANNEKEN spreekt daarin zekerlijk met opgewondenheid (waarvan ook haar Testament, bl. 48, blijken draagt) van D. J., doch hare woorden zouden wel niet dien rampzaligen invloed gehad hebben, ware *hij* niet reeds door dweepzucht en hoogmoed vervoerd geweest, en had hij hare vermaning tot voortdurende reiniging en heiligmaking ter harte genomen. — Wegens haren Marteldood, en het wonderbare lot (zonderlinge besturingen van God!) van haren zoon ESAIAS, zie VAN BRACHT, bl. 47 verv.

op, en trok hen van de heldere en heilzame waarheid des Evangelies af; en dit wel te meer, doordien hij ook wel toen reeds de spelingen van zijn weeldrig en scherpzinnig vernuft hun als waarheden van een hooger licht voorspiegelde. Ik denk dan ook, dat hij het vooral geweest is, die onder de oude Doopsgezinden, ook na den val van het Munstersche rijk, in velen die dweepzucht onderhield, die zich in enkele sporen doet opmerken.

Doch gelukkig werden de overigen weldra van hem ontslagen, of liever, ontsloegen zij zich van hem door hunnen Christelijken ijver. En nu werd de wederkeerige betrekking en invloed merkelijk veranderd. Van eenen invloed der Doopsgezinden op hem kan nu haast niet meer gesproken worden; behalve dat hij misschien uit *hunne geschriften* vooral (want hij zelf leefde nu te Bazel en verkeerde niet meer met hen) de Godsdienstige en zedelijke denkbeelden puttede, die het goede bestanddeel van zijne werkjes uitmaakten, en dezelve voor zijne meer gemoedelijke aanhangers stichtelijk deden zijn. Echter zal hij toen ook wel uit andere schriften zulke denkbeelden geput hebben. — En wat nu *zijnen* invloed op de Doopsgezinden betreft, deze was ook wel niet groot. Meest strekte hij wel tot een waarschuwend voorbeeld, hoe men door het afwijken van de H. Schrift zich in dweeperijen verloopen kan; en gaven zijne zedelooze leerstellingen aan de Leeraren dikwijls aanleiding en aansporing, om de Gemeenten te ernstiger

tot strenge zedelijkheid te vermanen, gelijk in de Schriften van MENNO SIMONS, ADAM PASTOOR en anderen dikwerf blijkt. Zijne Schriften werden ook onder hen over 't algemeen wel niet veel meer gelezen, behalve door sommigen, bij wien de zucht naar nieuwe en vreemde voorstellingen, misschien ook de zucht om, onder den schijn van verlichting, zich van de gestrenge eischen der Godsdienst te ontslaan, meer heerschte, dan de begeerte naar ware stichting. Van dezen zijn dan ook nog wel enkelen tot de *D.-Joristische* sekte overgegaan, gelijk wij tusschen de jaren 1540—1550 daarvan eenig spoor aangetroffen hebben.

Na den dood des Meesters bezat de Sekte geene kracht meer in zich zelve, maar ging langzamerhand hare vernietiging te gemoet, terwijl hare aanhangers, gelijk wij gezien hebben, zich vooral bij de Doopsgezinden voegden. Om aan te wijzen welken invloed zij toen op dezen geoefend hebben, zouden wij in de eerste plaats moeten weten, wat toen hunne heerschende denkwijze en rigting geweest zij. Doch daarvan zijn weinig sporen. De voorstelling, welke ik mij door gissing en enkele aanwijzingen daarvan maak, komt omtrent hierop neder. De dweeperijen van een duizendjarig rijk met den aankleve van dien, als ook van de bijzondere heiligheid der *D.-Joristen* waren nu wel geheel vervlogen. Ook de allergrootste achting voor D. JORIS was er, na zoo volslagene verijdeling zijner beroemingen, wel niet meer; ofschoon

velen hem toch nog als eenen Leeraar van diepe en hooge inzigten bleven beschouwen. Over 't algemeen bleef hun nog wel eigen eene door den Meester zoo diep ingeprente zucht, om al het bepaalde en, om zoo te spreken, zinnelijke in de voorstellingen van Hemel en Hel, Engel en Duivel weg te laten, en dit in ideale en onbepaalde denkbeelden op te lossen. Aan de letter der H. Schrift konden zij niet sterk vasthouden, hoezeer ook zij dezelve misschien wel vlijtig lazen. En inzonderheid hadden zij een' sterken afkeer van alle naauw bepaalde regtzinnige leer, gelijk ook van alle stijf-deftige Kerkinrigtingen: twee zaken, voor het godsdienstig gevoel van hen die er niet aan gewend zijn, ook voorzeker ongemakkelijk, en dikwerf schadelijk, ofschoon ze ook voor het zwakke geloof wel een steun, en alleen voor overdrevene vrijzinnigheid hatelijk zijn kunnen. Dit is zoo ongeveer de voorstelling, die wij ons in 't algemeen van de latere *D.-Joristen* mogen maken. En zoo geloof ik niet, dat hunne overkomst in het Doopsgezinde Kerkgenootschap veel goeds aangebragt heeft. Die vrijzinnige en verlichte begrippen — zoo als zij in zekeren zin genoemd mogen worden — die *elders* misschien eenen heilzamen stoot hadden kunnen geven, waren *hier* niet onbekend. Aan de meer bekrompenen onder de Doopsgezinden (de geestverwanten van SAMUEL APOSTOOL) had men dezelve nog wel wat meer mogen toewenschen, maar bij de li-

berale partij waren ze voorhanden (1). Het ware nu meest wenschelijk en nuttig geweest, zoo men, door naauwkeurig en bedaard onderzoek en vreedzame bespreking, te zamen tot eene Bijbelsche en tevens verlichte denkwijze (gelijk den Christen betaamt) had kunnen komen. Doch daartoe werkten de *D.-Joristen* niet mede. Integendeel vrees ik dat zij daaraan veeleer in den weg gestaan hebben. Althans, indien de boven gegevene voorstelling van hunne denkwijze waar is, dat zij veelal tot de Doopsgezinden toetraden meer om een goed heenkomen te vinden, dan wel omdat zij derzelver gezonde Christelijke denkwijze omhelsden, — dan moesten zij van zelve wel begeeren, dat in het nieuwe Kerkgenootschap zooveel mogelijk vrijheid van gelooven en denken gegeven wierd, moesten zij er zich met alle magt tegen verzetten, dat men daar tot een meer ontwikkeld en bepaald leerbegrip trachtte te komen. Het zou mij dan ook niet verwonderen, zoo hunne loszinnigheid — meer ten opzigte van de leer dan van de zeden — in sommige Gemeenten van invloed geweest is. Ik bedoel, dat van *hen* misschien het meest die even ongegronde als onwaardige regel afkomstig zij: « *het* » *komt er niet op aan, wat men gelooft, indien* » *men maar goed leeft.*" Dat was in 't geheel niet

---

(1) Ik heb over deze twee verschillende rigtingen onder de Doopsgezinden iets gezegd in het *Leven* van MENNO SIMONS, bl. 91, 2.

de geest der oude Doopsgezinden, die ook bij de grootste vrijzinnigheid toch zeer bepaalde en vaste begrippen en denkbeelden in het godsdienstige hadden. En het betaamt immers ook den gemoedelijken Christen, de waarheid ernstig te zoeken, en, wel hetgeen voor hem te hoog is bescheidenlijk te laten rusten, ook andersdenkenden met zachtmoedigheid en liefde te dragen, — maar toch liefst zijne denkbeelden zoo veel mogelijk te verhelderen en te bepalen. De *D.-Joristische* Doopsgezinden daarentegen verlangden de grootste onzekerheid en oppervlakkigheid, en ijverden daarvoor, onder de schoone titels van liberaliteit, verlichting en verdraagzaamheid, maar eigenlijk met het oogmerk om vrijheid voor hunne ongeloovigheid te verkrijgen.

Maar, Gode zij dank! in het Doopsgezinde Kerkgenootschap zijn zij op den beteren weg, tot de waarheid, terug gebragt. De kenmerken der oude Doopsgezinden, een eenvoudig vroom Christelijk geloof, hooge waardeering van het Goddelijk Woord in den Bijbel, gemoedelijke prijsstelling op eenen vromen en reinen levenswandel — gelijk zij voorheen heerschende waren, zoo zijn zij ook heerschende gebleven. Eene geestelijke *wedergeboorte*, sterk ondersteund en bevorderd door den bejaarden Doop, brengt velen tot een eenvoudig bijbelsch geloof. En er moge ook onder hen maar al te veel wereldschgezindheid en ongeloovigheid aangetroffen worden,

5 *

de heerschende geest is toch, *in eenvoudigheid den Bijbel te gelooven.* Daartoe worden dan ook allen opgeleid, terwijl men nergens meer van *D.-Joristen* hoort.

Ik meen, dat wij hierin het magtig, wijs, en genaderijk bestuur van den verhoogden CHRISTUS, den Heer Zijner Gemeente, erkennen moeten. Toen er onder de eerste Doopsgezinden beginselen van dweepachtigheid en vrijdenkerij opkwamen, liet *Hij* toe, dat dezelve door eenen D. JORIS tot het uiterste ontwikkeld werden, om de waarheidzoekenden en heilbegeerigen te waarschuwen en te louteren. Toen diens aanhangers later door hen, met verdraagzaamheid en liefde, opgenomen werden, deed *Hij* de goede beginselen van het helder en zuiver en heilrijk geloof zegevieren. — Dit zij dan ook de slotsom onzer beschouwing, dat wij in de erkentenis van Zijn bestuur over de Christelijke Kerk bevestigd worden, en krachtig aangespoord, om het heilig pand des geloofs te bewaren, dat door onze Vaderen en Leeraren uit de Heilige Schrift is geput en ons overgeleverd!

BIJLAGE A.

Nadat het voorgaande reeds ter perse gegeven was, is mij nog, door de goedheid van Ds. BLIJDESTEYN te Sneek, ter hand gekomen de vroeger vermelde Verzameling van vier stukjes van NICOLAES MEYNAERTSZ. VAN BLEESDYCK, eerst uitgegeven in 1546 en 1547, doch te zamen herdrukt in 1607, op omtrent 240 bladz. kl. 8vo. Als ik wel zie, strekken deze geschriften des Schrijvers verstand, hart en geleerdheid tot eer. Ook voor de geschiedenis der Doopsgezinden in die dagen zijn ze niet weinig belangrijk. Maar voor de kennis van DAVID JORIS, en met name zijner leer, is vooral belangrijk het laatste en kleinste stuk: *Hooft-Somma, unde Gront van 't gene wy wt die Leere D. J. hebben connen verstaen: Waer in vnde om wy hem buyten syn weten* — hij was toen reeds lang te Basel — *begeeren te verantwoorden. Cortelyk alhier als een Liefhebber derseluiger vervat deur* CLAES MEYNAERTS VAN BLEYSDYCK. 1 *Petr.* 3, 15. — Dezulken althans, die tot hiertoe onze berigten met belangstelling gelezen hebben, vertrouw ik geene ondienst te doen, met nog kortelijk den inhoud daarvan mede te deelen.

Wij hebben hier de opvatting en het berigt van eenen den Meester innig dankbaren en toegedanen discipel,

maar die nog op den grond der H. Schrift staat, en met een vroom hart de eere Gods en het heil zijner medemenschen zoekt. Laat mij, ten deele met zijne eigene woorden, beknoptelijk eene schets van het stukje geven!

De velerlei opiniën omtrent het geloof en de leer der Godzaligheid komen eigenlijk in den grond op twee hoofdbeginselen neder. » De eerste en regte ware Sekte of navolgers Christi en der eeuwige geëerde waarheid kennen, gelooven, vreezen en lieven God uit al hun hart, zin en gemoed zonder eenige cerimonie of uiterlijk bewijs." Want ofschoon zulke kracht Gods niet nalaten kan zich gedurig en in alles te betoonen, zoo is toch die betooning de ware Godsvrucht niet. Nochtans nemen zij wel alle loffelijke dingen in acht: maar zij zijn eigenlijk degenen, van welken *Hebr.* 8, 10. 11. gezegd wordt: » Zij zullen niet meer elkander leeren, zeggende: » » kent den Heere!" want zij zullen mij alle kennen." Doch tot zulke oudheid des geestelijken verstands en krachts komt men niet zonder de dienst dergenen die daartoe reeds gekomen zijn: de eerstgeborenen, als *Adam*, *Abraham*, *Mozes*, *Apostelen* uitgezonderd. En dit is nu de ware Gemeente en Christenheid. » Maar het getal zulker uitverkorenen, weldoorvuurde, vergeestede, vergoodde, geloovige harten is weinig: als ook geschreven is."

Doch van deze reinheid der Godsvrucht is de Christenheid nu ter tijd verre verwijderd. En daar het menschdom toch niet geheel zonder Godsdienst wezen kan wegens de menigvuldige getuigenissen Gods in Schepping, Wet en Schrift, zoo hebben zij een valsch geloof

uitgevonden, waar zij nu met alle magt voor ijveren, ofschoon tegen de ware Godsdienst.

Men kan deze verkeerden weder in twee klassen verdeelen. (Vrij duidelijk heeft de Schrijver hier in het oog, en onderscheidt hij, de toenmalige Doopsgezinden, en de andere Kerkgenootschappen, Roomschen zoowel als Protestanten). De eerste kenmerkt zich door een valsch toeverzigt op lichamelijke (uitwendige) deugd, als mildheid, minzaamheid, trouw, gastvrijheid, onthouding van grove en van meer algemeene ondeugden, van pracht en weelde; voorts om voor letterlijk geloof alles op te offeren, gaarne geestelijke liederen te verhalen, vlijtig in de H. Schrift te lezen — alles hoogelijk te prijzen, als het uit een wedergeboren hart voortkomt, maar anders oorzaak en gevolg van eigenbehagelijkheid, laatdunkendheid en geestelijken hoogmoed — Bij anderen is het een valsch toeverzigt op eene zelfuitgedachte Godsdienstigheid, hetzij in Missen te laten doen en allerlei superstitien en ijdelheden waar te nemen, hetzij in den waan (welken zij *geloof* noemen) dat *Christus* voor hen gestorven, hunne geregtigheid en verlossing geworden is. Waarom zij beiden zorgeloos zijn, en zonder eene regte gezonde vreeze Gods naar hunne gedachten leven en doen: niet aanmerkende, dat de regtvaardigmaking uit den geloove geen waan zij, maar eene levende werkelijke kracht Gods in de harten, die ook dagelijks een zeker bewijs in het hart geeft dat zij daar is. Namelijk de aanspooring en drijving des gemoeds tot eene gedurige bekommering om Gods lof en de zaligheid der zielen te bevorderen, om de zinnen en gedachten van alle ijdelheid en verkeerdheid

af te keeren, de lusten en zinnelijkheid des vleesches te wederstaan, te kruisigen, te dooden, daar onophoudelijk over te klagen, verlossing van alle kwaad van God te begeeren, naar het opperste goed, namelijk de volkomenheid des geloofs en der liefde steeds en altijd met smeeken en bidden te jagen.

Dewijl dan nu de wereld, althans de Overheid, van de ware Godsdienst afgeweken is, zoo beweert D. J. dat hij van Gods Heiligen Geest opgewekt, gezalfd en gezonden is om den eigenlijken raad en wille Gods te dezer tijd (zoo verre die hem bekend gemaakt is) aan hen te openbaren: Namelijk, dat zij allen de regte religie missen. En al is het, dat zij, zoo als zij het noemen, het Woord verkondigen of de Sacramenten onderhouden, dat zij nogthans den almagtigen Geest der liefde *Christi* missen, zonder welken zij geene regte Gemeente *Christi* kunnen daarstellen: — ten ware zij den van God gezondenen plaatse gunnen, en zonder omzien naar hem luisteren. — *Hij* roept uit, dat nu de laatste verschrikkelijke dag *Christi* gekomen is, en dat God *hem* met alle gaven rijkelijk toegerust heeft, om als Zijn Engel, bode of dienaar het regte Volk Gods toe te bereiden. *Hij* zal door dien Geest de wereld weder herstellen, den Tabernakel *Davids* en het huis Gods weder oprigten, 't geen enkele treffelijke mannen in de letter (de Reformatoren?) begonnen hebben.

Volgt *de raad en leer, die D. J. tot dat einde aan allen voorhoudt.* — Deze dringt aan op ware penitentie of boete. Elk moet, zijn valsch vertrouwen ter zijde stellende, zich keeren tot de innerlijke geregtigheid des harten (welke de Schrift geregtigheid des geloofs, ge-

rigt en geregtigheid doen noemt), namelijk tot eene waarachtige gezonde kennis Gods, tot een waarachtig geloof, tot eene onwankelbare vaste hoop, tot eene brandende gedurige onuitblusschelijke liefde, — om met *Christus Jezus*, dat is, met Godes aart en natuur aangedaan en bekleed te worden; opdat zij onderkennen zoowel wat ijdel en ongoddelijk, als wat waarachtig Godzalig en heilig is, het eerste verzaken en laten, het laatste aannemen en volgen. — Daarom moet elk zich zelven, (en allermeest het verstand en den wil, wat de eigenlijke mensch is) in den spiegel des Nieuwen menschen, die afgebeeld wordt in het woord der waarheid, bezien: of hij zich meest in reinheid of onreinheid verlustigt, God of zich zelven hoogacht en bemint, of zijne gedachten en lusten ijdel en vleeschelijk, of Goddelijk en geestelijk zijn: voorts, wat droefheid het hem veroorzaakt, als hij iets boos of ongoddelijks in zich bespeurt, — wat vreugde en dankbaarheid, als hij de werking en gunst van Gods Geest opmerkt. Desgelijks, of hij alle bezittingen en gaven van God als toebetrouwde panden in de vreeze Gods en tot Zijne eer gebruikt, gelijk het behoort, of tot zijns zelfs lust en eer.

Wie nu bij dit onderzoek zich zelven, gelijk het niet anders kan, als verkeerd, boos en vol onreinheid bevonden heeft, dien raadt *D. J.* dringend aan, om zonder verwijl zich voor God, en ook voor zijne medebroeders te vernederen, rouw te bewijzen, en raad en hulp in te roepen. Inzonderheid moet hij het aangeboren bederf zijner natuur met verfoeijing erkennen, die in zijn hart alle zonden voortbrengt. (Dit bederf

beweert *D. J.* vooral vermeerderd te worden door de onzuivere generatie, daar man en vrouw niet in de vreeze des Heeren, maar alleen naar vleeschelijken lust zich vereenigen.) Met één woord, het voorname doelwit van *D. J.* is, om de menschen hunne gansche diepe verdorvenheid te doen erkennen en met smart gevoelen. Opdat zij zich zelven mishagen, ja haten, en alleen God aanhangen en betrouwen, dagelijks met angstige verzuchtingen Hem smeeken om den troost der genade *Christi*, om de omkeering huns harte en om de vereeniging met Zijne heilige Goddelijke natuur. Dit zullen zij, zegt hij, zekerlijk verkrijgen, als zij den raad en de leer dezes Heiligen Geestes als eenvoudige kinderen hooren en volgen.

En opdat hierin niemand zich zelven misleide, zoo stelt hij hun zekere merkteekenen voor, of iemand waarlijk met God verzoend is. »Waar God de onge»regtigheid wegneemt of vergeeft, daar brengt Hij de »geregtigheid of den Geest weder in de plaats: waar »men Christus dood waarachtig ingeplant of gelijkvor»mig wordt, daar wordt men terstond Zijner opstanding »deelachtig." Waar dus de werking des vleesches gedood wordt, daar komt een geestelijk en Goddelijk verstand, kennis en wijsheid.

Deze goede grond betoont zich in goede werken. Namelijk men strijdt nu altijd tegen den ouden mensch, niet alleen op aanmaning van anderen, maar ook uit zich zelf: en wil gaarne zijne boosheden voor anderen belijden, ten einde zich zelven te dooden. Vindt men hierin nog zwarigheid, dat is een blijk, dat men nog niet geheel wedergeboren is: ja ook, indien men de

bestraffing van anderen niet verdragen kan.

Maar om die nieuwe geboorte (zoodat men het kwade haat, en het goede grondig kent en daarom bemint) te verkrijgen, raadt en vermaant *D. J.* allerernstigst, dat men naar Godsvrucht trachte, hongere naar het Woord Gods, en aanhoudend bidde. — Onder alle Schrijvers of Leeraars, zegt *Blesdijk*, heb ik niemand gevonden, die dat zoo indringend deed.

In dat gebed en die opmerking van Gods Woord raadt *D. J.* gedurig voort te gaan, nimmer mistroostig te worden door de aanvechtingen onzer natuur, maar dan te gedenken, dat wij eenen genadigen Voorspraak hebben in *Jezus Christus.* Zoo moet men altijd aanhouden — tot dat de zinnen gansch vernieuwd, het hart omgekeerd, Gods eewige zin en wille door het Woord daar in geschreven zij, daar God in den geest van aangezigt tot aangezigt steeds gezien, en van de eene klaarheid in de andere gegaan wordt. Zoo zal men Gods onzienlijke wezen ook anderen bekend maken, en hen tot denzelfden genadestaat leiden en brengen : en alzoo moet eenmaal de menschheid hersteld en vernieuwd worden, opdat zij Dien lof en eere geve, Die alles tot Zijnen lof geschapen heeft.

Dit is dan, zegt *Blesdijk*, de hoofdinhoud van *D. J.* leere, waarin hij onvoorwaardelijk geloof eischt, maar dan ook allen, tot welke sekte zij behooren mogen, als zijne broeders erkennen wil. Brengt hij uit zijn levendig verstand ook nog iets anders voort, wat alleen de wetenschap, maar weinig de zaligheid aangaat, zoo als van de gestalte en substantie der Engelen, Duivelen, der Helle, des eeuwigen Doods, de plaats der Hemelen,

en dergel., daar begeert hij geen meerder geloof, dan ieder in zijn hart gevoelt waarachtig of de Schrift gelijkvormig te zijn. Maar wat hij wegens het eerstgenoemde door den H. Geest leert en drijft, dat moet elk gelooven, die niet in den dag Christi eeuwig vergaan wil.

Wat den dienst des Woords betreft: door de prediking uit de H. Schrift kan niemand de harten regt weder baren, dan die het doet door den Geest en de zalving Gods, met eene ontwijfelbare zending. Nogthans kan zulke prediking, uit goeden ijver, wel eenige vrucht doen: maar zij moet wijken voor de ware Geest-Gezanten.

De Cerimoniën des N. Testaments, welke men Sacramenten noemt, doen als gedenkcedelen en herinneringen der geestelijke dingen in haren tijd dienst, tot dat hare beteekenis, namelijk de volkomene kracht des geloofs en der liefde, gekomen is. Dan mag men ze zekerlijk zonder zonde nalaten.

Wie onbevooroordeeld en heilbegeerig 's mans Schriften onderzoekt, — zoo besluit eindelijk *Blesdijk*, — die zal niet anders bevinden, dan dat hij op deze volmaakte Godzaligheid met de grootste kracht aandringt. En niemand is er ook wel, die hierin tot dus verre voorspoediger geweest is. Ik, die voorheen ook den weg des levens meende te bewandelen, naar ik met het verstand uit de geschreven Schrift gevat had gelijk vele anderen, — heb ook door de dienst dezer Goddelijke stem de regte natuur van God en van de

volmaakte Wedergeboorte leeren kennen, en mij daarop geheel aan zijne leiding overgegeven. En dit geloof (Gods genade zij daarvoor geprezen!) is in mij niet onvruchtbaar geweest: maar door mijne geringe dienst zijn ook zelfs anderen reeds tot de ware erkentenis Gods gebragt. — Ook de H. Schriften bevestigen mij in mijne goede overtuiging.

Mogt iemand *D. J.* nog niet gelooven, dien is hij bereid met meerder redenen te overtuigen, indien men hem slechts een gewillig gehoor schenkt. — Maar wie ons uit den Geest der Schrift niet beter onderwijzen kan, maar ons dwingen wil om hem als een valschen Leeraar te mijden, dien kunnen wij niet anders aanzien, dan dat hij tracht te verhinderen, dat *Christus*, namelijk de eeuwige geregtigheid en waarheid, Heerscher op aarde worde, dat is, de overhand neme in onze harten. — — God geve ons, dat wij in het ware geloof, met éénen mond en éénen zin Hem eeren, dienen en danken, tot in der eeuwigheid! Amen.

Uitgegeven in het jaar 1547.

BIJLAGE B.

Onder de bronnen voor DAVID JORIS geschiedenis, of althans schriften over deszelfs leven en leer behoort mede genoemd te worden: *Die Protest. Antitrinitarier — von* F. TRECHSEL. *Heidelberg* 1839. I. S. 37—55. — Deze Geleerde had reeds te voren, in een Jaarboekje, getiteld: *Alpenrosen für* 1838, eene korte notitie wegens den man gegeven, nevens deszelfs *portret*, dat naar eene oude Baseler schilderij gemaakt was, en dus wel gelijkend zijn kan. Die notitie echter verklaarde hij zelf naderhand voor gebrekkig, dewijl hij toen nog onbekend geweest was met eene hoofdbron: JESSENIUS, *aufgedeckte Larve Davidis Georgii.* Kiel 1670. 4to. — De latere bearbeiding is nog al uitvoerig, en ook wel niet van verdienste ontbloot; maar toch niet meer dan een eenvoudig *referaat*, misschien omdat D. JORIS voor zijn onderwerp van geen bijzonder belang was. De *levensgeschiedenis* is slechts zeer oppervlakkig behandeld; en ook de opgave zijner *leer* is — indien ik mijn oordeel zeggen mag — weinig volledig en evenmin in den geest des dwaalleeraars indringende. — Als ik wèl zie, dan heeft de Schrijver de werken van D. JORIS, die hij aanhaalt, niet gelezen, maar dezelve alleen uit de boven genoemde hoofdbron leeren kennen.

BIJLAGE C.

(*Uitgaven van D. J. geschriften*).

Nog heb ik (door goedheid van den Heer Mr. J. T. BODEL NYENHUIS) gezien eene verzameling van Schriften van D. JORIS, in eenen, goed gedrukten, matigen *Kwartijn*, zonder opgave van Drukker, Plaats of Jaartal. Ofschoon de stukken afzonderlijk gepagineerd zijn, zoo zijn ze toch naar allen schijn te zamen uitgegeven. De Bundel behelst de volgende stukken:

1. Klage unde Leere aen alle Oevericheden. 20 Oct. 1544. 32 fol. of 64 bladzijden. (Zie boven, n°. 18.)
2. Nootwendich Vermanen. 13 fol. of 26 bladz. (n°. 104.)
3. Christelycke Waerschouwinghe aen alle Regenten. 1554. 25 fol. (n°. 52.)
4. Dialogus of Tweespraeck tusschen Peter unde Jan. 20 fol. (n°. 81.)
5. Waerschouwinghe voor den Dach des Heeren. Mey 1551. 8 fol. (n°. 36.)
6. Van die vreemde Tonghen of Talen. 1545. 11 fol. (n°. 20.)
7. Godtlycke Antwoort op twee Vraghen: Of men oock meerder leeringe als in die H. Schrift, enz. 8 fol. (n°. 105.)
8. Claer Bewijs van Godes Woort. 32 fol. (n°. 102.)
9. Cort Bericht D. J. op den brief J. A. L(asco). 26 Mey 1544. 39 fol. (n°. 15.) (n°. 61)
10. Antwoort D. J. op die Vraghe Scipionis. Maart 1556. 19 fol.
11. Van die verborghen Wysheyt Godes. 1550. 37 fol. (n°. 33.)
12. Van die Blindtheyt deser Werlt. Jan. 1556. 26 fol. (n°. 60.)
13. Reden unde Ghespreck tusschen twee Ghebroederen A. unde N. 12 fol. (n°. 101.)
14. Claer Verhael van die Wederbrenghinghe enz. 32 fol. (n°. 103.) — Dus te zamen 314 bladen of 628 bladzijden.

Nog belangrijker Bundel van Schriften van D. J. is een *Duodecimo*, thans in de Bibliotheek der Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. Zelfs de *band* daarvan, van dit Exemplaar althans, is David-Joristisch, en vrij kostbaar. Op het Voor- en Achterdeksel namelijk zijn met goud figuren in het leer ingeperst (*fileten?*) — zoo als nog tegenwoordig op de Latijnsche Schoolprijzen,

maar zeer fijn bewerkt. Op de Voorzijde is het zinnebeeldige dier (Lam-Leeuw) dat ook op den Titel van het *Wonderboek* staat; op de Achterzijde het Beelt van den Nieuwen Mensch, ook voor het Tweede deel des Wonderboeks te vinden. Beide zijn boven en onder van bijschriften voorzien. — Daar de stukken alle uit één Tijdperk zijn, van 1544—1546, en de spelling nog niet veranderd is, (gelijk in den straksgenoemden Bundel het geval schijnt) zoo kan dit boek wel uit dien tijd afkomstig zijn. Het behelst de volgende stukken:

1. Van die snootheit des olden vñ duecht des nieuwen mensches. Wtgegaen 1545.
2. Waerschouwinghe voer den aarth des verleidenden gheestes. 1545.
3. Een stille swyghende styuen wthroep, etc. 1545.
4. Hoe een Christen hem seluen doerbreecken ende jn Christo vlieten moet. 1545.
5. Van die gherechte ware aanbeders. 1545.
6. Wtspraek des waeren Religions. Dec. 1544.
7. Hoe ende jn wat maneren Godt een afsonderinge maecken sól tusschen die gherechte ende valsche Christen. 1546. (Het uitgebreidste stuk).
8. Alle waere Gheloeuighen Saluyt. 1546.
9. Dit kan of mach ick niet onderlaeten.
10. Een kostelyck Klennoet.
11. Antwoort tegen die sich beklaecht dat hem alle quaetheit oick jnder sieckten ankompt. 1546. 4 May.
12. Vraeghe, hoet kompt dat eyner wel tgoede voerneemt ende dat niet goet is doet.
13. Een twesprake tusschen een Meister ende syn Discipel. 1546.
14. Lerung ende Vermaenung met bequame gelyckenissen wtgesproocken. (De laatste 6 stukken zeer klein, soms van een paar bladen).
15. *Een Testament dat ick* JORIAEN KEETEL *jnt einde myns leuens geschreuen hebbe an myn lieue kynderen.* (» Geschreuen den 16 Junij 1544.")

(Waarlijk Christelijke en gepaste vermaningen van den door D. JORIS jammerlijk bedrogenen, maar door het Evangelie teregt gebragten man.)

9482TC LBC 357
04-29-04 32180 MS

Princeton Theological Seminary Libraries
1 1012 01278 7299